تاريخ

دولسم ټولګی

د پوهنې وزارت
د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو
د روزنې او د ساينس د مرکز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تألیف لوی رياست

تاريخ- دولسم ټولګی

درسی کتابونه دپوهنې په وزارت پورې اړه لري پلورل او پېرودل يې په کلکه منع ده. له سر غړوونکو سره قانوني چلن کيږي.

۱۳۹۰ هـ. ش

د پوهنې وزارت
د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونكو د
روزنې او د ساينس د مركز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي كتابونو
د تأليف لوی رياست

تاريخ

دولسم ټولگی

د چاپ كال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

ليکوالان:

- پوهنمل زلمی هوتک
- د سرمؤلف مرستیال شیر محمد رونقي
- مؤلف قدیم شیرزی بابکرخیل

مسلکي ایډیټ:

- سرمؤلف عبدالغیاث غوری

د ژبې ایډیټ:

- محمد قاسم هیله من

دیني، سیاسي او کلتوري کمیټه:

- ډاکټر عطاء الله واحدیار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.
- حبیب الله راحل د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف په لوی ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- محمد آصف کوچی

د څارنې کمیټه:

- دکتور أسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین
- دکتور شیر علي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستیال عبدالظاهر گلستانی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس

طرح او دیزاین:

- حمید الله غفاري

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

ملی سرود

دا وطن افغانستـــان دی — دا عزت د هـــر افـــغان دی

کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمـــان دی

دا وطن د ټولو کـور دی — د بـــلوڅـــو د ازبکـــو

د پښتـــون او هزاره وو — د تـــرکمنـــو د تاجکـــو

ورسره عرب، ګوجـر دي — پـــامیـریان، نورستانیـــان

براهوي دي، قزلباش دي — هـــم ایمـــاق، هم پشه یان

دا هیـــواد به تل ځلیږي — لـــکـــه لمـــر پر شنه اسمان

په سینـــه کې د اسیـــا به — لـــکـــه زړه وي جـــاویدان

نوم د حق مو دی رهبـــر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پېغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليت په ريښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملګرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، منته او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

سرلیک.. مخ

لمړی څپرکی: د افغانستان بیا راڅوندي کول... ۱
د لمړی څپرکي موخې... ۲
لمړی لوست: د احمد شاه بابا واک ته تر رسیدو څخه وړاندې د افغانستان سیاسي او ټولنیز حالت ۳
دویم لوست: احمد شاه بابا او د مرکزي دولت ټینګښت ۷-۱۰
دریم لوست: د احمد شاه بابا پوځي سوقیات ۱۱-۱۶
څلورم لوست: د احمد شاه بابا ځایناستي، د تیمور شاه پاچاهي ۱۷
د زمانشاه پاچاهي (۱۷۹۳- ۱۸۰۱م) ۱۸-۱۹
د شاه محمود ابدالي پاچاهي(۱۸۰۱- ۱۸۰۴م) ۱۹-۲۰
پنځم لوست: دشاه شجاع لومړنۍ پاچاهي (۱۸۰۴- ۱۸۰۹م) ۲۱-۲۲
د شاه محمود دویم ځل پاچاهي(۱۸۰۹- ۱۸۱۸م) ۲۲-۲۴
شپږم لوست: دسیالیو او اختلافاتو منځ ته راتګ ۲۵-۲۸
اووم لوست: دواک لیرد او لاسوهني (۱۸۱۸- ۱۸۳۴م) ۲۹-۳۲
اتم لوست: شاه شجاع او ملي پاڅون ۳۳-۳۶
نهم لوست: د امیر دوست محمد خان دویمه پاچاهي ۳۷-۴۰
لسم لوست: د امیر شیرعلي خان لومړني سلطنت(۱۸۶۳- ۱۸۶۶م) ۴۱-۴۲
د امیر محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶- ۱۸۶۷م) ۴۲-۴۳
د امیر محمد اعظم خان سلطنت(۱۸۶۷- ۱۸۶۸م) ۴۳-۴۴
یوو لسم لوست: د امیر شیر علي خان دویمه پاچاهي (۱۸۶۸- ۱۸۷۹م) ۴۵-۴۸
دوولسم لوست: د امیر محمد یعقوب خان سلطنت(مارچ- اکتوبر ۱۸۷۹م) ۴۹-۵۲
دیار لسم لوست: د مرکزي دولت ټینګښت(۱۸۸۰- ۱۹۰۱م) ۵۳-۵۸
څوارلسم لوست: د معاهدو لاسلیک ۵۹-۶۰
پنځلسم لوست: د امیر حبیب الله خان سلطنت(۱۹۰۱-۱۹۱۹م) ۶۱-۶۴
شپاړسم لوست: د مشروطیت نهضتونه ۶۵-۶۸
د لومړي څپرکي ارزونه ۶۹-۷۰
دویم څپرکی: د خپلواکۍ له ګټلو څخه د جمهوریت د نظام تر پایه پورې (۱۹۱۹- ۱۹۷۸م) ۷۱
د دویم څپرکي موخې ۷۲
اوولسم لوست: د هیواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹- جنوري ۱۹۲۹م) ۷۳-۷۶

اتلسم لوست: د هیواد د خپلواکۍ درې گونې جبهې ۷۷-۸۰
نولسم لوست: اصلاحات او ریفورم (۱۹۲۱- ۱۹۲۸م) ۸۱-۸۴
شلم لوست: د غازي شاه امان الله خان اروپايي سفر(۱۹۲۷م- ۱۳۰٦هجري شمسي) ۸۵-۸۸
یو ویشتم لوست: د اصلاحاتو پر وړاندې غبرگون ۸۹-۹۲
دوه ویشتم لوست: د بحران پای او د قدرت ټینگښت (۱۹۲۹م- ۱۳۰۸هجري شمسي) ۹۳-۹٦
در ویشتم لوست: د اصولنامې ترتیب او تدوین ۹۷-۱۰۰
څلور ویشتم لوست: د محمد ظاهر شاه سلطنت او دویمه نړیواله جگړه ۱۰۱-۱۰٤
پنځه ویشتم لوست: لومړنی پنځه کلن پلان (۱۹۵٦م- ۱۳۳۵هجري شمسي) ۱۰۵-۱۰٦
شپږ ویشتم لوست: د دیموکراسی لسیزه (۱۳٤۲- ۱۳۵۲هجري شمسي) ۱۰۷-۱۱۰
اوه ویشتم لوست: په جمهوریت باندې د سلطنتي رژیم د بدلیدو لاملونه ۱۱۱-۱۱۲
اته ویشتم لوست: د(۱۳۵۲لمریز کال) د چنگاښ د ۲٦ مې کودتاه ۱۱۳-۱۱۵
د دویم څپرکي ارزونه ۱۱٦
دریم څپرکی: د افغانستان گاونډي هیوادونه ۱۱۷
د دریم څپرکي موخې ۱۱۸
نه ویشتم لوست: دپاکستان اسلامي جمهوریت ۱۱۹-۱۲۲
دیرشم لوست: د ایران اسلامي جمهوریت ۱۲۳-۱۲٦
یو دیرشم لوست: د چین د خلکو جمهوریت ۱۲۷-۱۳۰
دوه دریشم لوست: تاجکستان ۱۳۱-۱۳٤
درې دیرشم لوست: ازبکستان ۱۳۵-۱۳۸
څلور دیرشم لوست: ترکمنستان ۱۳۹-۱٤۳
د دریم څپرکي ارزونه: ۱٤٤
څلورم څپرکی: په شلمه پیړۍ کې د نړۍ مهمې پېښې ۱٤۵
د څلورم څپرکي موخې ۱٤٦
پنځه دیرشم لوست: لومړۍ نړیواله جگړه او دهغې لاملونه ۱٤۷-۱۵۲
شپږ دیرشم لوست: دویمه نړیواله جگړه ۱۵۳-۱۵٦
اووه دیرشم لوست: پر هند و چین باندې د جاپان یرغل ۱۵۷-۱٦۰
اته دیرشم لوست: د ملگرو ملتونو جوړیدنه ۱٦۱-۱٦۲
نهه دریشم لوست: په یوه صنعتي ځواك باندې د جاپان بدلون ۱٦۳-۱٦٦
څلویښتم لوست: د شوروي اتحاد له منځه تلل ۱٦۷-۱۷۰
یو څلویښتم لوست: د آلمان فدرالي جمهوریت ۱۷۱-۱۷٤
دوه څلویښتم لوست: د فرانسې جمهوریت ۱۷۵-۱۷۸
درې څلویښتم لوست: د انگلستان شاهي دولت ۱۷۹- ۱۸۲
د څلورم څپرکي ارزونه ۱۸۳

لومړی څپرکی

د افغانستان بیا را ژوندی کول

د څپرکي موخې

۱- د احمد شاه بابا واک ته د رسيدو څخه وړاندې د اقتصادي، سياسي او ټولنيز حالت سره پيژندګلوي.

۲- د افغانستان بياروغاونې سره پيژندګلوي.

۳- د احمد شاه بابا د شخصيت او د هغه د پوځي سوقياتو په اړه معلومات لاس ته راوړل.

٤- د احمد شاه بابا د ځای ناستو او د هغوی د واکمنيو سره پيژندګلوي.

٥- د انګليسانو د پاليسی په اړه معلومات او د هغوی پيژندګلوي.

٦- د خپل مينځي شخړو په اړه معلومات تر لاسه کول.

۷- د مشروطيت د خوځښت سره پيژندګلوي.

۸- د تاريخي نقشو د رسم کولو مهارت.

۹- په نقشو پوهيدل او د هغو پر مخ د پام وړ ځايونه ښودل.

۱۰- د سياسي او کلتوري وضعيت تحليل.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان سیاسي، اقتصادي او ټولنیز جاج

بایزید روشان

په دې لوست کې به سیاسي، ټولنیز، اقتصادي، خپلواکي غوښتونکي خوځښتونه او د هغوی ونډه د خلکو په ویښونه کې د افغانستان د بیا رغاونې څخه مخکې معلومات درکړل شي.

د شپاړسمې پېړۍ په پیل کې د افغانستان په ننه او ګاونډیو هېوادونو کې سیاسي ناوړه پېښې رامنځ ته شوې، چې دغه ګډوډۍ د افغانستان په زیان تمامې شوې. د سلطان حسین بایقرا د مرګ ورسته په (۱۵۰۵ز) کې افغانانو خپل مرکزي دولت له لاسه ورکړ او تجزیه غوښتونکو په هر ګوډ کې پاخونونه پیل او یو له بله سره په جګړو اخته شول. په (۱۵۰۱ز) کال شیباني دولت په ماوراالنهر کې جوړ شو. په (۱۵۰۲ز) کال کې په ایران کې صفوي دولت او په هند کې مغولي دولتونه منځ ته راغلل، درې واړو نوي دولتونو د افغانستان په ختیځ، لوېدیځ او شمال کې په یرغلونو پیل وکړ او افغانستان تجزیه شو. مرکزي دولت له منځه لاړ او پوځي سوقیاتو افغانستان د جګړو په ډګر بدل کړ. یرغلګرو دولتونو د ډېرو ځمکو د نیولو لپاره تل یو پر بل یرغلونه کول. د هغوي د حملو له کبله زموږ لوی او ودان ښارونه په کنډوالو بدل شول، اشغالګرو به ډول ډول ظلمونه کول، ورځ په ورځ د خلکو کرکه له هغوی څخه ډېرېدله او خلکو به پټه د خپلواکۍ لپاره د استعمار پر ضد مبارزه پیل کړه. د لومړي ځل لپاره صفویان د هرات، اندخوی، کندهار او بلوچستان ولایتونو له پاخونونو سره مخامخ شول او افغانانو ډېر مقاومت وکړ. جګړې دومره کلکې وې، چې کندهار څو ځله د صفویانو لاسونو ته لوېده او بېرته به افغاني مبارزینو نیوه. صفویانو ددې پاخونونو د غلي کولو لپاره له ډله ییزې وژنې او د شتمنیو له لوټولو څخه کار اخیسته، خو د مبارزینو پاخونونه په ټوله مانا غلي نه شول او کله چې به د خپلواکۍ د مبارزینو خوځښت په یوه ځای کې په غلی شو، نو په بل ځای کې به یې بیا په مبارزه پیل وکړ، ډېر ژر په ختیځو ولایتونو کې د خپلواکۍ خوځښت

منځ ته راغی، چې د افغانانو مختلفو قبیلو په هغه کې ګډون درلود.

د روښانیانو خوځښت: ددې خوځښت لارښود بایزید انصاري، چې په روښان پیر مشهور او د شیخ عبدالله انصاري زوی و چې د وزیرستان په (کاڼي ګرم) کې زیږېدلی دی. روښان پیر د مغل د حکومت او د هغو خانانو د ظلم او استبداد پر ضد چې له مغولي دولت سره یې مرسته کوله، خلک مبارزې ته رابلل، روښان پیر یو متصوف او د طریقت خاوند و. لومړی یې د توچي په دره کې په تبلیغ پیل وکړ او وروسته یې تیرا خپل مرکز وټاکه. مغولي حاکمانو د هغه پر ضد اخوند درویزه ننګرهاری تحریک کړ او اخوند د رویزه د هغه تعلیمات د اسلام د مبین دین پر ضد وبلل او هغه یې د (پیر تاریک) په نامه یاد کړ. په پای کې روښان پیر له مغلو سره په یوه جګړه کې ووژل شو. د هغه تر مرګ وروسته یې زوی جلا الدین رهبري پر غاړه واخیسته په (۱۶۰۰) میلادي کې یې له مغلو سره ډېرې جګړې وکړې.

په ختیځ کې له خیبر څخه تر تیرا او په سهیل کې یې کابل او غزنی ونیو. جلال الدین هم په جګړه کې ووژل شو. د جلال الدین تر مرګ وروسته د روښان پیر لمسی (احداد) د رهبری مقام ته ورسیده او نوموړی د تیرا د سیمې په یوه جګړه کې ووژل شو. وروسته (عبدالقادر) د مشری لپاره و ټاکل شو.

(بي بي علايي) د خپل زوی عبدالقادر سره مرسته کوله او ډېر ژر یې پېښور ونیو، خو ډېر وخت لا نه و تېر شوی، چې د قبایلو ترمنځ بې اتفاقي پیدا شوه. په (۱۶۳۶) میلادي کال کې مغلو عبدالقادر او د هغه مور ونیوله او هندوستان ته یې تبعید کړل او د روښان ملي خوځښت د مغلو او د سیمه ییزو حاکمانو د دسیسو له امله وځپل شو.

د خوشحال خان خټک تر مشری لاندې خوځښت:

د ۱۶ ز پیړۍ په نیمایي کې د خټکو قبیله په تدریجي توګه د واک خاونده شوه او په سهیل کې یې د نورو قبایلو ترمنځ مهم ځای تر لاسه کړ. په (۱۵۸۰) میلادي کال کې جلا ل الدین محمد اکبر له اټک څخه تر پېښوره د سوداګریزي لارې د امنیت چارې د خټکو قبیلې ته وسپارلې او په بدل کې یې ورته له کاروانونو څخه د مالیې اخیستلو امتیاز ورکړ، همدغه امتیاز د خټکو او یوسفزو ترمنځ اختلاف رامنځ ته کړ. د شاه جهان د حکومت په وخت کې د خټکو د قوم مشري خوشحال خان ته ورکړل شوه، خوشال خان د توري او سیاست خاوند او هم غښتلي شاعر و. خوشحال خان له مغولي پاچاهانو سره په لومړیو کې نېکې اړیکې درلودې، خو وروسته یې اړیکې د مغولو له دربار سره خرابې شوې، اورنګزیب خوشحال خان ونیو او بندي یې کړ، څلور کاله وروسته له زندان څخه خوشې شو او بیرته یې د خوځښت مشري په غاړه واخستله، په ۱۶۷۸ - ۱۶۷۰ز کال کې ۴۰ زره مغولي پوځیان له افغانانو سره د تاترې په جګړه کې ووژل شول تر دې ماتې وروسته

خوشحال خان خټک

مغولي حکمرانانو د خوشحال خان یو زوی هند ته تبعید او وروسته مړ شو او تر دې دردوونکې پېښې وروسته خوشحال خان هم په اته اویا کلنۍ کې مړ او د ده له وصیت سره سم د خټکو په غرونو کې د دښمن له سیوري څخه لرې خاورته وسپارل شو.

د میرویس نیکه پاڅون:

میرویس نیکه

په ۱٦ مه زېږدیزې پېړۍ کې د بهرنیانو د یرغلوو په پایله کې افغانستان تجزیه شو، لوېدیزې او سهیلي برخې د ایران صفویانو، ختیځې برخې د هند مغولو او شمالي برخې د ماورالنهر شیبانیانو ونیولې، د مرکزي حکومت نشتوالي او د پردیو تسلط د ټولنې د اقتصادي ټيټوالي او نا انډولیو سبب شو، چې په خلکو کې یې کرکه او د خپلواکۍ سره مینه پیاوړې کړه، تر څو چې په (۱۷۰۹) زېږدیز کال کې یې د میرویس نیکه په مشرۍ خلکو په خپل پاڅون سره د صفویانو واکمنی او د کندهار د والي ګرګین ظلمونو ته د پای ټکي کېښود او په کندهار کې یې خپلواک دولت جوړ کړ، خو دغه دولت له ۳۰ کلونو څخه ډېر دوام ونه کړ، تر څو چې په اتلسمه زېږدیز پېړۍ کې یو ملي دولت د افغانستان په نامه د لوی احمدشاه بابا په مشرۍ جوړ شو.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان ټولنیز جاج

تر دوه نیمو پېړیو پورې د افغانستان تجزیې او وېش نه یوازې دا چې په افغانستان کې د ودې اوپرمختګ بهیر ځنډمن کړ، بلکې د مادي او معنوي تنزل او انحطاط دوره یې په هېواد کې منځ ته راوړه. او هیواد له رکود سره مخامخ شو. د افغانستان تجزیه داسې یو لوی آفت و چې په تدریجي توګه یې هویت، وحدت او ملي خپلواکي له منځه وړله، په دې موده کې افغانستان مرکزي دولت او ملي خپلواکي او هم په کرنه او سوداګرۍ کې نسبتاً ښه اقتصاد له لاسه ورکړ. د هرات مکتب چې د تیموریانو په وخت کې یې په ادب، کلتور او د علومو په پراختیا کې ښه رول درلود، له منځه تللې و. مدرسې او روزنیز مرکزونه وتړل شول، نو ځکه د استادانو او پوهانو لپاره کوم هڅوونکی مرکز نه و، له دوی څخه ډېر شمیر نورو هېوادونو او په ځانګړې توګه هند ته ولاړل.

د احمدشاه بابا قدرت ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان اقتصادي حالت:

مخکې له دې څخه چې افغانستان د صفویانو، شیبانیانو او د هند د مغولو تر حملو لاندې راشي، د افغانستان اقتصادي حالت په ټول هېواد کې نسبتاً ښه و، که څه هم خلکو ساده او بدوي ژوند درلود. کرنې، مالدارۍ او صنایع درې واړه د افغانستان د اقتصاد مهمې برخې وې. د افغانستان خاوره او اقلیم د نباتاتو د کر لپاره مناسبه وه. یو شمېر بزګرانو خپله ځمکه لرله خو ډېرو له ځمکه لرونکو څخه

ځمکه په اجاره او بزګرۍ اخیسته. د بندونو او ویالو په برخه کې ډېره پاملرنه کېدله، دولتونو د کرنې د پراختیا په برخه کې ځانګړې پاملرنه لرله، ځکه چې د دولت د عایداتو مهمه برخه د بزګرۍ له مالیاتو څخه جوړېدله.

مالداري: د مالدارۍ په برخه کې هم ډېره پاملرنه کېده او ډېرو خلکو په مالدارۍ پورې تړاو درلود او د څارویو ډولونه د خلکو په وسیله تربیه او تکثیرېدل، د څارویو محصولاتو د ملي اقتصاد مهمه برخه جوړوله.

صنایع: د صنایعو په برخه کې دولت تل صنعت کاران تشویقول، د سرو زرو، سپینو زرو، اوسپنې، مسو او سربو غیر فني استخراج کېده او صنایعو یوه اندازه پرمختګ کړی و.

سوداګري: یو شمېر ځانګړو ولایاتو سوداګریز اهمیت درلود. مواصلاتي لارو سیمې یو له بله سره نښلولې او سوداګریز توکي د پېرودلو او پلورلو لپاره انتقالېدل. د هندوستان، چین، ایران او ماوراالنهر سره واردات او صادرات تر سره کېدل. یو وخت کندهار او هرات د افغانستان له غوره سوداګریزو مرکزونو څخه ګڼل کېدل. د (۱٦مې)زیږدیزې پېړۍ په لومړیو کې هر کال ۳۰ زره بار اوښان له کندهاره تېرېدل او ګمرکي عواید یې دولت ته ورکول کېدل. د کندهار سوداګریز ارزښت له ستراتېژیک اهمیت څخه لږ نه و.

یو وخت کندهار د هند د دروازې په نامه یادېده ، په خواشینۍ سره د افغانستان تر تجزیې او نیولو وروسته اقتصادي حالات کړکیچن شول. د خلکو ستونزې ورځ په ورځ ډېرېدلې.

د پوځیانو د لښکر ایستنې لګښتونه او ملاماتونکې مالیې چې د هغوی له خوا وضع شوې وې خلکو یې د ورکړې توان نه درلود. دغې وضعې تر اتلسمې میلادي پېړۍ د احمد شاه بابا د مرکزي دولت د جوړېدو تر مهاله دوام درلود.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د احمد شاه بابا واک ته رسیدو د مخه پر ټولنیز حالت او دویمه ډله دې پر سیاسي حالت یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. د پیر روښان د خوځښت موخې کومې وې؟
۲. د پیر روښان تر وژلو وروسته د روښاني خوځښت مشري چا کوله؟
۳. خوشحال خان خټک چا زنداني کړ؟
٤. د میرویس خان هوتک پاڅون په کوم کال کې بریالی شو او کومې پایلې درلودې؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د احمدشاه بابا واک ته تر رسیدو څخه وړاندې د افغانستان د اقتصادي حالت په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

احمدشاه بابا او د مرکزي دولت ټینګښت

احمد شاه بابا

د احمد شاه بابا واک ته د رسیدو خرنګوالی، د هغه اداري نظام او مهمي کړني په دې لوست کې تر بحث لاندې نیول شوې دي.

کله چې ابدالي احمدخان د یو مرکزي دولت د ټینګښت لپاره هڅه کوله افغانستان په لاندې وضعیت کې پروت و. د پردیو قواو په وسیله د افغانستان نیول او تجزیه، د مرکزي حکومت نشتوالی، د اقتصاد رکود، ناوړه ټولنیز حالت او په ګاونډیو دولتونو کې سیاسي بدلونونو په افغانستان کې د یوه مرکزي دولت د جوړولو لپاره لار هواره کړې وه، د نادر افشار تر وژلو وروسته د هغه په لوی پوځ کې ګډوډي پیدا شوه. د یادونی وړده چې د نادر افشار د پوځ یوه برخه له افغانانو جوړه وه. د هغوی شمېر ٤ زره غلجیانو، ۱۲ زره ابدالیانو او ازبکو ته رسېده چې د عمومي قوماندان نورمحمد خان غلجي او احمدخان په ورانديز افغاني قطعات کندهار ته راستانه شول. وروسته نورمحمد خان د غلجیو ، ازبکو، ابدالیو او هزاره ګانو له مشرانو څخه د یوې قومي لویې جرګې د جوړولو غوښتنه وکړه، تر څو د جرګې له غړیو څخه یو کس د مشر یا پاچا په توګه وټاکي او د افغانستان د چارو د اداري لپاره یو حکومت جوړ کړي، چې د داسې جرګې جوړولو ته د قومونو ټولو مشرانو غاړه کېښوده.

د شیر سرخ د مزار جرګه دکندهار د نادر آباد په نظامي کلا کې جوړه شوه او نهه ورځې یې دوام

وکړ. د جرګې غړي وروستي پرېکړې ته نه رسېدل، ځکه چې هر مقتدر خان سلطنت غوښت او یوازې هغه څوک چې غلی و، ابدالی احمدخان و او دا ځکه چې احمدخان د ابدالي قبیلې څخه و او د شمېر په لحاظ له نورو څخه کم وو. په پای کې په نهمه ورځ د جرګې غړیو داسې پرېکړه وکړه، چې د جرګې غړي دې یو څوک دحکم په توګه معرفي کړي، تر څو یو تن د مشر یا پاچا په توګه وټاکي. یاد شوی کس یو روحاني سړی و، چې په یوې قبیلې پورې یې تړاو نه درلود او حتی د کندهار اوسېدونکی هم نه و. دا هماغه کابلی صابر شاه د نامتو صوفي (لایخوار) زوی و، چې د کندهار ټولو خلکو پر هغه باور او هغه ته یې ارادت درلود. دغه صوفي سیاستوال له خپله ځایه پاڅېد، ابدالی احمدخان یې معرفي کړ او د غنمو څو وږي یې د شاهي تاج پر ځای د هغه په پګړۍ کې وتومبل. لویو خانانو له ناچارۍ احمد خان ته بیعت وکړ او هغه یې د افغانستان د پاچا په توګه قبول کړ.

احمد خان د زمان خان ابدالي زوی او د دولت خان سدوزي لمسی و مور یې د عبدالغني خان الکوزي خور وه، چې د نادر افشار په وخت کې د کندهار پخواني والی و. ابدالي احمد خان په ۱۷۲۲ زېږدیز کال په هرات کې وزېږېد، که څه هم د هغه د زېږېدو د ځای په برخه کې اختلاف شته او هغه داسې چې یو شمېر تاریخپوهانو د هغه د زېږېدو ځای هرات او یو شمېر یې ملتان ګڼي، ځکه له ډېرو وختونو راهیسې په ملتان کې یو کور دی، چې سدوزیان یې هغه د احمد خان د زېږېدو ځای ګڼي.

احمد خان ابدالی د ځوانۍ پر وخت د نادر افشار په پوځ کې داخل شو. ډېر ژر نادر افشار ته د هغه پوهه او وړتیا معلومه شوه او هغه یې د افغاني او ازبکي قطعاتو مشر وټاکه. د نادر افشار تر وژلو وروسته د ایران وضع ګډه وډه شوه. په شمال کې د جنیدي دولت مخ په زوا ل شو او په هند کې د مرهټه دولت د "سواجي" په مشرۍ منځ ته راغی، چې د اورنګزیب تر مرګ وروسته د هند بابري دولت ددې توان نه درلود، چې د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله وکړي، یاد شوي بدلونونه ددې سبب شول، چې احمد شاه بابا ډاډمن او خاطر جمع کړي او ویې کړای شول چې له دغو حالتونو څخه د دولت په جوړولو او د افغانستان له لاسه تللو سیمو د لاس ته راوړلو په برخه کې ډېره ګټه پورته کړي. احمد شاه بابا په دې پوهېده چې د خپلو ګټو د خوندیتوب لپاره د لویو ملاکینو او قبایلي رئیسانو شتون د یوه با ثباته دولت د ټینګښت لپاره بنایي هغه ته ستونزې جوړې کړي، ددې لپاره چې پر دغو ستونزو بریالي شي، هغوي یې په دولتي او پوځي چارو کې داخل او په جرګو کې یې غړیتوب ورکړ، د هغوي نظرونو ته یې ارزښت ورکړ او په سفرونو کې یې هم مصروف کړل. وروسته له هغه چې احمد شاه بابا سلطنت ته ورسېد لاندې ټکي یې د یوه ټینګ نظام د جوړولو لپاره د مهمو موخو په توګه وټاکل. لومړنۍ موخه یې د یوه مرکزي حکومت د

د احمد شاه بابا د وخت يوه ودانۍ

جوړولو لپاره د ملي وحدت رامنځ ته كول و. دويمه يې دا وه، د افغانستان طبيعي سرحدونه چې د آمو له سيند څخه د سند تر سيند پورې وو، تامين كړي او دريمه موخه يې دګاونډيو هېوادونو پر وړاندې د دفاع ټاكل و. ددې لپاره چې داخلي اختلافات له منځه يوسي او په دولتي چارو كې له خلكو مشوره واخلي، د لومړي ځل لپاره يې يوه دايمي جرګه جوړه كړه، چې د شير سرخ د مزار د جرګې ځينې غړي يې په كې هم شامل كړل.

د يوې ښې ادارې د لرلو لپاره يې لومړی اداري او پوځي تشكيلات رامنځ ته كړل او ياد شوي تشكيلات يې د ميرويس نيكه د تشكيلاتو اقتباس و، چې غوښتل يې د هغه ناتمامه طرح بشپړه كړي.

احمد شاه بابا دټولو اداري، قضايي او نظامي تشكيلاتو په سر كې د قاطع نظر واك درلود. په دې مانا چې پخپله پاچا د ټولو چارو اداره په لاس كې درلوده او په مركز او ولايتونو كې يې هم اداري او پوځي تشكيلات جوړ كړل. كه څه هم احمد شاه بابا د خپل ۲۶ كلن سلطنت په موده كې د مركزي حكومت د ټينګښت، اداري اصلاحاتو، او همدارنګه پوځي سفرونو د هيواد په دننه او بهر كې دومره مصروف كړی و، چې ويې نه شو كړای چې د اقتصاد د پرمختيا، ښوونې او روزنې او كلتور په برخه كې ځانګړې پاملرنه وكړي، خو له دې سره سره د هغه د سلطنت په وخت كې ځينې كارونه لكه د

کندهار او تاشقرغان د ښارونو جوړونه او د ده خپله مقبره په کندهار کې د مبارکې خرقې په خوا کې، چې د هغه وخت د معمارۍ د سبک استازېتوب کوي، تر سره شول. احمد شاه بابا له عرفان او ثقافت سره ډېره مینه درلوده چې یو شمېر کتابونه د هغه د سلطنت پر وخت ولیکل شول، چې کولای شو، د کتابونو او لیکوالو نومونه یې یاد کړو: تاریخ احمد شاهي په دوه ټوکه کې ، د هغه د دربار د منشي محمود الحسیني په وسیله، "تواریخ حافظ رحمت خاني" د میر محمد فاضل په وسیله طبي کتاب "بحر الفواید" چې قاضي دل محمد افغان لیکلي او "خلاصة الانساب" د پښتنو د نسب په برخه کې چې حافظ رحمت خان بړیخ لیکلي او همدارنګه لومړنی موزیم د "بیت الاشرف" په نامه په کندهار کې جوړ شو. احمد شاه بابا په کندهار، هرات او پېښور کې لوېې مدرسې جوړې کړې، چې تر ټولو مشهوره یې د "کندهار زړه جامع مدرسه" وه او همدا شان د احمد شاه بابا دیوان ددې استازېتوب کوي، چې هغه له عرفان او تصوف سره مینه درلوده.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې قدرت ته د رسیدو په څرنګوالي او دویمه ډله دې د مرکزي حکومت پر ټینګښت یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. احمدشاه بابا په کومه جرګه کې د مشر په توګه وټاکل شو؟
۲. احمدشاه بابا د دندو په سرته رسولو کې کوم اصل په پام کې نیوه؟
۳. د احمدشاه بابا د معمارۍ د یو څو بیلګو نومونه واخلئ.

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د احمدشاه بابا د فرهنګي وضعیت په اړه له فرهنګي شخصیتونو او خپلو ښوونکو څخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د احمد شاه بابا پوځي سوقیات

د درانیانو امپراطوري (۱۷۴۷-۱۸۳۸ میلادي)

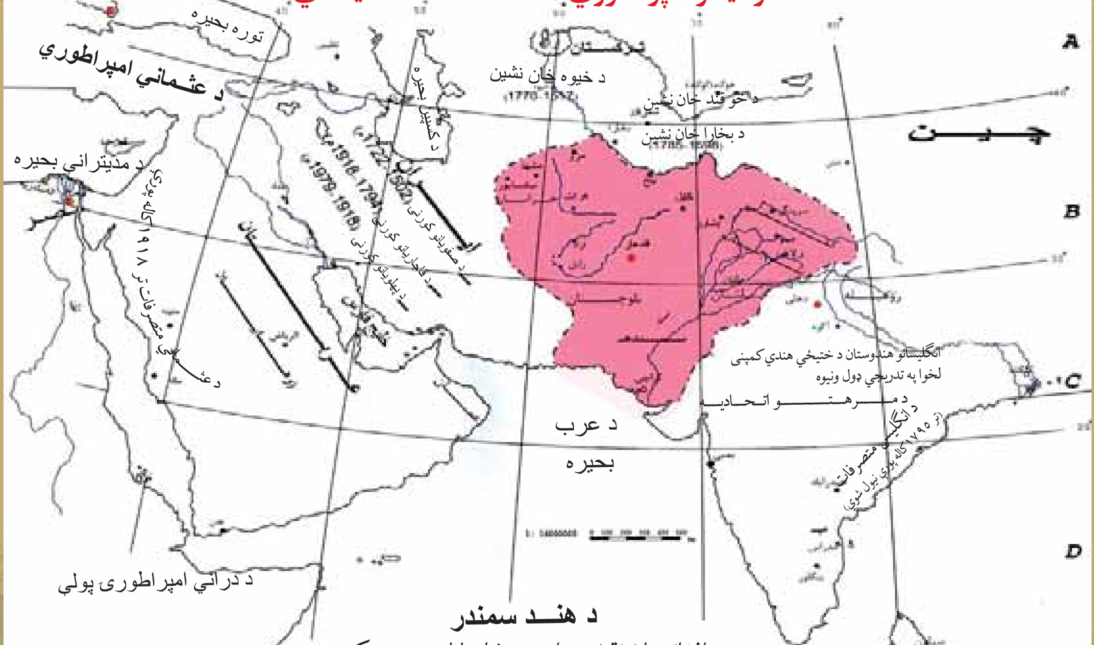

د افغانستان نقشه د احمد شاه بابا په وخت کې

په دې لوست کې به د احمد شاه بابا د واکمنۍ په وخت کې د هغه د پوځي سوقیاتو او د هغو د پایلو او لاسته راوړنو سره پېژندګلوی تر لاسه کړئ.

احمد شاه بابا کله چې واک ته ورسېد، له هغه ځخه وړاندې افغانستان د پردیو قواو په وسیله تجزیه او نیول شوی و. ځکه نو احمد شاه بابا د پخوانیو له لاسه تللو سیمو د لاسته راوړلو او د طبعي سرحدونو د ټاکلو لپاره یو لړ سفرونه او پوځي سوقیات پیل کړل، چې په دې لوست کې به په لنډه توګه معلومات ترلاسه کړئ.

لومړی سفر (۱۷۴۷ - ۱۷۴۸ میلادي)

سپاه سالار خان جهان خان د غزني، کابل، جلال آباد له لارې د سند تر سواحلو پورې ورسېد. ناصر خان د کابل او پېښور والي چې لا په قدرت کې و، غوښتل یې چې د ایماقو او هزاره قواوو په مرسته له افغاني قواوو سره وجنګیږي، خو ایماق او هزاره قواوو دا کار ونه کړ. احمد شاه بابا هم د ختیځ په لور حرکت وکړ او د لارې په اوږدو کې د خلکو له هر کلي سره مخامخ شو. د پنجاب والي له احمد شاه بابا سره په جګړه کې مقاومت ونه کړای شو او لاهور ته وتښتېد. احمد شاه بابا لاهور ونیو، د هند

شاهنشاه د افغانانو د پر مختتک څخه په ویره کې ولویده او مغولي احمدشاه خپل ولیعهد, صدر اعظم قمرالدین د ډیرو قواو سره د مقابلې لپاره ولېږه او افغاني قواوې د هندي توپخانې تر اور لاندې راغلې ، چې ډېر تلفات یې افغانانو ته واړول. احمد شاه بابا مجبور شو چې پنجاب «مېرمنو» او ملتان زاهد خان ته وسپاري او پخپله د هغه شورش د غلي کولو لپاره چې د هغه د وراره لقمان خان ابدالي په وسیله رامنځ ته شوی و، کندهار ته ستون شو.

دویم سفر:

د ۱۷۴۹م کال په لومړیو کې احمد شاه بابا هرات ته سفر وکړ. دري کسه نادري حاکمان احمد شاه بابا ته تسلیم نه شول او د هغوی له ډلې څخه درویش خان هزاره خپله پلوي له احمدشاه بابا څخه اعلان کړه او هرات د احمد شاه بابا په وسیله ونیول شو. احمد شاه بابا درویش خان د هرات والي وټاکه. احمد شاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان ته حکم وکړ چې شمالي سیمو ته سفر وکړي، د جنیدي د حکومت تر انحطاط وروسته مرو، فاریاب، جوزجان، بلخ، خلم، بدخشان او تخارستان خپلواکه شوي وو او شاه ولی خان یادې شوې سیمې یو په بل پسې ونیولې. او له مرکزي حکومت سره یې یو ځای کړې.

درېیم سفر:

د ۱۷۵۰ میلادي کال په پسرلي کې «عباس قلي بیات» په نیشاپور کې بغاوت وکړ او احمدشاه بابا نېشاپور ته مخه وکړه. عباس قلی بیات د احمدشاه بابا له پوځ سره په جګړه کې ماتې وخوړه او بندي شو. وروسته احمد شاه بابا هغه وباښه او د دویم ځل لپاره یې د نېشاپور حاکم وټاکه ، کله چې احمد شاه بابا هرات ته ورسېد، خبر شو چې میر علم خزیمه پر مشهد یرغل کړې ده «ړوند شاهرخ» د نادر افشار کړوسی چې احمد شاه بابا د مشهد والي ټاکلي و، د میر علم خزیمه په وسیله بې واکه شوې و. احمدشاه بابا مشهد ته ولاړ، میر علم ته یې ماتې ورکړه او د شاهرخ امنیت یې بیا تامین کړ.

څلورم سفر:

په (۱۷۵۱) میلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو چې مخکې د مالیاتو په ورکړه ژمن شوی و، انکار وکړه او احمد شاه بابا خپل استازی هغه ته واستاوه، خو د پنجاب والي د مالیې له ورکړې څخه ډډه وکړه، احمد شاه بابا ختیځ ته سفر وکړ، د پنجاب والي مېرمنو سپاه سالار «ګورامل» د احمد شاه بابا سره د

جگړې د مقابلې لپاره ولېږه. جګړه چې د «شاه درې» په سیمه کې پېښه شوه ، ګوراملي په کې ووژل شو او لښکر يې ماتې وخوړه. مېرمنو له احمدشاه بابا څخه بښنه وغوښته او احمد شاه بابا هغه وباښه او بيا يې مېرمنو د پنجاب والي وټاکه. مېرمنو ژمنه وکړه، چې د پنجاب او ملتان ولايتونه به د افغانستان يوه برخه وي. وروسته احمد شاه بابا ياد شوی ژمنليك د خپل استازي په وسيله د مهر او تأييد لپاره د ډهلي دربار ته واستاوه او په دې ترتيب پنجاب، ملتان او سند په افغانستان پورې وتړل شول. د ۱۷۵۱ ميلادي کال په پای کې احمد شاه بابا يو لښکر د خواجه عبدالله په مشرۍ د «اټك او حسن ابدال» له لارې د کشمير د يو ځای کولو لپاره هغې سيمې ته واستاوه، تر څو د کشمير خواجه خپل مناسبات د هند له دولت څخه پرې او خپل يو ځايوالي له افغانستان سره اعلان کړي.

د ختيځ سفر ۱۷۵۶ - ۱۷۵۷ زيږديز:

په (۱۷۵۳) ميلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو مړ شو. احمد شاه بابا پنجاب ته سفر وکړ، د مېرمنو نابالغه زوی محمد امين يې د والي په توګه وټاکه. د محمد امين مور (بېګم مغلاني) د زوی پر ځای ولايتي چارې پرمخ وړلې. په همدې وخت کې د ډهلي دربار د هند د صدراعظم (عماد الملك غازي الدين) د لاس اله شوی و او غازي الدين د هند پاچا احمد شاه د محمد شاه زوی لرې او پر ځای يې دويم عالمګير د ډهلي پر تخت کېناوه. بېګم مغلاني يې بندۍ کړه او د پنجاب ولايت يې ادينه بېګ ته وسپاره. عالمګير (نجيب الدوله) د سهارنپور د والي په مشرۍ لښکر د احمدشاه د مقابلې لپاره واستاوه، خو نجيب الدوله پرته له جګړې له احمد شاه بابا سره يو ځای او عالمګير اړ شو، چې له ډهلي سره نږدې له احمد شاه بابا څخه هر کلی وکړي. احمدشاه بابا د اړيکو د ساتنې لپاره د عالمګير وريره شهزاده تيمور ته په نکاح کړه او وروسته هېواد ته ستون شو.

په سهيل کې شپږم سفر:

کله چې احمد شابابا له هند څخه افغانستان ته راغی، افغاني سردارانو د ابدالي دولت د غرور او قدرت په مټ د پنجاب پر بزګرانو درنې ماليې کېښودې، چې په دغه کار سره پاڅونونه رامنځ ته شول او ډېر ژر سيکانو ددې شورشونو مشري په غاړه واخيسته. په امرتسر کې يې په تشکيلاتو پيل وکړ، چې په پای کې د افغانانو او سيکانو ترمنځ جګړه رامنځ ته شوه.

د هند سپاه سالار نجيب الله يوسف زی وتښتېد، جټانو او راجپوتانو له مرهټه و سره اتحاد وکړ. غازي الدين د هند پخواني صدراعظم په پنجاب کې سيکان د افغانانو پر ضد تحريك کړل، ادينه بېګ

د سیکانو په اتفاق په (جلندر) کې ډېر افغانان ووژل. د ۱۷۵۸ م کال د اپریل په میاشت کې افغاني قواوې له منځه لاړې او عبدالصمد یې بندي کړ. شهزاده تیمور او سپاه سالار سردار جهان خان مقاومت ونه شو کړای، تر اتک پورې شاتګ یې وکړ پاڅون کوونکو پرته د (اودی) د ټول هند حکمراني یې ترلاسه کړه. احمد شاه بابا په بېړنۍ توګه د هند قضیه راتلونکي ته پرېښوده. ځکه چې پخپله د بلوچستان په نا آرامیو کې مصروف و. د شاه ولي خان په مشرۍ یې پوځ بلوچستان ته ولېږه او وروسته له جګړې د شورشیانو مشر نصیر خان بلوچ ماتې وخوړه او د سولې غوښتنه یې وکړه، چې احمدشاه بابا وبښه او بلوچستان د پخوا په څېر د افغانستان یوه برخه شوه. احمدشاه بابا د نورالدین په مشرۍ لښکر پنجاب ته ولېږه او پخپله کندهار ته راغی، تر څو سیکانو او مرهټه و سره د حساب لپاره خپلې قواوې راټولې کړي.

اووم سفر- د پاني پت جګړه ۱۷۶۰- ۱۷۶۱ زیږدیز:

په ختیز کې د احمدشاه بابا دا سفر د ډېر اهمیت وړ دی، ځکه په ۱۷۵۸ میلادي کال کې په هند کې ډېرې مهمې پېښې رامنځ ته شوې. لومړی د پنجاب سیکانو پاڅون وکړ. ور پسې مرهټیان د هند مرکزي او شمالي برخو ته داخل شول او دربیم دا چې اسلامي حکومت چې مسلمانانو جوړ کړی و، له منځه لاړ. په هغه وخت کې چې احمدشاه بابا د نصیرخان بلوچ په ټکولو مصروف و، د مرهټیانو مشر (سند یا) مرکزي هند ته ورسېد. راجپوتانو او جټانو سره یې اتحاد وکړ او سندیا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ. ادینه بېګ هم ور سره یو ځای شو او پنجاب یې ونیو. شهزاده تیمور او سردارجهان خان پېښور ته شاتګ وکړ.

کله چې احمدشاه بابا له بلوچستان څخه ډاډمن شو، د دېرش زره پوځیانو سره د بولان د درې له لارې سند ته ورسېد او له شهزاده تیمور او جهان خان سره یو ځای شو. د پنجاب لوري ته یې حرکت وکړ ، سندیا او غازي الدین چې څنګه د احمدشاه بابا له حرکت څخه خبر شول، له نجیب الدوله سره یې سوله وکړه او د ډهلي لوري ته روان شول. په ډهلي کې یې دویم عالمګیر وواژه او کروسی یې پاچا کړ. په دغه وخت کې احمدشاه بابا له درېو قواو سره مخامخ شو. لومړنۍ د سندیا قوا، د ډهلي د لارې په اوږدو کې، دویمې قوې په (هولګر) پورې اړه درلوده د جمنا په کیڼ لوري کې ځای پر ځای وه او دربیمه قوه د (جنګورا) او غازي الدین وه.

څنګه چې جګړه پیل شو، درې ګونه قوا وې د احمدشاهي د ځواک پر وړاندې ماتې وخوړه، کله چې غازي الدین او جنګورا د سندیا له ماتې خبر شول، ډهلی یې پرېښود او وتښتېدل.

د مرهټیانو مشر(بالا باجي) د مرهټه و ټولو مشرانو ته خبر ورکړ، چې نوي لښکر ترتیب کړي او راجپوتانو له مرهټه و سره اتحاد وکړ، چې شمېر يې دوو لکو ته رسېده، په داسې حا ل کې چې د احمد شاه بابا د پوځیانو شمېر ۶۰ زره و. د پاني پت په ډګر کې ډېره لویه جګړه ونښته. افغانان فاتح او مخالفو قواو ماتې وخوړه. احمدشاه بابا ډهلي ته داخل شو. د ډهلي تخت يې شهزاده علي ګوهر، سیاسي او اداري چارې يې شجاع الدوله او پوځي چارې يې نجیب الدوله ته وسپارلې او پخپله کندهار ته راستون شو.

اتم سفر- ۱۷۶۲-۱۷۶۳ زیږدیز:

په ۱۷۶۲ م کال کې د پنجاب سیکانو د «جیاسینګ» په مشرۍ د دویم ځل لپاره په شورش لاس پورې او امرتسر يې په یوه پوځي مرکز تبدیل کړ. په کشمیر کې يې ضد افغاني تبلیغات پیل کړل او د لاهور ښار يې ونیو. احمدشاه بابا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ، د سیکانو اویا زره لښکر يې تارومار کړ او سردار نجیب الدوله ته لارښوونه وکړه چې د «سر هند» او کشمیر امنیت ټینګ کړي.

نهم سفر – ۱۷۶۳ زیږدیز کال:

د سیکانو ترماتې وروسته احمدشاه بابا کندهار ته راستون شو. د هغې ناروغتیا له امله چې ور پېښه شوې وه، د نوموړي کال تر پایه يې داخل او بهر ته سفر ونه کړ، په دې موده کې سیکانو له جټانو او مرهټه و سره اتحاد وکړ. په پنجاب او سر هند يې د ۴۰ زره پوځیانو په وسیله حملې پیل کړې او د ډهلي د نیولو نیت يې درلود. احمدشاه بابا په ۱۷۶۳ ز کا ل کې پنجاب ته لښکر ولېږه او شورشیانو ته يې ماتې ورکړه او په غرونو کې يې خپاره کړل.

د ۱۷۶۳ کال په پای کې احمدشاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان بلخ ته ولېږه تر څو د جنیدي سلسلې له اخرني پاچا عبدالعزیز خان سره خبرې وکړي. په مذاکراتو کې داسې یو تړون لاسلیك شو چې د آمو سیند د پخوا په څېر د افغانستان او بخارا په منځ کې سرحدي کرښه وټاکل شوه. وروسته شاه ولي خان بدخشان ته ستون شو. خرقه مبارکه یا د حضرت پیغمبر(ص) کالي يې د فیض آباد له ښار څخه له ځانه سره کندهار ته راوړه.

لسم سفر- ۱۷۶۹ زیږدیز کال:

د ۱۷۶۹ ز کال په نیمایي کې د نصرالله میرزا او نادر میرزا د نابینا شاهرخ د زامنو ترمنځ د قدرت د لاس ته راوړلو پر سر اختلاف پیدا شو او په خراسان کې حالت د خرابۍ لور ته روان شو. احمدشاه بابا

مشهد ته سفر وکړ. نصر الله میرزا د ایران له پاچا کریم خان زند سره اړیکې ټینګې کړې وې. د (تون او طبس) حاکم علیمراد شورش او سرکشي وکړه. احمدشاه بابا مشهد محاصره کړ او سپاه سالار جهان خان او د بلوچستان والي نصیر خان یې د علیمراد د ټکولو لپاره مؤظف کړل او علیمراد په جګړه کې ووژل شو. نصرالله میرزا تسلیم شو او شاهرخ خپله لور د احمدشاه بابا زوی ته په نکاح کړه.

احمدشاه بابا د نادر افشار په پاس خراسان شاهرخ ته وسپاره او پخپله کندهار ته راغی او دا د احمدشاه بابا آخرنی سفر و.

احمدشاه بابا تر ۲۶ کاله پاچاهي وروسته د سرطان په ناروغی اخته شو او په پنځوس کلنی کې یې له دې فاني نړۍ سترګې پټې کړې. له وصیت سره سم په ۱۷۷۳ زیږدیز کال کې د خرقې مبارکې تر څنګ خاورو ته وسپارل شو. احمد شاه بابا د افغانستان خاوره یو موټې او متحده کړه او خلکو د نېکو اخلاقو، تقوی، مهربانی او د هغه د نېکو خدمتونو له امله ورته د (بابا) لقب ورکړ.

احمدشاه بابا په خپل سیاسي او پوځي ژوند کې له لسو ځلو ډېر هند، خراسان او د افغانستان شمال ته سفرونه وکړل، کله چې په ۱۷۷۳ میلادي کال کې یې له نړۍ سترګې پټې کړې نو لویه امپراتوري یې په میراث پرېښوده چې په ختیځ کې تر سرهند، لوېدیځ کې تر سبزار او مشهد په شمال کې د آمو تر سینده او په سهیل کې یې د عربو تر بحیرې پورې پراخوالی درلود.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د پوځي موخو او دویمه ډله دې د احمدشاه بابا د پوځي سوقیاتو د پایلو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. د احمدشاه بابا لومړنی سفر په کوم کال پیل او کومې پایلې یې درلودې؟

۲. احمدشاه بابا د هیواد لوېدیځ ته څو ځله سفر کړی، لاس ته راوړنې یې وواياست؟

۳. د احمدشاه بابا هند ته تر ټولو مشهور سفر څه نومېده او هم وواياست چې کومې پایلې یې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګیانو څخه د احمدشاه بابا د ژوند د پای په وختونو کې د افغانستان د جغرافیوي قلمرو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د احمد شاه بابا ځايناستي
د تیمورشاه پاچاهي (۱۷۷۳-۱۷۹۳ زیږدیز):

د احمد شاه بابا ځخه وروسته د هغه ځای ناستو او ورثي وکولای شول هغه لویه امپراتوري چې له هغه ځخه په میراث پاتي وه وساتي په دې لوست کې به معلومات تر لاسه کړئ.

تیمورشاه د احمد شاه بابا زوی په ۱۷٤۲ زیږدیز کال په مشهد کې زیږېدلی دی. هغه د زده کړو خاوند او د دري ژبې شاعر و. د احمدشاه بابا د مړيني پر وخت کې يې د هرات د والي په توګه دنده درلوده. احمدشاه بابا هغه په خپل ژوند کې ولیعهد یا ځایناستی ټاکلی و . د احمدشاه بابا تر مړيني وروسته شهزاده سلیمان د خپل خسر صدراعظم شاه ولي خان په مرسته د پاچاهي اعلان وکړ. کله چې شهزاده تیمور له هراته کندهار ته راغی، شهزاده سلیمان يې بندي او شاه ولیخان يې وواژه. په دې توګه تېمورشاه پاچاهي ته ورسېد. تیمورشاه د خپلې پاچاهي په لومړي کال پایتخت له کندهاره کابل ته انتقال کړ .

تیمور شاه خو داخلي او بهرني پاڅونونه په بریالیتوب سره له منځه یوړل. تیمورشاه د خپلې پاچاهي په ۲۰ کلنه موده کې وکړای شول چې هغه سیمې چې له پلاره يې ورته په میراث پاتې وې، وساتي. د هغه تر مرګ وروسته د هغه د زامنو بې اتفاقي، د ایران لاسوهني او د روسانو او انګلیسانو سیالی د افغاني لویې امپراطورۍ د سقوط سبب شوې، تیمورشاه په ۱۷۹۳ز کا ل کې مړ او د کابل په چهارباغ کې خاورو ته وسپارل شو.

د زمان شاه پاچاهي (۱۷۹۳ - ۱۸۰۱ زیږدیز):

د تیمورشاه د زامنو ترمنځ د بې اتفاقۍ یو علت دا ګڼل کېږي چې تیمورشاه ولیعهد نه و ټاکلی.

زمان شاه

شاه زمان چې د نورو ورونو په پرتله پیلار ته نږدې و، لایقه او با کفایته ځایناستي یې ځان ګاڼه. شاه زمان له ټولو شهزاده ګانو او مشرانو څخه غوښتنه وکړه چې د نوي پاچا د ټاکلو په جرګه کې ګډون وکړي. جرګې شهزاده زمان د پاچا په توګه وټاکه. نوموړي د دې لپاره چې پر حالاتو واکمن شي، د لنډې مودې لپاره یې د جرګې غړي په بالاحصار کې نظر بند کړل او یوازې محمود او همایون چې په جرګه کې یې ګډون نه درلود، د هغه پاچاهي یې ونه منله. په دوو بېلابېلو جګړو کې محمود او همایون ماتې وخوړه. محمود ایران ته وتښتېد او همایون بندي او ړوند کړای شو.

وروسته یې سردار پاینده محمد خان له وزارته څخه لرې کړ، په دې سره هغه له نورو سردارانو سره یو ځای شو او په دې هڅه کې شو، چې شاه زمان له پاچاهۍ لرې کړي. کله چې شاه زمان د پاینده محمد خان له طرحې خبر شو، هغه یې ونیو او وېې واژه او وزیر فتح خان د خپل پلار د مرګ په سبب له شاه محمود سره نږدې شو.

شاه زمان هیله درلوده، چې د افغانستان وضع ښه، سوله او آرامي ورته راشي. خو شاه په داخل کې د خپلو ورونو او قومي سردارانو له مخالفت او په بهر کې د انګلیس د تحرکاتو او د ایران د لاسوهنو سره مخامخ شو.

په همدې وخت کې ناپیلیون بناپارت خپل استازي شاه ته د ایران له لارې کابل ته راولېږه او د ناپیلیون طرحه دا وه، چې اویا زره فرانسوي او روسي قواوې د افغانستان له لارې پر هندوستان یرغل وکړي، تر څو په هند کې د انګلیسانو د پرمختګ مخه ونیسي، په داسې حال کې چې شاه زمان یو لک او پنځوس زره پوځیان درلودل او غوښتل یې چې هند له انګلیسانو ونیسي. هغه د ناپیلیون طرحې ته اعتنا ونه کړه او د هند خلکو د انګلیس څخه د خلاصون لپاره له شاه زمان څخه همدا هیله درلوده.

محمود د ایران د قاجاري قواو او تښتېدلو سردارانو په مرسته پرته له جګړې خراسان او هرات

ونیول، پر سیستان او فراه یې یرغل وکړ او تر کندهاره ورسېدل، خو د شاه زمان قواو د کندهار پر لور حرکت وکړ. د لارې په اوږدو کې جنرال احمد شاه نورزي له خپلو لس زرو پوځیانو سره له محمود سره یو ځای شو او محمود غزنې ته راورسېد. شاه زمان د دې وضع په لیدو سره له کابل څخه د پېښور په لور شاتګ وکړ چې وروسته د ملا عاشق شینواری لخوا ونیول شو او د خپل ورور محمود په وسیله ړوند شو. زمان شاه د ړوندتوب څخه مخکې د کوه نور الماس د ملا عاشق شینواري په کلاه کې پټ کړ. نو په دې توګه محمود د افغانستان اداره تر لاسه کړه. د انګلیس د استعماري سیاست، د ایران د لاس وهنې، د محمود او دیو شمیر سیاسي شخصیتونو بې کفایتی په پایله کې افغانستان یو وار بیا په سیاسي او اقتصادي انحطاط کې ډوب شو.

د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۱ - ۱۸۰۴ زیږدیز):

د شاه زمان له خلع کېدو وروسته شهزاده محمود د وزیر فتح خان په مرسته واک ته ورسېد او د هغو خدمتونو له امله چې کړي یې وو، د «شاه دوست» لقب یې ورکړ، خو د محمود د بې کفایتی له امله د هېواد په اداره کې سیاسي بحران رامنځ ته شو. همدارنګه د انګلیسانو استعماري فعالیتونو ټول افغانستان ونیو، د ایران قاجاري دولت د انګلیسانو د لاس اله شوه، د خراسان د ولایت د تجزیې په لټه کې شو او د پنجاب ولایت چې پخوا د افغانستان د قلمرو یوه برخه وه، سیکانو په کې د خپلواکی اعلان وکړ. کله چې شاه شجاع د شاه زمان له ړندېدو او بندي کېدو او د شاه محمود له پاچا کیدو څخه خبر شو، نو څرنګه چې شاه زمان یې سکه ورور و، نو د شاه زمان غچ اخیستل یې با نه کړل او د افغانستان د تخت و تاج د نیولو اقدام یې وکړ. که څه هم په لومړیو وختونو کې انګریزانو شاه محمود د شاه زمان په مقابل حمایه کاوه، مګر وروسته د خپلو

شاه محمود

استعماري غرضونو د پرمخ وړلو او د شاه زمان په وسیله پر هندوستان د ناپلیون د یرغل د خنثي کولو لپاره یې تر هغه شاه شجاع ښه څېره پیدا کړه او هغه یې د شاه محمود پر ضد لمساوه.

شاه محمود د بالاحصار په ارګ کې په عیش و عشرت اخته و او دولتي چارې د داسې خلکو په لاس کې وې چې د قدرت د لاس ته راوړنې پر سر یو له بله سره په سیالی اخته وو، لکه فتح خان«شاه دوست» شیرمحمد خان (مختار الدوله) او صدراعظم محمد اکرم خان، کله چې وزیر

فتح خان د مالیاتو د لاس راوړنې لپاره پېښور، کوهاټ او بنو ته سفر وکړ. د مالیاتو تر لاسه کولو وروسته یې شهزاده کامران ته چې په کندهار کې و ولاړ او له کندهاره کابل ته راوګرځېد.

د محمد اکرم خان پر ځای د صدراعظم په توګه ټاکل شوی و. په همدې وخت کې یو شمېر لوړ دولتي خلک له کابل څخه وتښتېدل او له شاه شجاع سره یو ځای شول. د کابل خلک چې د شاه محمود د ادارې له لاسه په تنګ شوي وو، د هغه پر ضد یې پاځون وکړ او هغه یې په بالاحصار کې محاصره کړ. د شاه محمود قواوو مقاومت ته دوام ورکړ تر څو چې د کوهدامن او کوهستان خلک د کابل د خلکو مرستې ته را ورسېدل. شاه محمود یې د کابل په بالاحصار کې محاصره او وزیر فتح خان ته یې په قلعه قاضي کې ماتې ورکړه او په دې توګه د محمود لومړی واکمني پای ته ورسېده.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې له کندهاره کابل ته د پایتخت د انتقال پر لاملو او دویمه ډله دې د زمان شاه د وخت د نړیوالو مهمو پېښو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې یې په ټولګي کې ووایي.

پوښتنې:

۱. د تیمورشاه د شخصیت په اړه معلومات وړاندې کړئ.
۲. تیمورشاه په کوم کال کې پلازمینه له کندهاره کابل ته راوړه؟
۳. قدرت ته د زمان شاه د رسیدو په اړه معلومات ورکړئ.
٤. د زمان شاه د سلطنت مهمې ستونزې لیست کړئ.

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي د منابعو او ماخذو په لرلو سره د زمان شاه د حکومت او د ده په وړاندې د انګلیسانو د پالیسي په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د شاه شجاع لومړنۍ پاچاهي ۱۸۰۴-۱۸۰۹ زیږدیز

هغه تمه او توقع چې د افغانستان خلکو له شاه شجاع څخه در لوده د هغه له جلوس څخه وروسته تر سره شوه. په لاندې متن کې معلومات در کول کیږي.

د شاه زمان، ړندېدو، د شاه محمود د اداري کمزورتيا او له هغه څخه د خلکو کرکه د شاه شجاع د پاچاهۍ لپاره زمينه مساعده کړې وه. په ١٨٠٤ زيږديز کې شاه شجاع د کابل د خلکو په غوښتنه د زرمت او لوګر له لارې کابل ته ننوت او په بابر بڼ کې ديره شوه او خپله دوستي يې له انګريزانو سره ښکاره کړه. وزير فتح خان د مالياتو د راغونډولو لپاره باميانو ته تللی و. کله چې کابل ته راورسېد، غوښتل يې چې شاه محمود له محاصرې خلاص او د شاه شجاع حکومت پای ته ورسوي، خکه نو د قلعه قاضي په سيمه کې د وزير فتح خان او شاه شجاع د قواو ترمنځ جګړه ونښته، چې په پايله کې وزير فتح خان ماتې وخوړه او شهزاده کامران د کندهار والي ته وتښتېد. د شاه شجاع کسانو تر جلوس وروسته ملا عاشق الله شينواري کابل ته راوست لومړی يې ترې د کوه نور الماس واخيست او بيا يې وواژه. شاه شجاع د خپل حکومت د ټينګښت په برخه کې له وزير فتح خان او د هغه له

ورونو ځخه وېره درلوده او هڅه یې وکړه چې له وزیر فتح خان سره خپلې اړیکې ښې کړي او دښمني او خصومت پرېږدي. هغه و چې وزیر فتح خان یې په ډېر درناوي کابل ته راوغوښت، شاه شجاع د دوست محمد خان لور د وزیر فتح خان ورېره ځان ته په نکاح کړه، خو له دې سره یې پر یو بل باور نه درلود. ځکه چې د دښمنۍ اصلي ریښه یې د شاه زمان په وسیله د سردار پاینده محمد خان اعدامول وو چې د وزیر فتح خان د پلار قاتل ګڼل کېده نو وزیر فتح خان هڅه کوله چې شاه محمود د دویم ځل لپاره پاچاهۍ ته ورسوي. په همدې وخت کې شاه محمود د کابل د بالا حصار له زندانه وتښتېد. هغه جګړه چې د شاه شجاع او د شاه محمود د قواوو ترمنځ ونښته، په پایله کې یې شاه شجاع ماتې وخوړه او شاه محمود د دویم ځل لپاره پاچاهۍ ته ورسېد.

د شاه محمود دویم ځل پاچاهي ۱۸۰۹ - ۱۸۱۸ زیږدیز:

شاه محمود د وزیر فتح خان په مرسته دویم ځل پاچاهۍ ته ورسېد او یو شمېر لوړ رتبه مامورین لکه محمد اکرم خان امین الدوله، شیرمحمد خان ، مختار الدوله او میر علم اعدام شول، ځکه چې دوی د شاه محمود د لومړي حکومت پر وخت شاه شجاع ته تښتېدلي وو، د شاه شجاع د پاچاهۍ پر وخت یې له هغه سره مرسته کړې وه.

وزیر فتح خان له خپلو ورونو سره پر دولتي چارو مسلط شول او د ډېر واک د لاس ته راوړنې لپاره یې خپل ورونه پر مهمو دولتي دندو وګومارل، چې د وزیر فتح خان ورځ په ورځ ډېرېدونکي واک شهزاده کامران اندېښمن او کینه کښ کړ. شاه په داسي یو حالت کې د مزو په تېرولو لګیا او له دولتي چارو نا خبره و او د اقتدار ساحه یې یوازې کابل او کندهار وه ، پېښور د شاه شجاع د نفوذ تر ساحې لاندې و او کشمیر عطا محمد خان اداره کاوه، چې د مرکزي دولت اطاعت یې نه کاوه. په هرات کې د شاه محمود سکه

ورور فیروز الدین حکمراني کوله او شاه محمود د خپلې دویمې پاچاهی له پیله ډېر وخت په پایتخت کې اوسېده. هغه وخت چې افغاني قواوې په ختیځ کې په جګړې اخته وې، ایرانیانو غورات ونیول، فیروز الدین له مرکزه مرسته وغوښته، تر څو د ایرانیانو د پرمختګ مخه ونیسي. وزیر فتح خان له دېرش زره پوځیانو سره له کابل څخه حرکت وکړ. وزیر فتح خان لومړی شهزاده فیروز الدین له خپلې کورنۍ سره کندهار ته ولېږه چې د کورنۍ ټوله شتمنی او ګاڼه یې د دوست محمد خان د سرېو په وسیله لوټ شوله وروسته وزیر فتح خان له ایرانیانو سره جګړه

وزیر فتح خان

پیل کړه، چې په پایله کې ایراني قواو ماتې وخوړه او شاتګ یې وکړ. شاه محمود چې د شهزاده فیروز الدین د کورنۍ له سپکاوۍ خبر شو، شهزاده کامران یې د دوست محمد خان د ټکولو لپاره هرات ته ولېږه. دوست محمد خان وتښتېد او کامران وزیر فتح خان ونیو او ړوند یې کړ. د وزیر فتح خان ورونه چې د هغه له ړندېدو څخه خبر شول، په ټول افغانستان کې له کشمیره تر هراته یې په اله ګوله لاس پورې کړ.
دوست محمد خان له کشمیر څخه راغی او کابل یې ونیو. وزیر فتح خان چې له شاه محمود سره بندي و، شاه محمود هڅه وکړه، چې وزیر فتح خان راضي کړي چې ورونه یې له جګړې څخه لاس واخلي، خو د فتح خان ورونو جګړه غوره وګڼله. څرنګه چې د شاه محمود غوښتنه تر سره نه شوه، نو وزیر فتح خان یې وواژه، په هرات کې یې جلا حکومت جوړ کړ، خو دې حکومت تر ۱۸۴۲

زیږدیز پورې دوام وکړ او بیا افغانستان د سدوزو، بارکزیو ورونو او د انګلیس د استعماري سیاست د سیالۍ ډګر وګرځېد.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو جلا ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د شاه شجاع قدرت ته د رسیدو په څرنګوالي او دویمه ډله دې دشاه محمود د وخت د مهمو پېښو په اړه په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلي دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د وزیر فتح خان ونډه د شاه محمود د سلطنت په اعاده کولو کې بیان کړئ.

۲- شاه محمود دویم ځل لپاره څرنګه واک ته ورسید؟

۳- شاه شجاع د خپل سلطنت په لومړۍ ځل کې کومې کړنې وکړې؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د زمانشاه دلري کیدو وروسته د انګریزانو د نفوذ په اړوند له مشرانو او فرهنګي څیرو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

د سیالیو او اختلافاتو منځ ته راتګ

ولي سیالی او اختلافات د سدوزیو او بارکزیو کورنیو تر منځ را پیدا شوي. لاملونه يې څه وو، څه پايلې يې درلودې؟ په دې لوست کې به په دې اړه معلومات وړاندې شي.

محمدزي د کندهار د بارکزیو ریښې پورې تړاو لري. محمد بن عمر د دارو او بارک له قوم څخه وو. ځکه نو بارکزي او محمدزي په يو قوم پورې اړه لري. حاجي جمال بن حاجي يوسف بن يارو بن محمد د ښېر سرخ د مزار د جرګې غړی او د احمد شاه بابا د دربار سلاکار و.

سردار پاینده محمدخان د زمان شاه د سلطنت پر وخت د زمان شاه پر ضد د يوې سیاسي توطيې له امله ووژل شو او وزير فتح خان د پلار د غچ اخیستلو او د زمان شاه د سلطنت په پرځولو کې فعاله ونډه درلوده. شاه محمود د هغه په مرسته سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی هغه ړوند او بيا يې وواژه. کله چې شاه محمود او شهزاده کامران هرات ته ولاړل، نو د لنډې مودې لپاره يې هلته پاچاهي وکړه.

وزير فتح خان د شلو په شاوخوا کې ورونه درلودل، چې هر يو يې د واک د تر لاسه کولو هڅه

کوله، په ځانګړې توګه سردار محمد عظیم خان او سردار دوست محمد خان. د مرکزي دولت تر سقوط وروسته د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ بې اتفاقي او ځان غوښتنې د دې سبب شوې چې تر منځ یې جګړې رامنځ ته شي. هغوی ونه شو کړای چې د افغانستان ملي وحدت او مرکزي دولت وژغوري. د هغوی پر له پسې جګړو تر شلو کلونو پورې افغانستان د ګډوډیو او بې نظمیو لور ته یووړ او د افغانستان خلکو ته یې بېوزلي او بدبختي په ارمغان راوړه، چې همدې کار د هېواد مرکزي دولت له منځه یووړ او اقتصاد او کلتور یې کمزوری کړ.

سردار دوست محمد خان چې څنګه کابل ونیو، خپل ورور امیر محمد خان یې د غزني والي وټاکه. خو کابل ته د کشمیر د والي محمد عظیم خان په راتګ سره د هغوی تر منځ اختلاف ډېر شو. هر یوه غوښتل چې د سدوزیو له شهزادګانو څخه یو سلطنت ته ورسوي او پخپله د وزیر په توګه کار وکړي. چې په دې توګه سردار محمد عظیم خان (ایوب شاه) او سردار دوست محمد خان (سلطان علي شاه) سلطنت ته ورسول او دوي د پاچاهانو په نامه وو. واک او صلاحیت له دواړو ورونو سره و او په کابل کې په یوه وخت کې دوو پاچاهانو او دوو وزیرانو واکمني کوله.

په **۱۸۱۹** زیږدیز کال کې سردار محمد عظیم خان سلطان علي شاه له سلطنته لرې او دوست محمد خان یې له وزارته معزول کړ.

کابل سردار محمد عظیم خان، غزني سردار دوست محمد خان، پېښور سردار یار محمد خان، کشمیر سردار نواب عبدالجبار خان او دیره جات (دېره اسماعیل خان او دېره غازي خان) نواب محمد زمان خان ته ورکړل شول. شمالي او مرکزي ولایتونه، بدخشان، تخار، بلخ، میمنه او جوزجان د ځایي حاکمانو له خوا اداره کېدل او ملوك الطوایفي په کې واکمنه وه. د هرات ولایت د شاه محمود په وسیله اداره کېده. په دې توګه افغانستان د موروثي ملکیت په توګه د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ وېشل شوی و.

څرنګه چې د افغانستان بهرني دښمن؛ د پنجاب سیکان؛ د افغانستان له بریو او سفرونو څخه یې ترخه خاطره درلوده، د افغانستان له ناوړه حالت او د وزیر فتح خان د ورونو د خپلمنځي بې اتفاقیو څخه یې ګټه واخیسته. رنجیت سنګ د هغه قرارداد له امله چې له انګلیسانو سره یې لاسلیک کړی و، نه شو کولای چې د ستلج له سیند څخه راتېر شي او نورو سیمو ته لاسرسی پیدا کړي، نو ځکه د افغانستان ختیځو سیمو ته متوجه شول. لکه چې په ځان کې یې دا توان لیده، لومړی یې ملتان، کشمیر او بیا یې پېښور تر اټکه ونیول. سردار محمد عظیم خان او امیر دوست محمد خان د افغانستان د لاسه تللو سیمو د نیولو لپاره سند ته ولاړل، خو امیر دوست محمد خان ناڅاپه کابل ته راستون شو او د قومي مشرانو سره تر موافقې وروسته یې له سردار محمد عظیم خان سره مخالفت ښکاره کړ او په داسې حال کې چې مخالفت دوام درلود، له کابل څخه غزني ته روان شو.

سردار محمد عظیم خان پرته له جګړې کابل ته راغی، په دې وخت کې رنجیت سنګ ځینې نورې سیمې هم ونیولې او سردار محمد عظیم خان د دویم ځل لپاره د رنجیت سنګ د مقابلې لپاره خپل قوتونه ولېږل او پرته له کومې لاسته راوړنې چې غوښتل یې کابل ته راشي، د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو، چې د عاشقانو او عارفانو په زیارت کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له دې سردار دوست محمد خان د محمد عظیم خان د زوی سردار حبیب الله خان له مخالفت سره مخامخ شو.

امیر دوست محمد خان د یوه حکومت د جوړولو سریزه جوړه کړه، په داسې حا ل کې چې د سیکانو پرمختګ دوام درلود. له دې سره جوخت شاه شجاع د انګلیسانو په لمسون د کندهار د نیولو تیاری ونیو. امیر دوست محمد خان لومړی جلال اباد ته سفر وکړ او هغه یې ونیو او وروسته یې خپلې قواوې کندهار ته ولېږلې. د امیر دوست محمد خان او د انګلیسي جنرالانو او شاشجاع د قواو تر منځ تر سختې جګړې وروسته د دښمن قواو ماتې وخوړه او کندهار فتح شو. شاه شجاع

او ملگري يې وتښتېدل. شاه شجاع د ختېکو په غرونو کې پټ شو.

امير دوست محمد خان چې کله په کندهار کې و، د رنجيت سینګ د ټکولو لپاره يې اقدام وکړ، خو د کندهار سردارانو يې مرسته ونه کړه، هغه ناهيلی کابل ته ستون شو. کله چې د خيبر درې له نيولو څخه خبر شو، خپل زوی سردار محمد اکبر خان يې له لږو قواو سره هلته واستاوه وزير محمد اکبرخان يوازې دفاع کوله او نه يې غوښتل چې تعرض وکړي، ځکه چې له کابله يې مرستندويه قواو ته انتظار کاوه. نوي راغلي ځواک له رنجيت سنګ څخه وغوښتل، چې پېښور خالي کړي، خو رنجيت سېنګ ورته ارزښت ور نه کړ.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وويشل شي. لومړنۍ ډله دې د سدوزيو او بارکزيو د خپل منځي اختلافاتو د عواملو په اړه او دويمه ډله دې د انګليسانو د لمسون او د اختلافاتو په زياتوالي کې خپل معلومات د خپلو ټولګيوالو په وړاندې ووايي.

پوښتنې:

۱. وزير فتح خان کومې کورنۍ پورې اړه درلوده؟
۲. د سدوزيو او بارکزيو د سيالۍ لاملونه څه وو؟
۳. د سيمې ځواکونو په ځانګړې توګه انګليسانو د بې اتفاقيو په ډېرولو کې کوم نقش ولوباوه؟

د ټولګي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د منابعو او ماخذو په لرلو سره د سردار دوست محمد خان او سردار عظيم خان دسيالۍ د اصلي لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د واک لیږد او لاسوهنې (۱۸۱۸-۱۸۳۴ زیږدیز)

د واک لیږد څرنګه له سدوزیانو څخه بارکزیانو ته سرته ورسید؟ انګلیسانو څه غبرګون وښود او د افغانستان د خلکو لپاره یې کومې پایلې درلودې. په دې لوست کې ورسره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

د سدوزیو سلطنت د احمدشاه بابا په مشرۍ په کال (۱۷۴۷ز) کې پیل او د ایوب شاه سدوزي په سلطنت سره پای ته ورسېږي. یوشمیرکورني او بهرني لاملونه د سدوزیانو د سقوط سبب شول چې په لاندې توګه د یادونې وړ دي:

د افغانستان په کورنیو چارو کې د انګلیسانو او ایرانیانو مستقیمې مداخلې او توطیې، د تیمور شاه د زامنو او لمسیانو زیاتوالی او پر خپلو رقیبانو باندې د بریالیتوب لپاره خپل ځانونه د انګلیسانو او ایرانیانو په لمنو کې اچول او همدارنګه د بارکزیو سردارانو لکه د سردار پاینده محمد خان او وزیر فتح خان وژنه د سدوزیو د سقوط له لاملونو څخه ګڼل کیږي.

مخکې له دې چې سردار دوست محمد خان واک ته ورسېږي، هغه له سیکانو څخه د افغانستان له لاسه تللیو سیمو په برخه کې د خلکو د فشار لاندې و او پرته له دې چې له دیني عالمانو او قومي

مشرانو څخه د جهاد فتوی واخلي، بله لاره يې نه درلوده. څکه نو ديني عالمانو هغه ته مشوره ورکړه چې خپل ځان امير المومنين اعلان کړي، تر څو د شرعي جهاد د اعلان صلاحيت تر لاسه کړي. په ۱۸۳۵ز کې امير دوست محمد خان د خپلو يو شمېر باوري کسانو سره د عيدگاه جومات ته لاړ(په هغه وخت کې عيدگاه د بگراميو سره نږدې و). په دې وخت کې مير حاجي د مير واعظ زوی چې د کابل مشهور عالم او مبارز و، د هغه په وسيله چې د عالمانو مشر و، د ساده مراسمو په ترڅ کې امير المومنين وټاکل شو او د هغه په نامه لومړنۍ خطبه وويل شوه.

امير دوست محمد خان د جهاد امر اعلان کړ او خلکو يې پلوي وکړه. د ده پوځ پنځوس زره کسييز پلی ځواک او لس زره يې داوطلب سپاره وو، په ۱۸۳۵ز کې د پېښور حوزې ته داخل شو او د خيبر درې په (شېخانو) کې ځای پر ځای شو. ورور يې سردار سلطان محمد خان د لس زره باجوړي مبارزو ځوانانو مشري پر غاړه درلوده، چې دا هم د همدې ځواک يوه برخه وه. د پنجاب حکومت ته وېره پيدا شوه، ويې غوښتل چې د سولې له لارې رامخکې شي. انگليسانو يو هييت د (هارلان) په مشرۍ د امير دربار ته واستاوه او هارلان دا دنده درلوده، چې د افغاني قواو په منځ کې بې اتفاقي واچوي. سلطان محمد خان ته يې د پېښور د حکومت ورکولو وعده ورکړه. سلطان محمد خان خپل لس زره کسيز ځواک له افغاني قواو څخه بېل کړ. امير دوست محمد خان پرته له څنډه کابل ته راغی، چې د امير دې پرېکړې ټول خلک حيران کړل.

په تېر څپرکي کې مو يادونه کړې وه، چې د افغانستان له لارې د ناپليون احتمالي يرغل انگليسان په وېره کې اچولي وو. په همدې وخت کې په روسيه کې ورته پېښې رامنځ ته شوې، څکه نو انگليسانو په افغانستان کې دلچسپي وښوده. انگليسانو له امير دوست محمد خان څخه وغوښتل چې ناپليون ته اجازه ور نه کړي، چې د افغانستان له لارې هند ته داخل شي. امير دوست محمد خان د پېښور د تر لاسه کولو په صورت کې د انگليسانو شرط ومانه. خو انگليسانو کابل ته د روسيې د هييت راتگ بانه

کړه او له امیر سره یې اړیکې پرې کړې. په لاهور کې د انگلیسانو، شاه شجاع او رنجیت سنگ ترمنځ په ۱۸۳۸ ز کې د مثلث په نامه معاهده لاسلیک شوه، چې د دې تړون مواد په لاندې ډول دي:

۱- شاه شجاع د افغانستان د ټولو حقوقو څخه د افغاني ولایت د اندوس د لویدیځې غاړې څخه لکه پشاور او دیره جات د سیک د دولت په گټه تیر شي.

۲- د پنجاب امیر وعده کوي چې د خپلو ځواکونو په مرسته شجاع الملک بیرته د افغانستان د تخت او تاج څښتن کړي.

۳- د بریتانیه دولت د خیر غوښتونکي په توگه د موخو د سر ته رسولو لپاره د دوی تر منځ مرسته کوي.

د یادې شوې معاهدې او د سلمې د اعلامیې پر بنسټ انگلیسي پوځ د سند له سیند څخه راتیر شول او له شاشجاع سره یو ځای د بولان درې ته نږدې شول او کندهار یې ونیو. د شاشجاع د پاچاهۍ اعلان په رسمي توگه وشو او شاشجاع په قندهار کې دا ژمنه وکړه، چې انگلیسي پوځ دې په افغانستان کې په دایمي توگه پاتې شي. د انگلیسانو نورې قواوې جلال اباد ته نږدې شوې. د امیر دوست محمد خان د خراب حالت سره سره غازي وزیر محمد اکبر خان او سردار غلام حیدر خان د غزني والي ته امر وکړ، چې د دښمن په وړاندې په ټول ځواک سره مقاومت وکړي. هغوی مقاومت ونه شو کړای او انگلیسانو غزني ونیو او کابل ته نږدې شول. امیر دوست محمد خان بخارا ته پناه یووړه. که څه هم په ښکاره شاشجاع پاچا و، خو ټول واک د مکناټن او انگلیسانو په لاس کې و.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د ۱۸۱۸ او ۱۸۳٤ کلونو ترمنځ د سیاسي او ټولنيز وضعیت په اړه او دویمه ډله دې د انګلیسانو د تیری د لاملونو په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

پوښتنې:

۱- امیر دوست محمد خان څرنګه وات ته ورسید؟

۲- د امیر دوست محمد خان خطي مشه څرنګه ارزوئ ؟

۳- امیر دوست محمد خان ولي ځان ته د امیرالمومنین لقب ورکړ؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د منابعو او ماخذو په لرلو سره د افغانستان په اړه د رنجیت سنګ د پالیسی په برخه کې معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

شاه شجاع او ملي پاڅون

پوهیږئ چې شاه شجاع دوهم ځل د کومو قوتونو په مرسته واک ته ورسید، د خلکو غبرګون، ملی پاڅون او د انګلیسانو تلفات او ماته هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

له هماغې ورځې څخه چې شاه شجاع سلطنت ته ورسید، خلک یې له ټیټ فطرت څخه خبر شول، د هغه او د انګلیسانو له منځه وړل یې له خپلو دیني او ملي وجایبو څخه وګڼل او د خلکو په منځ کې د خپلواکۍ، ننګ او ناموس د ساتنې احساس پیاوړی شو. لومړی یې له خطبې څخه د شاه شجاع نوم لرې کړ او له انګلیسانو څخه یې خپله سخته کرکه څرګنده کړه. د انګلیسانو هغه خزانې چې له کندهاره کابل ته انتقالېدې، غازیانو غنیمت ونیولې. د کابل- کندهار لاره وتړل شوه او په مشرقي کې د سید جمال الدین افغان د کورنۍ د خلکو له خوا پاڅون پیل شو. دې حالت انګلیسان وارخطا کړل، په ځانګړې توګه کله چې روسانو امیر دوست محمد خان له ډېرو وسلو سره کابل ته راولېږه او د امیر ډېر شمېر پلویان له هغه سره یو ځای شول. په کندهار او جنوبي کې انګلیسي ضد شورشونه پیل شول. په ټول هېواد کې سر تا سري ناخوښي پیل شوه او نوره دا شونې نه وه، چې شاه شجاع خلق وغولوي.

امیر دوست محمد خان له بخارا څخه راووت او د جګړې د تیاري لپاره له تاشقرغان څخه کوهستان ته لاړ. د کوهستان خلکو د میر مسجدي خان په مشرۍ پر انګلیسانو یرغل کړی وه. د یوشمېر خاینینو د خیانت له امله نوموړی یرغل خنثی شو، نو ځکه امیر دوست محمد خان کابل ته راغی او ځان یې مکناټن ته تسلیم کړ او مکناټن دا ټینګار وکړ، چې د شاه شجاع د وزیر په توګه دنده تر سره کړي، خو امیر دوست محمد خان دا ونه منله او دا یې غوره وګڼله چې له افغانستانه ووځي. انګلیسانو هغه له خپلې کورنۍ سره کلکتې ته ولېږه.

وزیر اکبر خان

انګلیسانو دا فکر کاوه چې د مخالفینو مشر یې له منځه یووړ، خو له دې سره هم جهاد، د انګلیسانو د شړلو او د شاه شجاع د سلطنت د پرځولو زمزمه غلې نه شوه. د خلکو اتحاد او ملي پاخون ثمر ته ورسېد.

دغه ملي پاخون له کابله پیل شو د قومي مشرانو لکه نایب امین الله خان لوګري او عبدالله خان اڅکزي تر منځ د تړون تر عقد وروسته، نورو مجاهدینو د جهاد جنډه پورته کړ. لومړی یې (برنس) په خپل کور کې وواژه او وروسته یې د انګلیسانو ټولې خزانې او د وسلو ذخیرې ونیولې. ټول وګړي، لکه د کوهستان خلک، لوګر او وردګ له هغوی سره یو ځای شول، چې انګلیسي قواو ته یې ډېر تلفات ورکړل او پاتې یې په شېرپور کې کلابند شول. په همدې وخت کې وزیر محمد اکبرخان د بخارا له بنده خوشې شو او ځان یې کابل ته راورساوه. د هغه په راتلو سره د مجاهدینو روحیه لا پیاوړې شوه. مکناټن له چل څخه کار واخیست او له کابل څخه یې د انګلیسانو د وتنې د تړون وړاندیز وکړ، تر څو مجاهدین مصروف او له هند څخه نورې قواوې راوغواړي. مکناټن له وزیر محمد اکبر خان سره دوکه کوله په مجلس کې یې وغوښتل چې هغه ووژني، خو وزیر محمد اکبرخان مکناټن په هغه تومانچه چې یې ورته ډالۍ کړې وه، وویشت او په دې توګه د انګلیسانو سیاسي استازی او مختار وزیر

(وليام مکناټن) له منځه یووړل شول. له دې وروسته د انګلیسي قواو په منځ کې عجیب وحشت رامنځ ته شو. خوراکي مواد یې پای ته ورسېدل. قواوې یې چې شپاړس زره او پنځه سوه کسو ته رسېدې، له لوږې سره مخامخ شوې. سوړ ژمی و، چې انګلیسانو له کابل څخه د وتلو شرایط د مجبوریت له امله ومنل.

د کابل د پرېښودو شرایط:

د افغانستان د ټولو سیمو پرېښودل، د دې لپاره چې بیا وسلې ته لاس نه کړي، پرته له شپږو توپونو څخه د ټولې وسلې تسلیمول، خو سره له دې انګلیسانو هڅه وکړه چې له خپلو قواو سره چې په جلال اباد کې وې، اړیکې ټینګې کړي. څکه نو د جلال اباد د لارې په اوږدو کې پرې د مجاهدینو یرغلونه پیل شول او ډېر سخت ځاني او مالي زیانونه یې وزغمل. له شپاړس زره پنځه سوه پوځیانو څخه یې یوازې یو کس ډاکتر برایډن په نیم ژواندي حالت کې پېښور ته ورسېد. د لندن په سیاسي کړیو کې دې پېښې حیرانوونکي غبرګونونه رامنځ ته کړل. د هند وایسرای (لارډ اکلنډ) تبدیل او پر ځای یې (لارد لتن برو) وټاکل شو.

انګرېزان د دې لپاره چې خپل بایللی حیثیت بېرته تر لاسه کړي، خپلې دوه ډلې قواوې یې د افغانستان لوري ته راولېږلې. د جنرال (پالک) په مشرۍ شل زره قواو لومړی له شاه شجاع سره اړیکې ټینګې کړې. څرنګه چې شاه شجاع خپل ځان د مجاهدینو په منځ کې محاصره لیده، نو د مجبوریت له مخې یې د انګرېزانو پر ضد جهاد اعلان کړ، خو له بلې خوا یې ورځیني اطلاعات یې له افغانستان څخه انګلیسانو ته ورکول. د جنرال پالک تر رسېدو دمخه خلکو شاه شجاع وواژه او د شاه شجاع زوی (فتح جنګ) واک ته ورسېد خو هغه هم د امیر دوست محمد خان د ورونو له مخالفت سره مخامخ شو، انګلیسانو ته یې پناه یووړه. تر فتح جنګ وروسته ورور یې شهزاده شاهپور سلطنت ته ورسېد.

د انګلیسانو د قواو دویمه ډله د جنرال (ناټ) په مشرۍ کندهار ته ورسېده او په همدې وخت کې

امیر دوست محمد خان له کلکتې څخه کابل ته راغی او د حکومت چارې یې په لاس واخیستې. انګرېزانو د امیر دولت سمدستي په رسمیت وپېژنده او درې اړخیز (مثلث) تړون، چې د انګرېزانو، شاه شجاع او رنجیت سېنګ تر مینځ لاس لیک شوی و. پخپله له منځه لاړ. د دې سره سره انګلیسانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوله او د افغانستان د سیاسي یوالي لپاره یې د پېښور، کندهار او هرات یو ځای کېدل له کابل سره د خپل استعماري سیاست په وړاندې ضد کار ګاڼه.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې پر افغانستان باندې د انګلیسانو د لومړي یرغل په اړه او دویمه ډله دې د لاهور د معاهدې په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

پوښتنې:

۱. د شاه شجاع او انګلیس ترمنځ د معاهدې مواد چې په کندهار کې لاس لیک شوې وه وواياست؟
۲. پر افغانستان باندې د انګلیس یرغل په کوم کال کې وشو؟
۳. د افغان انګلیس د لومړۍ جګړې د مبارزینو نومونه لیست کړئ.

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انګلیس د لومړني یرغل په اړه د خپلو ښوونکو په مرسته معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د امیر دوست محمد خان دویمه پاچاهي

امیر دوست محمد خان دوهم ځل خرنګه هیواد ته راستون شو، په کومو کړنو یې لاس پورې کړ او کومه معاهده یې د انګلیسانو سره لاسلیک کړه. په لاندې متن کې به ور سره آشنا شی.

امیر دوست محمد خان په ۱۸۴۳م زکال کې د دویم ځل لپاره سلطنت ته ورسید. لومړی یې د هیواد د کورنیو اوضاعو په اصلاح لاس پورې کړ، ځکه د ملوك الطوایفی له امله داخلي حالت خراب او بې نظمه شوی و. د سیاسي او مرکزي دولت د ټینګښت لپاره یې ډیرې هلې ځلې وکړې او ځینې هغه سیمې چې له مرکزي دولته، لکه بامیان، مزار شریف او ټول هزاره جات جلا شوې وې، ونیولې او له مرکزي دولت سره یې یو ځای کړې.

د تګاب، نجراب او خوګیاڼیو بغاوتونه غلي کړی شول. اتل غازي محمد اکبرخان د امیر دوست محمد خان زوی د یوه سرښندونکي او وطنپرست په توګه د افغانستان د ملي وحدت لپاره ډېر زیارونه وګالل، خو د ۲۹ کلنی په عمر کې چې یو هندي طبیب یې معالجه کوله، زهرجنې ګولۍ یې ورکړې او شهید کړای شو چې دحضرت علي(رض) په روضه کې خاورو ته وسپارل شو. امیر دوست محمد خان د پېښور د نیولو ډېره هڅه وکړه، خو بریالی نه شو او نور یې نه غوښتل چې له انګلیسانو سره یې

اړيکې خرابې شي. خو په داخل کې يې ټولې سيمې د مرکزي حکومت تر ولکې لاندې راوستې. که څه هم د لوی احمد شاه بابا په سرحداتو کې بدلون راغی، خو مرکزي حکومت تر يو وخت وروسته جوړ شو.

امير دوست محمد خان د خپل دويم ځل په واکمنۍ کې يو شمير تړونونه لاسليک کړل چې په لاندې ډول ورځخه يادونه کيږي:

د جمرود تړونونه:

انګليسانو د جمرود تر تړونونو وروسته له امير دوست محمد خان څخه دوه امتيازه غوښتل، لومړی د هغو سيمو په رسميت پېژندنه چې پخوا د سيکانو تر ولکې لاندې وو، چې وروسته انګليسانو ونيولې. دويم دا چې روسانو د ايرانيانو په مرسته غوښتل چې د هرات ولايت ونيسي، ځکه نو د روسانو د پرمختګ له امله يې خپلې ګټې په خطر کې ليدلې. نو دا خطر بايد رفع شوي وای.

د جمرود لومړی تړون: د هند د ګورنر جنرا ل لارد الهزی په هدايت، د پنجاب والي سرجان لارنس د دې تړون کولو ته موظف شوی و خو خپله امير دوست محمد خان په دې خبرواترو کې ګډون و نه کړ او په عوض يې سردار غلام حيدر خان په کا ل ۱۸۵۵م د مارچ په **۳۰** مه د جمرود درې فقرۀ يې تړون لاسليک کړ.

۱- امير دوست محمد خان د کابل حاکم او ختځ هندي کمپنۍ تر منځ, هغه سيمې چې د ده په کنترول کې دي له هغه وروسته د ده د ورثې او ختيځ هندي کمپنۍ تر منځ به دايمی سوله او دوستي ټينګه وي.

۲- ختيځه هندي کمپنۍ ژمنه کوي هغه سيمې چې اوس د امير په تصرف کې دي احترام وکړي.

۳- امير دوست محمد خان د کابل حاکم او هغه سيمې چې دده په واک کې دي د خپل ځان او خپلي ورثې لخوا ژمنه کوي د ختيځي هندي کمپنۍ د سيمو احترام وکړي او هيڅ کله د هغوی

په کورنیو چارو کې لاس وهنه و نه کړي. د هندي کمپنۍ د دوستانو سره دوست او د دښمنانو سره دښمن اوسي.

د جمرود دویم تړون:

کله چې انګلیسان د هرات ولایت له تجزیې څخه تیر شول په دې لټه کې شول چې امیر دوست محمد خان سره خبري اترې پیل کړي. امیر خبري اتري په هند کې قبول نه کړې نو دا خبري اتري په جمرود کې د امیر دوست محمد خان او لارنس تر مینځ وشوې او دغه تړون د محمد اعظم خان له خوا لاسلیک شو. چې مواد یې په لاندې ډول دي.

۱- ایران د خپلو ژمنو بر عکس هرات اشغال کړ او انګلیسان به جګړې ته د ایرانیانو پر خلاف دوام ورکړي تر څو امیر وکولای شي د نورو ولایاتو څخه دفاع وکړي د جګړې تر پای پورې، انګلستان به هره میاشت سل زره روپۍ ((لس زره پونډه)) امیر ته ورکوي.

۲- امیر دوست محمد خان به سربیره په اوسني پوځ یو دیارلس زریز سواره او اتلس زریز پلې پوځ مجهز کړي.

۳- د پیسو اخیستنه او لیږدیدنه په امیر دوست محمد خان پورې اړه لري.

٤- د انګلیستان نور استازي به د افغانستان په دریو ولایاتو (کابل، قندهار او بلخ) کې د څارنې او جګړیزو راپورونو چمتو کولو په موخه استوګن شي. دوی به په کورنیو چارو کې د لاس وهنې حق نه لري خو د دوی ساتنه به د امیر دوست محمد خان په غاړه وي.

۵- د کابل یو استازی به په پیښورکې استوګن شي.

٦- د ایران سره د جګړې له پای وروسته به د لومړۍ مادې مطابق پیسې قطع شي.

۷- د پیسو د قطع کولو وروسته به انګریزي منصبداران له افغانستان څخه ووځي که چیرې غوښتنه وشي یو مسلمان استازي به په کابل کې استوګن شي.

۸- امیر دوست محمد خان به افغانستان ته د انګریزي افسرانو د راتلو او وتلو په وخت کې د پوره ساتوونکو په وسیله د دوی محافظت او ساتنه کوي.

۹- د پیسو ورکول به د جنورۍ د میاشتې د لومړۍ نیټې څخه پیل کیږي.

۱۰- درې سوه زره روپۍ په قندهار کې او دوه سوه زره روپۍ ورکول په کابل کې له دې ترون څخه جلا دي. هغه د ختیځې کمپنۍ یوه ډالي دی. د شپږ سوه زره روپیو ورکړه په کابل کې د نورو موخو لپاره ده او په بل ترون پوري اړه لري.

۱۱- دغه ترون د مخکیني ترون ناقض نشي کیدلی. امیر دوست محمد خان به د سولې او جګړې په حالت کې د ایران او دهغه د متفیقینو وړاندیزونه انګلیسانو ته رسوي.

۱۲- سربیره پر څلور زره ټوپکو نور څلور زره ټوپکه به د انګلیس د حکومت له خوا د ټل په سیمه کې د امیر دوست محمد خان مامورینو ته ورسپارل شي.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د اتل او پیاوړې څیرې وزیر محمد اکبر خان او د هغه ونډه د امیر دوست محمد خان د نظام په ټینګښت کې او دویمه ډله دې د امیر دوست محمد خان د کورني سیاست په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې پرې مباحثه او مشاجره وکړي.

پوښتنې:

۱- د جمرود د لومړي ترون مواد معرفي کړئ.

۲- د جمرود دویم ترون د کومو شخصیتونو تر منځ لاسلیك او د دغه ترون درې مادې بیان کړئ؟

۳-د جمرود د ترونونو لاملونه توضیح کړئ.

د ټولګی څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د مشرانو او فرهنګي څیرو څخه د امیر دوست محمد خان د خدمتونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګی کې بیان کړي.

د امیر شیر علي خان لومړنی سلطنت (۱۸٦۳ـ۱۸٦٦ میلادي)

امیر شیر علي خان

سردار شیر علی خان څرنګه واک ته ورسید. د کومو مخالفتونو سره مخامخ شو او اداري یې ولې سقوط وکړ. دا هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د افغانستان خلک د وزیر فتح خان د ورونو د تسلط په دوره کې کابو نیمه پېړۍ له جګړو او ناخوالو سره لاس او ګرېوان وو. ځکه چې په دې بې نظمیو کې د انګلیسانو استعماري سیاست دخیل و. د امیر شېر علي خان له سلطنت څخه مخکې پر امیر دوست محمد خان باندی یو شمېر معاهدې تحمیل شوې، چې دغو معاهدو له مخې ترانزیتي او مواصلاتي لارې د افغانستان د خلکو پر مخ وتړل شوې او افغانستان یې په اقتصادي او سیاسي محاصره کې بنکېل کړ.

امیر شېر علي خان د خپل پلار په ژوند کې ولیعهد ټاکل شوی و، چې د پلار له مرګه وروسته یې د ۱۸٦۳ کال د جون په ۱۲مه د ۴۱ کلنۍ په عمر خپل سلطنت اعلان کړ. ورونو یې ظاهراً هغه ته بیعت وکړ، خو په پټه کې یې د هغه په وړاندې مخالفت پیل کړ.

امیر شېر علي خان د هرات ولایت د تنظیم لپاره خپل زوی شهزاده محمد یعقوب خان پرېښود او پخپله له محمد اعظم خان سره کابل ته روان شو، خو د سبزوار په برخه کې محمد اعظم خان له

امیر څخه جلا شو او د مرکزي سیمو له لارې د خپل سکه ورور سردار محمد حسین خان ته چې د هزاره جاتو حکمران و، ورغی او غوښتل یې چې پر کابل یرغل وکړي، خو د هزاره جاتو خلکو خپله وفاداري له امیر شېر علي خان څخه اعلان کړه. وروسته محمد اعظم خان له خپلو نورو ورونو څخه مرسته وغوښته او د یوې حملې تیاری یې ونیو، خو د امیر شېر علي خان د ځواکونو په وړاندې یې مقاومت ونه شو کړای، د انګلیسانو دولت ته یې پناه یووړه. په یوه بلې جګړې کې سردار عبدالرحمن خان او محمد افضل خان د هندوکش د درې د باجګاه په سیمه کې د امیر شېر علي خان د قواو په وړاندې ماتې وخوړه. محمد افضل خان تسلیم او عبدالرحمن خان بخارا ته تېښته وکړه.

امیر شیر علی خان په ۱۸۶۵ م کال کې د کندهار د تصفیې لپاره د یو شمېر ډېرو قواو سره حرکت وکړ او له سردار محمد امین خان سره یې مقابله پیل کړه، او د هغې جګړې په ترځ کې چې د دواړو لوریو تر منځ ونښته، د هغه زوی سردار محمد علي خان او تره یې محمد امین خان سره له اتو زرو عسکرو سره ووژل شول. امیر په دې پېښه ډېر غمجن شو. پر روحیاتو یې بده اغېزه وشوه، د اعصابو کنترول یې له لاسه ورکړ او په کندهار کې یې جلا والی غوره کړ. چې دغه انزوا د امیر شیر علی خان د سلطنت د سقوط لامل وګرځیده.

د امیر محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶ـ ۱۸۶۷ زیږدیز)

سردارمحمد افضل خان

د امیر شېر علي خان ګوښه والی د دې سبب شو، چې سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان کابل ونیسي، چې د کابل تر نیولو وروسته محمد افضل خان سلطنت ته ورسېد او څنګه چې انګلیسان په هند کې د امیر محمد افضل خان له پاچاهی خبر شول، نو سمدستي یې د هغه سلطنت په رسمیت وپېژانده. وروسته یې خپل سیاسي استازی کابل ته واستاوه، په داسې حال کې چې د افغانستان رسمي پاچا شتون درلود او خلکو یې ملاتړ کاوه.

د امیر شېر علي خان قواو د محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان د قواو په وړاندې ماتې وخوړه او په هرات کې د خپل زوی محمد یعقوب خان سره دېره شو. وروسته د اقچې پخواني حاکم فیض محمد خان امیر شېر علي خان ته خبر واستاوه او د مرستې وړاندیز يې وکړ. امیر شېر علي خان د میمنې او مزار شریف له لارې له هغه سره یو ځای شو. په ۱۸۶۷زیږدیز کا ل کې عبدالرحمن خان د امیر شېر علي خان د قواو مخه د پنجشېر په بازارک کې ونیوله او فیض محمد په جګړه کې ووژل شو او امیر شېر علي خان بیا هرات ته ستون شو. په همدې وخت کې امیر محمد افضل خان د ناروغۍ له امله مړ شو او جسد يې په قلعه حشمت خان کې د شهدا صالحين (ع) سره نږدې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د سلطنت موده ډېره لنډه وه او کوم مهم کار د هغه په وخت کې ونه شو.

د امیر محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷ـ ۱۸۶۸ زیږدیز)

سردار محمد اعظم خان

د امیر محمد افضل خان تر مرګ وروسته سردار محمد اعظم خان د عبدالرحمن خان په موافقه سلطنت ته ورسېد. امیر محمد اعظم خان یو نوښتګر سړی و، غوښتل يې چې یو شمېر اصلاحات په افغانستان کې رامنځ ته کړي، خو وخت ورته پیدا نه شو. امیر شېر علي خان له هراته کندهار ته ورسېد او د کندهار خلک چې د امیر محمد اعظم خان د زامنو د ظلم له لاسه ډېر تنګ شوي وو، نو د امیر شېر علي خان هر کلی يې وکړ. په دې وخت کې امیر عبدالرحمن خان د شمالي ولایتونو په ایلولو بوخت و. امیر شېر علي خان د کابل د نیولو تکل وکړ، مخکې له دې چې کابل ته ورسېږي، د کابل خلکو د امیر محمد اعظم خان په وړاندې احتجاج او له امیر شېر علي خان څخه يې ملاتړ وکړ. امیر محمد اعظم خان ولیدل

چې اوضاع د امیر شېر علي خان په ګټه ده، روحیه یې کمزورې شوه او امیر عبدالرحمن خان ته چې په تخار کې و، ورغی. په ۱۸۶۸ زیږدیز کې امیر عبدالرحمن خان او امیر محمد اعظم خان قواوې ترتیب کړې او د غزني د ششګاو په سیمه کې د امیر شېرعلي خان د لښکرو سره مخامخ شول خو ماتې یې وخوړه. او دواړه وتښتېدل. انګلیسانو هغوی ته په هندوستان کې د اوسېدو بلنه ورکړه، خو هغوی تهران ته د سیستان له لارې روان شول، خو امیر محمد اعظم خان د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو او په بسطام کې خښ شو او سردار عبدالرحمن خان بخارا ته پناه یووړه.

په ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امیر شېر علي خان د شخصیت او دویمه ډله دې د امیر د کورنیو اختلافونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

پوښتنې:

۱ـ امیر شېر علي خان څنګه واک ته ورسېد؟

۲ـ د امیر شېر علي خان داخلي ستونزې د هغه د لومړي سلطنت پر وخت ولیکئ.

۳ـ محمد افضل خان څنګه قدرت ته ورسېد؟

۴ـ امیر محمد اعظم خان څنګه واک ته ورسید؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د امیر شېر علي خان د لومړي سلطنت د ماتې د عواملو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د امیر شېر علي خان دویمه پاچاهي (۱۸۶۸ـ ۱۸۷۹ دېرديز)

سید جمال الدین افغانی

په کومو برخو کې اصلاحات رامنځ ته شول، پایلې ئې څه وې او د انګلسانو د دویم تیري لاملونه او اړوندي موضوعګانې به په لاندې متن کې ولولئ.

امیر شېر علي خان د ۱۸۶۸ زېږدیز کال په پای کې په ششګاو کې د سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان تر ماتې وروسته کابل ته داخل او د دویم ځل لپاره سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی مرکزي حکومت ټینګ کړ.

امیر شېر علي خان یو روښانفکره او نوښتګر سړی و. نوموړی په افغانستان کې د نوي تمدن بنسټ اېښودونکی دی. افغانستان ته د نوي تمدن راتګ د اروپا له صنعتي انقلابه پیلېږي. امیر شېر علي خان د مشهور فیلسوف او پوه افغان سید جمال الدین لارښوونې په پام کې ونیولې او په اصلاحاتو کې یې ترې ګټه واخیسته.

امیر شېر علي خان له روسیې او ایران سره خپلې سیاسي اړیکې د دوستۍ پر بنسټ پیل کړې او عطا محمد سدوزی یې د افغانستان د رسمیت پېژندلو لپاره برتانوي هند ته واستاوه. وروسته یې پخپله له برتانوي هند څخه لیدنه وکړه. په برتانوي هند کې تکنالوژۍ او تمدن دی یو شمېر اصلاحاتو(Reform) ته وهڅاوه.

الف ـ اداري برخه: حکومت یا اجرایه قوه رامنځ ته شوه. په راس کې یې سید نورمحمد شاه فوشنجي صدراعظم، سپاه سالار حسین علي د دفاع وزیر، ارسلا خان د بهرنیو چارو وزیر، عصمت الله خان د داخلي وزیر، حبیب الله وردك د مالیې وزیر او محمد حسین خان د خزانو وزیر وټاکل شو او کابینه د صدراعظم تر مشرۍ لاندې جوړه او پر دولتي چارو به خبرې او پرېکړې کېدې.

ب ـ پوځي برخه: امیر شېر علي خان د هېواد د خاورې او خپلواکۍ د ساتلو لپاره یو لك کسیز منظم پوځ جوړ کړ د یاد شوي پوځ غړیو ته به تر پوځي زده کړې وروسته د هماغه وخت وسله ورکول کېده او یونیفورم به یې اغوسته او په اتو پوځي مرکزونو کې ځای پر ځای شوي وو.

د وسلو جوړولو صنعت پرمختګ وکړ. توپ، ټوپك، کریچ او باروت تولیدېدل. همدارنګه پوځي اصطلاحات او قوماندې په پښتو ژبه جوړې او په پوځي نظام کې رایجې شوې.

ج ـ اقتصادي برخه: د مالدارۍ او کرنې په برخه کې ډېره پاملرنه وشوه. پخوا مالیات ډېر درانه وو، بزګرانو او مالکانو نه شوی کولای چې هغه ورکړي. هغوی مجبور وو، چې د کال په لومړیو درېو میاشتو کې د حاصلاتو تر اخیستو دمخه د پېشکۍ په توګه ورکړي اصلاحات رامنځ ته شول. هغه صنایع چې خلکو ورته اړتیا درلوده، صنعتګران یې هڅول کېدل، تر څو کیفیت او کمیت یې پورته لاړ شي.

د- فرهنګي برخه: عنعنوي ښوونه او روزنه چې پخوا به په جوماتونو او کورونو کې تر سره کېده، د ښوونځیو په جوړولو سره په عصري ښوونې او روزنې بدله شوه. ملکي او پوځي ښوونځي جوړ شول، په بالاحصار کې مطبعه تاسیس شوه.د لومړي ځل لپاره د شمس النهار په نامه جریده په میاشت کې په شپاړسو مخونو کې دوه ځلې چاپېده او یو شمېر معلوماتي رسالې او اصولنامې هم چاپېدې. پوستي ټکټ چاپ شو او د پوستي خدمتونو لپاره هر ځای کې پوسته خانې فعالې شوې. د امیر شېر علي خان د وخت اصلاحات د دولتي چارو پر ټینګښت او د اقتصاد په ودې ډېر اغېز وکړ او د خلکو پر ژوند یې د پام وړ تغیر راوست.

مخکې یادونه وشوه چې امېر شیرعلي خان د ځینو دلایلو له مخې په ولایتونو کې د انګلیس دایمي استازی منلی نه وو او تر دې وروسته د انګلیسانو سره په سیاسي اړیکو کې محتاط و، خو د انګلیسانو لپاره د افغانستان او روسیې دوستي ښه پلمه وه، چې پر افغانستان تیری وکړي.

سربیره پر دې د ولیعهد په توګه د شهزاده عبدالله ټاکل، شهزاده محمد یعقوب خان دې ته اړ کړ چې د پلار په مقابل کې بغاوت وکړي، ځکه چې هغه د امیر په سلطنت کې مهم رول درلود. بله مهمه موضوع دا وه چې د سیستان (د هلمند د اوبو د وېش) او د افغانستان د شمالي سرحدونو د ټاکلو په برخه کې د انګلیسانو قضاوت امیر ته د منلو وړ نه و. ځکه نو د امیر اړیکې له انګلیسانو سره خرابې شوې. د پورته ستونزو سره سره، انګلیسانو وغوښتل چې له امیر سره خبرې وکړي، خو امیر د انګلیس استازی ونه مانه، خو وروسته حاضر شو چې له انګلیسانو سره خبرې وکړي، خو د ولیعهد مړینه او سوګ خبرې وځنډولې، انګلیسانو د خبرو ځنډتیا د روسانو سره د دوستۍ له امله پلمه وګڼله. په همدې وخت کې روسانو (خیوه او مرو) ونیوله او انګلیسانو پر بلوچستان حمله وکړه او هغه یې ونیوه. امیر شیرعلي خان مجبور شو چې مزار شریف ته لاړ شي، ترڅو له روسانو څخه مرسته واخلي، خو هلته ناروغ او په ۵۸ کلنۍ کې مړ او هملته خښ شو.

پر افغانستان باندې د انګلیسانو دویم یرغل (۱۸۷۸ کال نوامبر- ۱۸۸۰ کال اګست)

په هند کې د انګلیسانو اوږدې خبرې د افغانستان له استازي صدراعظم سیدنور محمدشاه سره کومې پایلې ته ونه رسیدې، ځکه چې انګلیسانو په افغانستان کې پر خپلو تلپاتې استازیو ټینګار کاوه، چې مخکې د امیر شیرعلي خان له خوا نه وو منل شوي او یاد شوي صدراعظم هم دا وړاندیز ونه مانه، تر دې وروسته انګلیسي ځواکونو جلال آباد او کندهار ونیول او امیر له ناچارۍ څخه مزارشریف ته ولاړ، تر څو له روسانو څخه مرسته وغواړي. امیر محمدیعقوب خان د پلار پر ضد د بغاوت له امله چې زندان ته اچول شوی و. امیر شیر علی خان مزارشریف ته تر تګ دمخه د هغه د خلاصون فرمان صادر کړ. تر څو وکولای شي د هیواد د چارو څخه سرپرستي وکړي.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د امیر شیرعلي خان پر فرهنګي شخصیت او دویمه ډله دې د سلطنت د نیولو په اړه د یعقوب خان د ونډې په برخه کې معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

پوښتنې:

۱. د افغان سید جمال الدین اصلاحي برنامه چې امیر شیرعلي خان ته یې وړاندې کړه، کوم مطالب یې درلودل؟

۲. د شمس النهار جریدې څه وخت په خپریدو پیل وکړ؟

۳. د امیر شیرعلي خان پر وخت هغه کوم اساسي او عمده مطالب وو، چې د نوي تمدن استازیتوب یې کاوه؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انګلیس د دویم یرغل د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د امیر محمد یعقوب خان سلطنت (مارچ - اکتوبر ۱۸۷۹ زیږدیز)

محمد یعقوب خان

شهزاده یعقوب څرنګه واک ته ورسید. د ګندمک تړون کومې پایلې درلودې، په د دې لوست کې به ور سره آشنا شئ.

شهزاده محمد یعقوب خان د خپل پلار د پاچاهۍ پر وخت د نیک نوم خاوند او د پلار د دویمې پاچاهۍ پر وخت د هرات او کندهار په خلاصون کې مهم رول درلود. د افغانستان خلک د هغه په زنداني کېدو او د ولیعهد په توګه د شهزاده عبدالله پر ټاکل کېدو خواشیني وو، ځکه چې شهزاده یعقوب خان یې خوښاوه. سردار محمدیعقوب خان د زندان تر خلاصېدو وروسته په روحي او عصبي ناروغۍ اخته شوی و.

انګلیسانو د افغانستان د نیولو او اشغال لپاره عملاً لاس په کار شوی وو او خلکو یوه پاچا یا مشر ته اړتیا درلوده، ترڅو پر هغه راټول او د انګلیس د یرغلونو مخه ونیسي. ځکه نو امیر محمد یعقوب خان د ۱۸۷۹م کال د مارچ په میاشت کې سلطنت ته ورسید. د سلطنت له پیله یې یوشمیر نومیالي وزیران لکه حبیب الله خان صدراعظم، مرزا محمد خان د بهرنیو چارو وزیر او داود شاه خان

سپه سالار د انگلیسانو د یوشمیر اجیرانو په وسیله تر څارنې لاندې نیول شوي وو.

ولې محمد (لاتي) په کابل کې د امیر پر ضد فعالیت کاوه او غوښتل یې چې افغانستان انگلیسانو ته تسلیم کړي او د انگلیسانو په مرسته سلطنت ته ورسیږي او د کندهار حاکم سردار شیرعلي خان او د جلال آباد حاکم محمدحسین له انگلیسانو سره د دې لپاره چې په قدرت کې پاتې شي، همکاري درلوده.

انگلیسانو له افغانانو سره له جګړې وېره درلوده، غوښتل یې چې له امیر سره خبرې وکړي ځکه یې نو د امیر خسر سردار یحیی خان چې د امیر د بند پر وخت کې یې کشمیر ته تیښته کړې وه، د هندي منشي بختیار سره د خبرو لپاره کابل ته راغی. انگلیسانو له دوو مطلبونو سره علاقه درلوده، یو د درې ګونو لارو کنترول (کُرم، بولان، خیبر) او بله دا چې د افغانستان پر بهرني سیاست نفوذ او اغیز ولري. هندي منشي بختیار او امیر ته نږدې یوشمېر سردارانو امیر دې ته اړ کړ چې د تړون د لاسلیک لپاره ګندمک ته سفر وکړي.

په ۱۸۷۹ زیږدیز کې د (ګندمک) شرموونکې معاهده د انګلیس د استازي(لیوکیوناري) او امیر محمد یعقوب خان ترمنځ لاسلیک شوه. د دې معاهدې پر بنسټ (کُرم، لنډي کوتل تر خیبردرې پورې، سیالکوټ او ځینې نور ځایونه) د برتانوي هند برخه وګرځېدلې او د انګلیس استازي د افغانستان په مهمو ښارونو کې ځای پر ځای شول او کیوناري له خپلو ساتونکو سره کابل ته داخل شو. د کابل خلکو یوځل بیا په هیواد کې د پردیو لاسوهنه ولیده. د انګلیسانو پر ضد یې پاڅون خپله دیني او ملي فریضه وګڼله او په ولسي بڼه یې د کیوناري پر کور حمله وکړه او هغه یې وواژه او یوځل بیا د انګلیسانو د مخکې تلنې سیاست (Forward Policy) په افغانستان کې له ناکامی سره مخامخ شوه.

د مجاهدينو او مبارزينو مشرانو لکه محمد جان خان وردک، ملا دين محمد مشک عالم، صاحب جان تره کې، سردار محمد ايوب خان او محمد عثمان خان صافي په نورو سيمو کې د انګليسانو پر ضد يرغلو نه پيل کړل. د دغو مشهورو جګړو څخه يوه هم په کندهار کې د ميوند جګړه ده، چې د امير شيرعلي خان د زوی سردار غازي محمد ايوب خان په سرښندنه د ۱۹۷۹ز کال د جولايي پر ۲۷مه پکې انګليسانو د ميوند په دښته کې سخته ماتې وخوړه او درانه تلفات يې وليدل، چې زموږ په تاريخ کې د افغانانو د وياړ او انګليسانو د شرمندګی په نامه ثبت شوي ده.

محمد جان خان وردک

دیادوني وړده د افغانستان د تاريخ په اوږدوکي افغانی پيغلو او ښځو په ټولو ټولنيزو چاروکي جوخت له نارينه وو سره سمه ونډه اخستلې ده. څرنګه چې د ځوانې ملالې مشهوره حماسه چې د ميوند په جګړه کې د پام وړ ګډون در لود, کله چې د جګړې په ډګر کې افغان بيرغ لرونکی په شهادت ورسيد ملي بيرغ يې په لاس کې ونيو او نه يې پريښوده چې د غازيانو روحيه ضعيفه شي او دا لنډي يې په اوچت غږ د جګړې په ډګر کې وويله. چې د غازيانو جنګي روحيې يې پياوړې کړې، جګړې شدت وموند او مجاهدين بريالي شول.

سردار محمد ايوب خان

خـــال به دیـــار دوینو کیږدم   چې شنکی باغ کې ګل ګلاب و شرموینه

که په میوند کې شهید نه شوې   خدایږو لالیه بې ننګۍ تـــه دي ســاتینه

همدارنګه د کابل خلکو د انګلیسانو ځواکونه د شیرپور په قرارګاه کې محاصره کړل. ترڅو سردار عبدالرحمن خان له بخارا څخه چاریکارو ته راورسید او انګلیسان په ډېر سخت حالت کې وو. سردار عبدالرحمن خان د خپل سلطنت اعلان وکړ. انګلیسانو د ناچارۍ له مخې د امیر عبدالرحمن خان سلطنت په رسمیت و پېژانده او انګلیسي جنرا ل (رابرټس) کابل د امیر عبدالرحمن خان لپاره پرېښود او دویم ځل په افغانستان کې یو مقتدر مرکزي دولت جوړ شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د امیر شیرعلي خان واک ته د رسیدو په برخه کې او دویمه ډله دې پر افغانستان باندې د انګلیس د دویم یرغل په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. امیر محمدافضل خان څنګه قدرت ته ورسید؟

۲. د امیر شیرعلي خان په دویمه پاچاهۍ کې د هغه د غوره اصلاحاتو څخه یادونه وکړئ؟

۳. د لومړي ځل لپاره کومه جریده چاپ شوه؟

٤. سردار محمد یعقوب خان له انګلیسانو سره کومه معاهده لاسلیک کړه؟

٥. د انګلیس افغان په دویمې جګړې کې د ملي مبارزینو نومونه یاد کړئ.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګیانو څخه د ګندمک د معاهدې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د مرکزي دولت ټينګښت (۱۸۸۰ - ۱۹۰۱ زیږدیز)

امیر عبدالرحمن خان

د سردار عبدالرحمن خان رامینځ ته کیدل، د ملوک الطوایفی له منځه وړل، د نورستان الحاق، د پنجدې نیول، د انګلیسانو تلفات او وتل له افغانستان څخه دا هغه مفاهیم دي چې په دې لوست کې به ور سره اشنا شئ.

سردار عبدالرحمن خان د امیر محمد افضل خان زوی او د امیر دوست محمد خان لمسی دی. نوموړی په کال(۱۸۳۰ز) کې زیږیدلی او په پنځوس کلنی کې په ۱۸۸۰ز کې سلطنت ته ورسید. سردار عبدالرحمن په (۱۸٦۸ز) کې د کابل او غزنې ترمنځ د امیر شیرعلي خان د قواوو په وسیله ماتې وخوړه او بخارا ته ولاړ. په ۱۸۷۹ز کې کله چې انګلیسانو پر افغانستان د دویم ځل لپاره یرغل وکړ، سردار عبدالرحمن خان د انګلیسانو له یرغل څخه خبر شو او افغانستان ته راغی په قطغن او بدخشان کې یې له خلکو سره خبرې وکړې او خلک یې د انګلیسانو پر ضد جهاد ته وهڅول. ولسي لښکر یې جوړ او چاریکارو ته ور داخل شو. هلته یې د سلطنت اعلان وکړ. څرنګه چې انګلیسان د امیر عبدالرحمن خان له پوهې او سیاست څخه خبر وو، نو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسید، هغوی ته تشویش او ویره پیدا شوه، ځکه یې نو خپل شتون هلته لازم نه ګاڼه په افغانستان، او په ځانګړې توګه په میوند کې د هغوی ماتې مورال کمزوری کړی و. په همدې وخت کې د جنرا ل رابرتس قواوې

په شیرپور کې محاصره وې. د دې لپاره چې هغوی ته د لومړۍ جګړې پېښه تکرار نه شي، نو یې هڅه کوله چې د ژمي تر رارسیدو دمخه له افغانستان څخه ووځي. ځکه یې نو د عبدالرحمن خان حکومت په رسمیت وپېژانده، کابل یې امیر ته تسلیم او د خپلو قواوو په وتلو یې پیل وکړ.

کله چې امیر عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰ز) کال کې د دولت چارې ترلاسه کړې، له ډیرو سختو حالاتو سره مخامخ و، ځکه چې د افغانستان خلکو د انګلیسانو د حملو له امله ډیر زیانونه لیدلي وو. د بیلګې په توګه په افغانستان کې اداري نظم او مرکزي حکومت له منځه تللی و او ملکي او پوځي جوړښت ویجاړه شوی وو. د افغانستان په مهمو ښارونو کې د صنعت او کسبونو، زراعت او مالدارۍ مرکزونه او د اوبو لګولو سیستم زیانمن شوی و او ملي اقتصاد او فرهنګ په ټوله مانا له منځه تللی او په ټول هیواد کې ملوك الطوایفي رامنځ ته شوې وه. د خانانو او ملاکینو له خوا درنې او ملا ماتوونکې مالیې پر بزګرانو وضع شوې وې، چې بېوزلو خلکو یې د ورکولو توان نه درلود.

امیر عبدالرحمن خان د دې لپاره چې پر ټولو ستونزو بریالی شي. دوه پروګرامه یې ترلاس لاندې ونیول، د یوه مرکزي سراسري دولت جوړول او بل په اداري او پوځي برخو کې اصلاحات. امیر عبدالرحمن خان د خپلو اصلاحاتو په تطبیق کې دومره جدي و، چې هیڅ ډول خنډ یې د خپلو اصلاحاتو په تطبیق کې په پام کې نه نیوه.

امیر عبدالرحمن خان د خپل نوی تشکیل د جوړولو لپاره د امیر شیرعلي خان د وخت د کابینې تشکیل ونه مانه، ځکه چې پر هیچا یې باور نه درلود. په دولت کې یې خپلواکې اداري جوړې کړې او په خپله د صدارت، دفاع، داخلې، بهرنیو چارو وزارت او د ټولو وزارتونو په راس کې و. دولتي مامورینو په خپلو چارو کې درانه مسؤلیتونه درلودل، ترڅو خپلې دندې ښې ترسره کړي. چې پرته له دې د جدي پوښتنې لاندې نیول کیدل.

امیر عبدالرحمن د ۱۸۸۵- ۱۸۸۶ز کلونو تر مینځ په اصلاحاتو لاس پورې کړ. په پوځي برخه کې یې ۹۶ زره کسیز وسله وال منظم پوځ جوړ کړ، چې سپاره او پیاده قطعات یې درلودل او د پوځ د سپاهیانو ترڅنګ یې د خانانو له زامنو څخه یو بل ځواك جوړ کړ، چې د شاهي ګارد یا (بای بچه ها) په نامه یادیدل. د مال شمېرنې، پوستې، رهدارۍ (پاسپورت) کوټوالي (امنیه او پولیس) د مالیاتو د حصول،

معاش، سکوکو او په لسګونو نورو فرعي ادارو دفترونه یې جوړ کړل، د نوموړو فعالیتو تر څنګ د امیر عبدالرحمن پروګرامونه په لاندې درې برخوکې خلاصه کېږي.

الف- د داخلي شورشونو له منځه وړل: په مخکې لوست کې یاده شوه کله چې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید، افغانستان د انګلیسانو تر یرغل لاندې و او مرکزي دولت شتون نه درلود. د افغانستان په ډیرو سیمو کې ملوک الطوایفي وه، نو خلک په داسې حالت کې اوسیدل چې په ټولنه کې خوندیتوب، قانون او عدالت نه و او خلک له ډیرو ستونزو سره مخ وو. د امیر عبدالرحمن خان یوه مهمه موخه دا وه چې یو مرکزي حکومت جوړ کړي، ترڅو قانوني دولت تشکیل او ملوک الطوایفي له منځه یوړل شي، ځکه د داسې حالت دوام خطرناکې پایلې درلودې، حتی د دې ویره وه، چې افغانستان تجزیه شي، ځکه نو امیر عبدالرحمن خان دې کار ته جدي پاملرنه وکړه. څرنګه چې سیمه ییزو حکمرانانو خپلې ګټې په خطر کې لیدې، نو ځکه نوی جوړ شوی حکومت په ټول افغانستان کې له یولړ شورشونو او مخالفتونو سره مخامخ شوه. لکه د بلخ، هزاره جاتو، منګلو، بلوڅانو، کروخیلو، پنجشیریانو، نجرابیانو، څدراڼو، جمشیدیانو او د میمنې د خلکو پاڅونونه او شورشونه چې په یادو شویو ځایونو کې د قوې په استعمال سره له منځه لاړل او ټول ولایتونه د مرکزي حکومت تر کنټرول او واک لاندې راغلل.

ب- د نورستان الحاق:نورستان د افغانستان په شمال ختیځ کې یوه صعب العبوره سیمه ده، چې د هندوکش یوه ډېره ګوښه لمنه ده. پخوانی نوم یې (بلور یا بولر) دی، چې پخوا د کافرستان په نامه یادېده. د ډیورنډ تر معاهدې دمخه، چې په وروسته لوست کې به د هغې په اړه معلومات درکړل شي، (چترال) او (ګلګت) له نورستان سره یوځای وو او پراخه سیمه یې تشکیلوله. یوناني سکندر، ګورګاني امیر تیمور او ظهیرالدین محمد بابر غوښتل چې دې سیمې ته لار پیدا کړي، خو د سړې هوا، سختو درو او له واورو څخه ډکو غرونو له امله ونه توانېدل چې هلته لاړ شي. د دې ځای خلک بت نمانځونکي وو، د خپلو نیکونو دین او روسوم یې ساتلی او سیمه ییزه خپلواکي یې درلوده.

په ۱۸۹۱ز کال کې امیر عبدالرحمن خان دې سیمې ته متوجه شو. سپاه سالار غلام حیدر خان څرخي ته یې چې د ننګرهار او لغمان قوماندان او والي و، هدایت ورکړ چې نورستان ته د تګ یوه

مقدمه جوړه کړي. لومړی غلام حیدر خان څرخي د نورستان د یوځایوالي لپاره د مواصلاتي لارو د جوړولو اقدام وکړ او د نورستان خلکو ته یې ابلاغ کړه چې حکومت ستاسې د یوې سیمې څخه بلې ته تګ راتګ د اسانتیا لپاره د لارو په جوړولو سره ستاسې ستونزې رالږوي. پخوا له دې چې سپهسالار نورستان ته تګ پیل کړي، خپل عسکر یې په بریکوټ کې ځای پر ځای کړل او د نورستان له خلکو سره یې نیکې اړیکې ټینګې کړې. خلکو له هغه سره تګ راتګ پیل کړ او یوشمیر خلک د اسلام په دین مشرف شول. خو د (کافور) او ځینو نورو سیمو خلکو اسلام ونه مانه، خو د دولت تابعیت یې قبول کړ.

په ۱۸۹۶ز کال کې سپهسالار څرخي تر اسمار او د نورستان تر خولې پورې سړک جوړ کړ او بله لاره د نورستان څخه تر بدخشانه پورې بشپړه شوه. د سړک تر جوړېدو وروسته نوموړي خپل عسکر نورستان ته داخل کړل. د عسکرو په رسیدو سره د نورستان خلک دوه ډلې شول. لومړۍ ډلې د سپهسالار اطاعت وکړ او دویمې ډلې په دفاع پیل وکړ او غرونو ته وختل. په هغه سخته جګړه کې چې د نورستان د ساتونکو او دولتي ځواک ترمنځ په (کلوم) کې پیښه شوه، ۲۰۰ کسه دولتي عسکر په کې ووژل شول او (۲۳۰۹) کسه ژوندي ونیول شول چې په عزت سره کابل ته یوړل شول او هغوی ته خوراک، پوښاک او د اوسیدو ځای په پام کې ونیول شو. د دولت قواوو د نورستان ډیر ځایونه ونیول، چې امنیت یې په کې ټینګ کړ. بتخانې ورانې شوې او پر ځای یې د جوماتونو جوړول پیل شول او د ۱۹ په شاو خوا کې د لرګیو مجسمې او یوشمیر غشي او لیندۍ کابل ته راوړل شول. له لوګر، لغمان، پروان او کاپیسا څخه د دیني علومو ښوونکي نورستان ته یوړل شول، ترڅو د نورستان خلکو ته اسلامي زده کړې، زده کړي، د نورستان ټول سفر او فتحې اته میاشتې ونیولې. ځکه چې په لومړیو کې دا فکر کیده چې د نورستان نیول به ډیر وخت وغواړي، خو د سپهسالار غلام حیدر خان د پوهې او تدبیر له امله نورستان له مرکزي حکومت سره یوځای او خلک یې د اسلام په سپیڅلي دین مشرف شول او له کافرستان څخه یې نوم په نورستان بدل شو.

ج- د پنجدې نیول:

د افغانستان په شمال کې روسي امپراتورۍ، برتانوي هند په ختیځ او سهیل کې، او ایران په لویدیځ کې موقعیت درلود. امیر عبدالرحمن خان به تل د برتانوي هند او تزاري روسیې له خوا له تهدید سره مخ و.

سردار محمد ایوب خان او سردار محمد اسحق خان د امیر دوه دښمنان چې لومړنی یې انګلیسانو او دویم یې روسانو حمایه کاوه. که څه هم د ایران دولت د امیر لپاره د فشار وسیله نه وه. خو دا یو رواج ګرځیدلی و، چې ناراضي سردارانو به ایران ته پناه وړله. خو امیر له روسیې سره د اړیکو په برخه کې له احتیاط څخه کار اخیسته او هڅه یې کوله چې له روس سره ټکر ونه کړي. د افغانستان دولت د برتانوي هند او تزاري روسیې ترمنځ د بفر (Buffer) یا حایل حیثیت درلود. د مرکزي آسیا د سیمو تر نیولو وروسته به روسانو بهانې جوړولې او غوښتل یې چې د افغانستان سیمو ته مخکې تګ وکړي. د روسانو لومړنی حرکت (مرو) ته د شپږ زره روسانو راوړل وو. د ۱۸۸۵ ز کال د مارچ په میاشت کې اوضاع دومره خرابه شوه چې د انګلیسانو ملکې د روس له تزار سره تماس ونیو او له تزار څخه یې وغوښتل چې د افغاني او روسي عسکرو د جګړې مخنیوی وکړي او په انګلیسي حکومت کې مخالفو ګوندونو پر حکومت انتقاد وکړ چې د روسانو د مخکې تګ مخه ولې نه نیسي. په همدې وخت کې روسانو افغاني عسکرو ته اخطار ورکړ چې د (کشک) په سیمه کې خپل سنګرونه پرېږدي. انګلیسانو د روسانو د یرغل په وړاندې ځان بې تفاوته کړ او روسانو پر پنجدې یرغل وکړ. جنرال غوث الدین خان په میړانه وجنګیده، تر هغې چې له خپلې لرې قوې سره ووژل شو او پنجده روسانو ونیوله.

امیر عبدالرحمن تر ۲۱ کالو پاچاهی د ۱۹۰۱ کال د اکتوبر په لومړۍ نیټه د ۷۱ کالو په عمر د نقرس د ناروغۍ له امله له نړۍ سترګې پټې او د کابل په بوستان سرای اوسني زرنګار پارک کې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د حکومت پر وخت، په خواشینۍ سره د ښوونې او روزنې، کلتور او صنعت په

برخه کې کوم کار ونه شو. او هغه ملوک الطوایفي چې د مرکزي دولت او اداري نظام له منځه تللو او د انګلیسانو د یرغلونو له امله منځ ته راغلې وه، له منځه یوړل شوه، خو په خواشینۍ سره د ډیورنډ د معاهدې د لاسلیک له امله افغانستان په ختیځ او سهیل کې د خپلې ځمکې یوه برخه له لاسه ورکړه.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امیر عبدالرحمن خان د قدرت ته د رسیدو او دویمه ډله دې د نورستان د یوځایوالي په اړه مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱. روسانو پنجده څنګه ونیوله؟
۲. د بفر (Buffer) پالیسي د کومو هیوادونو له خوا په افغانستان کې عملي شوه؟
۳. امیر عبدالرحمن خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
٤. د امیر عبدالرحمن خان شخصیت په لنډه توګه معرفي کړئ.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د امیر عبدالرحمن خان د اصلاحاتو او د اداري نظام د ټینګښت په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د معاهدو لاسليک

د امير عبدالرحمن مجبوريتونه، د ډيورنډ تړون او د هغه پايلې په دې لوست کې څرگندېږي چې ورسره به پېژندگلوی تر لاسه کړئ.

د ډيورنډ معاهده: مخکې له دې څخه چې انگليسان د ډيورنډ تړون مطرح کړي، د افغانستان په ختيځو او سهيلي پولو کې اوضاع مغشوشه کړه، د قومونو او قبايلو په منځ کې يې روپۍ او وسلې وېشلې خلک به يې په جگړې اچول او بيا به يې په دې بانه چې منځگړيتوب کوي او تشنج له منځه وړي، نو ځان به يې د يوه خيرخواه او مصلح په توگه معرفي کاوه او د امير عبدالرحمن خان او د افغانستان د دولت د بې اعتباره کولو لپاره به يې له ډول ډول دسيسو او پروپاگنډ څخه کار اخيسته.

په ۱۸۹۳ز کال کې يو شپږ کسيز هيئت چې مشري يې د برېتانيا د بهرنيو چارو سکرتر (مارتيمر ډيورنډ) کوله او (اليس، ډاکتر فن، سميت، مکمهان، ډانلډ او کلارک) په کې شامل وو، د خيبر له لارې افغانستان ته راغلل. په داسې حا ل کې چې انگليسي قواوې د افغانستان په ختيځو او سهيلي پولو کې ځای پر ځای شوې وې، ياد شوی هيئت له امير عبدالرحمن خان سره د حشمت خان په باغ کې لنډه کتنه وکړه او د خبرو په پيل کې يې پرته له سريزې او په ډېره جدي توگه امير عبدالرحمن خان ته وويل چې امير مجبور دی چې ترتيب شوی تړون لاسليک کړي، په بل صورت کې به د دواړو دولتونو ترمنځ اړيکې پرې او بنايي جگړه پيل شي. امير په ډېر سخت حالت کې راگير شو او د امير تيروتنه دا وه چې د مذاکراتو او د هغه د متن په اړه يې د افغانستان خلکو ته معلومات ورنه کړل او د معمول په څير پرته د خلکو له رايې او نظره يې ياده شوې معاهده لاسليک کړه.

د ډيورنډ د کرښې مواد:

۱. د افغانستان ختيځ او سهيلي سرحد له واخان څخه پيل شوی او د ايران تر سرحده دوام پيدا کوي، چې په ترتيب شوې نقشه کې ښودل شوی او د نوموړي تړون سره ضميمه ده.

۲. د برتانوي هند دولت په هغو ځمکو کې چې په افغانستان پورې اړه لري، هيڅ وخت لاسوهنه نه

کوي او د افغانستان دولت هم د هندوستان په څمکو کې لاسوهنه نه کوي.

۳. د (اسمار سیمې او پورته سیمه یې د چنگ تر سیمې پورې) په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان دولت هیڅ وخت د (سوات، باجوړ، چترال او ارنوی سیمه کې) مداخله نه کوي او د (برمل) بشپړ سیمه په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان حکومت د (وزیرو او داوړو) په سیمو ادعا نه شي کولای.

٤. یاده شوې سرحدي لیکه به د بریتانوي او افغاني هیئت په واسطه له نقشې سره سمه په نښه شي.

٥. د چمن په سیمه کې چاونۍ (پوځي مرکز) چې نوی جوړ شوی او د اوبو هغه برخه چې په (سرکي ننگي) کې چې افغانستان مخکې خریداري کړې، له هغې څخه تیر او د بریتانیا دولت ته دې وسپاري. په دې سیمه کې به د جلاوالي لیکه په لاندې ډول وکښل شي، د خواجه عمران د غره د سلسلې له سر څخه (شاه کوتل) ته نږدې چې د انگریز ملکیت دی، داسې امتداد لري چې (مرغه چمن) او (شیراوبه Shiroba) چینه مستقیماً د (نوي چمن کلا) او افغاني تانې چې په (لشکروند) مشهوره ده، په منځ کې تیریږي. وروسته یاده شوې لیکه مستقیماً د (ریل ستیشن او د بلاک د کوځې په منځ کې تیریږي او بیا د سهیل لوري ته تاویږي چې خواجه عمران د غرونو لړۍ په کې شاملیږي او د (گواشه Gowasha) تاڼه د انگریز په ملکیت کې راځي او هغه لاره چې د (شوراوک) په لوري د (گواشه) سهیل او لویدیځ ته ځي، په افغانستان پورې اړه لري، برتانیه به د دې لارې تر نیمایي پورې مداخله نه کوي.

٦. د دې ژمنلیک شرایط د برتانیې او افغانستان ترمنځ د قبول وړ دي، کله چې پر کومه فقره کوچنی اختلاف پیدا شي، د دوستانه خبرو له لارې به حل او فصل شي.

۷. څرنگه چې د هند برتانوي دولت د جناب امیر صاحب د هغه نیک نیتی څخه چې د هند د برتانوي دولت په برخه کې لري پوره ډاډمن دی، نو هیله لري چې افغانستان د خپلواکی په حالت کې وویني او کله چې افغانستان غواړي، چې وسله رانیسي، د برتانیې دولت کوم اعتراض نه لري او هم د دې قرارداد د لاسلیک له امله چې افغانستان ته به هر کال دولس لکه روپۍ ورکول کیدې، د دې تړون له لاسلیک څخه وروسته شپږ لکه نورې اضافه کیږي.

په ټولگي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او د ډیورنډ د معاهدې پر گټو دې یو له بله سره خبرې او اترې وکړي او پایله دې د ډلو د استازو په واسطه ټولگي کې وړاندې شي.

پوښتنې:

۱. د ډیورنډ معاهده د کومو شخصیتونو ترمنځ لاسلیک شوه؟

۲. د ډیورنډ معاهده په کوم کال ترسره شوه؟

د ټولگي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگیانو څخه د ډیورنډ د معاهدې د پایلو په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووایي.

د امیر حبیب الله خان سلطنت (۱۹۰۱ - ۱۹۱۹ زیږدیز)

امیر حبیب الله خان

د امیر حبیب الله خان واک ته د رسیدو، د نوموړي د حکومت مهمې کړنې او د هغه د قتل لاملونه هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

سردار حبیب الله خان د امیر عبدالرحمن خان زوی و. کله چې امیر عبدالرحمن خان د امیر شیرعلي خان له خوا د کابل او غزني ترمنځ په شش گاو (شېږ قلاع) کې ماتې وخوړه، په بخارا کې یې پناه واخیسته او سردار حبیب الله خان په ۱۸۷۲ز کال په سمرقند کې وزیږید. هغه په ۲۸ یا ۲۹ کلنۍ کې په ۱۹۰۱ز کال د پلار له مړینې وروسته واک ته ورسید.

امیر حبیب الله خان په طبیعي توگه آرام، هوښیار، نوښتگر او د پرمختگ پلوی وه. که څه هم له عیش, عشرت او له مجلل دربار سره یې مینه درلوده. امیر حبیب الله خان د واکمنۍ پر وخت په څو خبرو کې خرگند شو. په لومړیو کې یې په خپله وینا کې خلکو ته وویل: افغانستان اسلامي ټولنه ده او اسلامي ارزښتونه دې په کې رعایت شي. لکه څنگه چې یې د کابل د خرابات په سیمه کې د رقاصو په نڅا بندیزو لگاوه او دغه عمل یې غیر شرعي وباله او د مجرمینو په جزایي قانون

کې يې هم بدلون راوست. د بيلګې په توګه، د جرم د کولو په صورت کې د بدن د غړيو غوڅول منع شول او په بدل کې ورته مختلف بنديتوبونه وټاکل شول، خو د هغوی د آزادۍ په اړه يې عمل ونه کړ. ړندول، د غلامانو او وينځو پلورل منع شول. له څلورو څخه ډيرې ښځې په نکاح کول يې غير شرعي اعلام کړل.

امير حبيب اله خان يو فرهنګي څيره وه. او ټينګار يې کاوه چې ټولنه پرته د ښوونې او روزنې څخه پرمختګ نه شي کولای. هغه کار چې د هغه په وخت کې ترسره شو، د معارف بنسټ اېښودنه او د نوي فرهنګ معرفي وه. په ۱۹۰۳ز کې لومړنی ښوونځی د حبيبيې د ليسې په نامه جوړ شو. چې په دې ښوونځي کې پر ديني مضامينو سربيره نور مضامين لکه تاريخ، جغرافيه، رياضي، کيميا، فزيک، هندسه، مثلثات، حکمت او حفظ الصحه تدريسيدله او يو څو نور لومړني ښوونځي د ښار په ځينو برخو کې هم جوړ شول.

په پوځي برخه کې هم د حربي په نامه ښوونځی جوړ شو، چې پر علمي مضامينو سربيره ارکان حرب په کې هم تدريسيده، چې د نومړو مضامينو درس د هندي، ترکي او افغاني استادانو په وسيله ورکول کيده. د لومړي ځل لپاره داسې يوه مطبعه جوړه شوه چې ماشينونو يې د بخار د قوې په وسيله فعاليت کاوه، چې په نوموړې مطبعه کې ځينې دولتي لايحې او اخبار چاپيده. دوه اخبارونه د لومړي ځل لپاره د (سراج الاخبار) او (سراج الاطفا ل) په نامه تآسيس شول، چې مسؤل مدير يې محمود طرزي و او د هغه د نظر لاندې ياد شوي اخبارونه چاپيدل، چې خلکو ته د انګيزې په ورکولو او خپلواکۍ غوښتنې د حس په لوړولو کې يې مهم رول درلود او محمود طرزي ته د افغانستان د مطبوعاتو د پلار لقب ورکړل شو.

د کابل غزني او کابل جلال آباد او لغمان لاره جوړه شوه او د لومړي ځل لپاره يوشمير موټرې د وړلو راوړلو لپاره له يوې کمپنۍ څخه چې (مدلر) نوميده، له بمبيي څخه دولت خريداري کړې

او هم ځو کسه د موټرو د ترمیم د زده کړې لپاره هندوستان ته واستول شول.

د نساجۍ په برخه کې د وړۍ وبدلو په نامه یوه فابریکه جوړه شوه، چې د بخار د قوې په وسیله یې فعالیت کاوه. په کال کې به یې پنځوس زره عسکرو ته یونیفورم برابراوه او پاتې تولیدات یې بازار ته وړاندې کېدل. د اوبو د برېښنا یوه وړه فابریکه په جبل السراج کې جوړه شوه. د تولید کچه یې لږه وه، چې یوازې ارګ یې روښانه کاوه. وروسته یې توربینونه ډېر شول چې د کابل ښار ته یې برېښنا ورکوله. د کرنې په برخه کې د هغو ځمکو لپاره چې اوبه یې لږې وې، یوشمیر بندونه او نهرونه جوړ شول.

د امیر حبیب الله خان د سلطنت مهمې پېښې د ځدراڼو، منګلو، احمدزیو او د کندهار د خلکو پاڅونونه وو، چې دا پاڅونونه د دولت په لوړ تدبیر سره غلي شول. نړیواله پېښه چې د امیر حبیب الله د حکومت سره هم مهاله وه لومړۍ نړیواله جګړه وه. د آلمان د حکومت یو هیئت افغانستان ته راغی او د دواړو هېوادونو په دوستۍ یې ټینګار کاوه، ترڅو په دې وسیله افغانستان د (محور) دولتونو یانې له هغو دولتونو سره چې له آلمان سره ملګري وو، یوځای کړي. او انګریزانو له دې څخه ویره درلوده چې افغانستان له محور دولتونو سره یوځای نه شي. ځکه یې نو له روسانو سره معاهده وکړه چې د یادې شوې معاهدې پر بنسټ افغانستان په لومړۍ نړیوالې جګړې کې خپل ناپیلتوب اعلان کړ.

امیر د خپل سلطنت په ورستیو کلونو کې د خلکو، روښانفکرانو او مشروط غوښتونکو کرکه خپل ځان ته را وپاروله. چې په دې توګه د هغه د حکومت د سقوط زمینه برابره شوه.

د ۱۹۱۸ ز کال په پای کې امیر د خپلو ټولو درباریانو سره د تفریح لپاره له جلا ل آباد څخه د ماهیانو د ښکار لپاره د لغمان (کله ګوش) ته ولاړ او هلته د فبرورۍ د میاشتې په شلمه شپه د یوه نامعلوم کس له خوا د تومانچې په ډز ووژل شو. جسد یې جلال آباد ته یوړل شو او خاورو

ته وسپارل شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د امیر حبیب الله خان واک ته د رسیدو د څرنګوالي په اړه او دویمه ډله دې د نوموړي د شخصیت په اړه خپلو کې خبرې او اترې وکړي او پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. امیر حبیب الله خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۲. لومړنۍ جریده په کوم نامه او په کوم کال خپره شوه؟
۳. لومړنۍ د اوبو بریښنایي فابریکه چیرته او په څومره ظرفیت یې په فعالیت پیل وکړ؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د امیر حبیب الله خان د اصلاحاتو په برخه کې له مشرانو او لویانو څخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د مشروطیت نهضتونه

د مشروطیت خوځښتونه څرنګه را منځ ته شول، موخې یې څه وې او کومې راتلونکې سره مخ شول په دې لوست کې به ورسره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

د امیر حبیب الله د سلطنت په پیل کې د لومړي ځل لپاره معارف تاسیس او نوی فرهنګ پیل شو. یوشمیر محدود ښوونځي جوړ او د نوي فرهنګ د خپراوي په برخه کې دوه ورځپاڼې چاپ او په مطبعه کې د کتابونو چاپول پیل شول.

امیر حبیب الله خان په کال ۱۹۰۵ز کې له انګریزانو سره د ترون تر لاسلیک وروسته خپل ځان ډاډه احساساوه، خو د هغه ترون له مخې چې د لومړۍ نړیوا لې جګړې په پیل کې روس او انګلیس کړې و، انګریزانو دا وېره درلوده چې افغانستان د (محور) د ځواکونو یا د هغو دولتونو سره چې له آلمان سره متحد وو، یوځای نه شي. ځکه نو انګریزانو افغانستان تر خپلې حمایې لاندې راوست، چې له دې سره د افغانستان خپلواکي سلب شوه.

د امیر حبیب الله د سلطنت په لومړیو کې اداري وضع ښه وه او خلکو دا فکر کاوه چې ژر به نوره هم ښه شي. خو وروسته د افغانستان اداري صلاحیتونه د یو څو محدودو کسانو لاسونو ته ورغلل. اداري مراجع ملوثې او اداري فساد خپل اوج ته ورسید او امیر د دربار په عیش و عشرت کې ډوب او د هیواد

له حالته ناخبره و. د ټولنې د پرمختیا ټیټوالی، د خپلواکۍ له منځه تلل، د اداري فساد ډېریدل، بې عدالتۍ او ملاماتوونکو ماليو د خلکو ستونزې لاپسې ډېرې کړې. روښانفکرانو چې به د هیواد بحراني حالت لیده، نو خوابدي به وو د دې ستونزې د حل په لټه کې شول، چې د افغانستان خلکو ته څنګه خلاصون ورکړي. په پای کې یې پریکړه وکړه چې د دولت مطلق العناني په مشروطیت بدله کړي.

روښانفکران د دربار د اصلاح غوښتونکو شا اوخوا راټول شول او په دولت کې د اصلاحاتو غوښتونکي شول. د دربار روښانفکران عبارت وو له، محمد ولي خان بدخشاني، میرزمان خان، میر یاربیک خان دروازي، پادشاه میرخان لوګري، نظام الدين خان ارغندیوال او لعل محمد خان کابلي. وروسته یوه ډله ځوانان لکه جوهرشاه خان، لعل محمد خان، پادشاه میرخان، نظام الدين خان او میرزمان خان له دربار څخه بهر د دیموکراتانو له سیاسي کړۍ سره یو ځای شول. بهرني کتابونه او جریدې به یې ترلاسه کولې او د کورنیو او بهرنیو سیاسي او ټولنیزو مسایلو سره به یې علاقه پیدا کوله. د حبیبیې لیسه د روښانفکران په یوه سیاسي مرکز بدل شوې وه. د روښانفکرانو په منځ کې د راډیکال ډله، یا افراطیون هم وو، چې د کودتاه غوښتونکي هم وو. بلې ډلې روښانفکرانو په یوازې توګه د دربار او حبیبیې لیسې څخه بهر فعالیت کاوه.

د دربار روشنفکرانو د حبیبیې لیسې څخه بهر، او د حبیبیې لیسې ښوونکو او کارکونکو سره ائتلاف وکړ او یو سیاسي ګوند یې د (جمعیت سري ملي) په نامه جوړ کړ، چې د نوموړي ګوند په مرامنامه کې د مطلق العنان حکومت بدلون په مشروطیت، د خپلواکۍ ګټل، متوازن معارف او په افغانستان کې د نوي فرهنګ خپریدل شامل و.

یاد شوی ګوند په یو لس کسیزه ډله د ګوند د مؤسس او مشر په وسیله وویشل شو. د دې لپاره چې د ګوند فعالیتونه ښکاره نه شي، د ګوند غړیو یو بل حتی نه پیژندل. ګوندي جلسې به په ډېره پټه توګه د میلمستیا په نامه د ډلو د مشرانو له خوا جوړیدې او په جلسو کې به د ګوند د چارو په برخه کې پریکړې کېدې. عمومي جلسې به تر اوږدې مودې وروسته کېدې او نوې پریکړې به په کې ترسره کېدې.

د ګوند د یوې غوره کړۍ رئیس تاج محمد خان بلوڅ پغماني و جوهرشاه خان غوربندي او میر سید قاسم خان لغماني او د ګوند د هندي مسلمانانو غړي، چې ټول یې د حبیبیې د لیسې ښوونکي وو، د ګوند په یوې جلسې کې یې پریکړه وکړه، مخکې له دې نه چې امیر د ګوند له شتون څخه خبر شي، باید هغه

وهڅول شي چې پخپله د فرهنګ په خپريدو او د سرتاسري معارف په خپراوي کې همکاري وکړي.
له تاج محمد خان سره د ګوند د مرامنامې يوه کاپي وه، چې له نورو اسنادو سره يې په خپل کور کې ساتله. ورور يې محمد شريف چې د سياسي افکارو د مخالفينو له ډلې او د دولت له پلويانو څخه ګڼل کيده، له تاج محمد خان سره په يوځاى کې اوسيده. نوموړې هغه مصوبه د تاج محمد خان له اسنادو څخه ترلاسه کړه او هغه يې امير حبيب الله ته وړاندې کړه.

د ۱۹۰۹ز کال په ژمي کې کله چې امير په جلال آباد کې په تفريح بوخت و، محمد عظيم خان د حربي فابريکې کارمند او د شهزاده کبير خان خصوصي ښوونکى ملا منهاج الدين، دګوند د ټولو غړيو فهرست ترتيب او له يو راپور سره يوځاى امير حبيب الله خان ته وړاندې کړ او په راپور کې داسې ويل شوي وو، چې د (حزب سري ملي) هدف د امير وژنه او د مشروطه حکومت جوړول دي او په کابل کې داسې آوازه خپره شوې وه چې دا هرڅه د هغو هنديانو په وسيله رامنځ ته شول چې د ګوند په دننه کې وو. خلکو دا استدلال کاوه چې دګوند هندي غړيو غوښتل چې لومړى د مشروطيت او خپلواکۍ غوښتنې نهضت له منځه يوسي او بيا افغانستان د انګليسانو په ګټه وروسته پاتې کړي او امير د معارف د تآسيس او د نوي فرهنګ د خپريدو څخه زړه ماتى کړي. او په ياد شوي فهرست کې هغه مشروطه غوښتونکي چې د افغانستان په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره راښکاره او څلويښت کسه وو، په خواشينى سره اعدام او بنديال شول. وروسته له څه وخته ځينې يې آزاد شول، خو مشروطه غوښتونکي په ټوله مانا ونه ټکول شول، بيا يې ورې ډلى جوړى کړې، چې په پټه يې فعاليت کاوه.

په (۱۹۱۸ز) کې د مشروطه غوښتونکو تر ټکولو وروسته (عبدالرحمن لودين) د سراج الاخبار محرر او دګوند غړي چې راډيکال يا افراطي شخص و، د امير حبيب الله خان د کليزې په شپه په شوربازار کې د قاضي کوڅې د يوه دوکان په بام له تومانچې سره کمين نيولى و او د امير د سپرلۍ موټر ته يې انتظار کاوه (په هغه وخت کې شاه معمولاً د جشن او د کابل په چراغان شپو کې د ارګ له بازارونو او د شوربازار له چوک څخه تيريده) همدا چې د امير موټر د دې دوکان تر څنګ راورسيد، عبدالرحمن د امير په موټر ډز وکړ، خو کارتوس د موټر په پورته ځاى ولګيد او موټر په چټکۍ تير شو او امير وژغورل شو. په سبا شپه عبدالرحمن لودين امنيتي قواوو ونيو او په ارګ کې زنداني شو. امير د هغه او د ملګرو د اعدام مسؤوليت په غاړه وانه خيست او د ۱۹۱۹ز کال په سياسي اوښتون

کې عبدالرحمن لودین له نورو روښانفکرانو سره یوځای له زندان څخه آزاد شول او د امانیه دورې په مامورینو کې مقرر شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د مشروطیت د زمینو د رامنځ ته کېدو او دویمه ډله دې د دې نهضت د موخو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې یې په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې:

۱. د مشروطیت نهضت چا رهبري کاوه؟

۲. د دې نهضت مشهور غړي څوك وو؟

۳. امیر حبیب الله خان د دې نهضت له موخې څنګه خبر شو؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې منابعو او ماخذو ته په لاس رسي سره د نهضت د ناوړه ټکونې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د لومړۍ څپرکي ارزونه

له یوې اوږدې مودې وروسته افغانستان د بهرنیانو د لاسوهنو له امله تجزیه او وویشل شو. خو په ۱۷٤۷ز کال کې د افغانستان د دولت مؤسس احمدشاه بابا په وسیله جوړ شو. کرنه او مالداري چې د افغانستان د اقتصادي منابعو څخه وه، ډیره زیانمن شوی وه، چې د مرکزي دولت تر جوړښت وروسته یې یوځل بیا وده وکړه او دودیزو صنایعو چې د خلکو ورځنۍ اړتیاوې یې پوره کولې، یوځل بیا په فعالیت پیل وکړ. سوداګري رامنځ ته شوه او اقتصادي وضع ښه شوه. عنعنوي ښوونه او روزنه په مدرسو او جوماتونو کې ترسره کېده، چې یوشمیر مدرسې په ټول افغانستان کې جوړې شوې او (٤٥) کاله یې د احمدشاه بابا او د هغه د زوی تیمورشاه د سلطنت په دوران کې په ټول افغانستان کې رواج درلود. خود نوي فرهنګ د خپراوي په برخه کې د ابدالیانو د سلطنت تر پایه کوم ګام وانه خیستل شو.

له ۱۸۳۹- ۱۸٤۲ زکاله پورې افغانستان د انګریزانو تر یرغل لاندې راغی او بیا په افغانستان کې د انګریزانو تر ماتې وروسته د وزیر فتح خان د ورونو د بې اتفاقۍ له امله د امیر شیرعلي خان د سلطنت تر پایه پورې په هیواد کې ګډوډي او ملوك الطوایفي حاکمه شوه. خو د امیر شیرعلي خان د سلطنت په وخت کې مرکزي دولت جوړ او اجرائیه قوه چې صدراعظم، کابینه او نورې دولتي اداري یې درلودې منځ ته راغله. د زراعت، مالدارۍ، صنایعو او کلتور په برخه کې اصلاحات رامنځ ته شول. عنعنوي معارف په عصري معارف بدل شو. پوځ جوړ شو او اقتصادي حالت وده وکړه. د امیر محمدیعقوب خان د سلطنت په وخت کې انګریزانو د دویم ځل لپاره پر افغانستان یرغل وکړ او د امیر شیرعلي خان د وخت اداره او اصلاحات له منځه لاړل. ملوك الطوایفي رامنځ ته شوه. د بې نظمۍ له امله اقتصادي منابعو زیان ولید او خلك له ډیرو ستونزو سره مخامخ شول.

په ۱۸۸۰ز کې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید. هغه لومړی سل زره کسیز پوځ جوړ کړ او د یو قوي مرکزي دولت بنسټ یې کېښود او ټول افغانستان یې د مرکزي دولت تر ولکې لاندې راوست. انګریزانو امیر او د افغانستان دولت ته ډېرې دسیسې جوړولې، ترڅو په پای کې یې پر امیر د ډیورند کرښه تحمیل او لاسلیك کړه، چې د هغې له امله د افغانستان له بدن څخه ځینې برخې جلا شوې.

د امیر حبیب الله خان د سلطنت په موده کې تر یوې کچې پورې معارف او د نوي کلتور خپریدو ته پاملرنه وشوه. اقتصاد پر مختګ وکړ مواصلاتي لارې، بندونه او نهرونه جوړ شول. د وړلو راوړلو لپاره یوشمیر موټر له یوې انګلیسي کمپنۍ څخه خریداري شول او د کابل جلا ل آباد او لغمان ترمنځ تیلیفون جوړ شو. د نساجۍ فابریکې د بخار د قوې په وسیله په کار پیل وکړ. د جبل السراج بند د کابل د ښار د روښانه کولو لپاره په کار پیل وکړ. یوه مطبعه جوړه شوه چې دوه ورځپاڼې او کتابونه په کې چاپیدل او روښانفکران په دربار او د حبیبیې په ښوونځي کې راڅرګند شول چې موخه یې د دیموکراسۍ او د مشروطیت رامنځ ته کول وو.

دویم څپرکی

د خپلواکۍ له ګټلو څخه د جمهوریت د نظام تر پایه پورې

۱۹۱۹- ۱۹۷۸ زیږدیز

د څپرکي موخې

۱- د استعمار په وړاندې د ملي پاڅونونو او خپلواکۍ د لاسه ته راوړلو له مفاهیمو سره آشنا کېدل
۲- د نظامنامو او اصولنامو له ماهیت سره پېژندګلوي.
۳- د خپلواکۍ په لاس ته راوړلو کې د شاه امان الله خان دونده سره پېژندګلوي.
٤- پر افغانستان باندې د دویمې نړیوالې جګړې د ناوړه اغیزو سره پېژندګلوي.
٥- د سردار محمد داؤد خان د صدارت په وخت کې د رغاونې له پلانو سره پېژندګلوي.
٦- د دیموکراسۍ د لسیزې او دهغې د لاسته راوړنې سره پېژندګلوي
۷- په جمهوریت باندې د سلطنت بدلیدل او په اړه یې معلومات.
۸- د استعمار د سیاست د ماهیت په تحلیل پوهیدل.
۹- د نقشې له مخې هغه ځایونه چې انګریزان په لومړۍ جګړه کې هلته مشیت ول د نبنه کولو مهارت.
۱۰ د تاریخي نقشو او اطلسونو څخه د ګټه پورته کولو مهارت.
۱۱-د اصولنامې او قوانینو تحلیل او تفسیر.
۱۲ د سیاسي بدلونونو په لاملونو باندې پوهیدل او درک کول.

د هیواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹ - جنوري ۱۹۲۹ زیږدیز)

شاه امان الله غازي

د امان الله خان شخصیت، واک ته د رسیدو څرنګوالی، د خپلواکۍ په تر لاسه کولو کې د هغه ونډه او هغه تړونونه چې له انګریزانو سره لاسلیک شول چې د هغه له امله د افغانستان خپلواکي په رسمیت وپیژندل شوه په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د ۱۹۱۹ زیږدیز کال د فبروري په ۲۱ مه امیر حبیب الله خان د لغمان د کله ګوش په ښکار ځای کې ووژل شو او د وژلو پر دویمه ورځ ورور یې نصر الله خان په جلا ل آباد او زوی یې امان الله خان په کابل کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. په دې توګه په یو وخت هیواد کې دوه حکومتونه منځ ته راغلل. څرنګه چې له امان الله خان سره د خلکو او در باریانو مینه او ملاتړ زیات و، نو د نصرالله خان په پرتله یې د هغه موقف پیاوړی کړ، ځکه نو نصرالله خان د پاچاهۍ له ادعا لاس واخیست امان الله خان د چاپ شویو اعلامیو له لارې خپله پاچاهي او د هیواد د خپلواکۍ په اړه خپلې موخې او تګلارې د افغانستان خلکو ته داسې څرګندې کړې:

«ای د افغانستان معظم ملته! د پلار د شهادت پر وخت په کابل کې د سلطنت وکیل وم او اوس مې د خدای (ج) په توکل او د هغه پر رسۍ باندې د منګولو لګولو له کبله د امانت دروند پیټی په غاړه واخیست. کله چې زما لوی ملت د شاهي تاج زما پر سر کېښود، نو ژمنه مې وکړه، چې باید د افغانستان دولت د نړۍ د نورو خپلواکو هیوادونو په څېر په دننه او بهر کې یو خپلواک هیواد وي. د افغانستان ملت

د هېواد په داخل کې بشپړه خپلواکي ولري او له هر ډول ظلم او تيرى څخه خوندي او خلك بايد يوازې د قانون منونکي وي او بس. بيگار او اجباري کارونه په ټولو برخو کې منع او لغوه دي، زموږ حکومت به داسې اصلاحات پلي کړي چې ملت او هېواد مو وکړاى شي چې د نړۍ د پرمختللو هېوادونو په منځ کې مناسب ځاى او خپل مقام تر لاسه کړي. زه به د هېواد د چارو د سرته رسولو په برخه کې مشوره د شا ورهم في الامر د حکم په اساس خپله لار ښود وگرځوم». اى گرانه ملته او تميز لرونکي قومه! د خپل دين، دولت او ملت په ساتنه کې ويښ او د هېواد د ناموس په ساتنه کې هوښيار اوسئ. زه له خداى(ج) څخه ستاسې، اهل اسلام او ټولو انسانانو لپاره خير او نېکمرغي غواړم.»

مخکې له دې چې امان الله خان واك ته ورسېږي، لومړى يې د هېواد له ډېر شمېر با رسوخو او روښان فکرو سره اړيکې ټينگې کړې او دويمه دا چې امان الله خان پخپله د اصلاحاتو او نوښتونو مينه وا ل و. دريېم دا چې مخکې له دې چې واك ته ورسېږي، د پلار د واکمنۍ پر وخت يې د سياسي او ټولنيزو اړيکو لپاره لازم امکانات درلودل.

په بهرني سياست کې امير امان الله له پرديو څخه د هېواد د خپلواکۍ او د ځمکنۍ بشپړتيا د ساتنې غوښتونکى و. هغه د خلکو لويې غونډې ته چې د کابل خلك او د پلازمينې پوځيان په کې وو، پر آس سپور پرته له ساتونکو مرادخانۍ ته راغى د خلکو غونډې ته داخل شو. په داسې حال کې چې بې تيکې توره يې تر ملا ځړېدله، خپله مشهوره تاريخي وينا يې واوروله. په دې وينا کې له ډول ډول مسائلو څخه يادونه وشوه، د بېلگې په توگه، د افغانستان بهرنۍ خپلواکي او په داخل کې فردي آزادي، مساوات، وروروليي او برابري، د ملت آزادي او د عدالت او صداقت په څېر مهم مسائل يې د نوي دولت په کړنلاره کې مطرح کړل. د وينا پر مهال د خوشالۍ او شاباسي چغې پورته او په دې توگه نوى دولت منځ ته راغى، چې په لسو ورځو کې د هېواد د ټولو ولايتونو د خلکو ملاتړ يې تر لاسه کړ.

د امان الله خان د مرام اعلان بزگران، مالداران، سوداگران او روښان فکران د نوي حکومت پلوي کړل ، ځکه د هغه مرام توکو د خلکو له غوښتنو سره سمون درلود.

د يوه کس پوځي تنخواه چې ۱۲ روپۍ وه وروسته له دې ۲۰ روپۍ اعلان شوه. دولت د پوځيانو د آرامۍ او اړتياو ډېوره کولو لپاره چې د خپلواکۍ ساتونکي وو، ډېره پاملرنه وکړه. همدا وه، چې د افغانستان شپېته زره کسيز پوځ په ټول هېواد کې له نوي دولت څخه ملاتړ وکړ. کله چې امان الله خان د خپلواکۍ د گټلو لپاره جهاد اعلان کړ، د هېواد مختلفې طبقې متحدې او د ۱۹۱۹ زيږديز کال د اپريل په ديارلسمه

يې د خپلواکۍ اعلان وکړ.

امان الله خان انګليسانو ته د افغانستان د خپلواکۍ خبر ورکړ، دا چې د برتانيې دولت دې ته حاضر نه و، چې له خپل استعماري نفوذ څخه تېر شي او د افغانستان خپلواکي په رسميت وپېژني، په ځواب کې يې يوازې د پلار د مړينې تسليت ور ولېږه او د خپلواکۍ هيڅ يادونه يې ونه کړه.

امان الله خان د دې لپاره چې د افغانستان د خپلواکي د رسميت پيژندنې موضوع پلې کړي، افغاني پوځيان يې د برتانوي هند د پولې مختلفو برخو ته ولېږل او ځای پر ځای يې کړل او د افغانستان د سياسي خپلواکۍ لپاره د افغان او انګليس دريېمه جګړه پيل کړه. د افغاني قواو سوقيات د هېواد په درېو جبهو (خيبر، پکتيا او کندهار) کې پيل شول.

د دارالامان مانۍ

الف: د راولپنډۍ د سولې مذاکره د اګست ۱۸ - ۱۹۱۹ ز کال:

له افغانستان سره د جګړې وروسته انګليسانو دا غوره وګڼله، چې د افغانستان دولت سره خپلې اړيکې ښې کړي او مسئلې دخبرواترو له لارې حل کړي، ځکه نو د حکومتونو ترمنځ تر يو شمېر ليکونو وروسته د سولې يو هيئت د علي احمد خان په مشرۍ راولپنډۍ ته روان شو او د برېتانيې د هيئت له رئيس سرګرانټ Sir Grant سره يې په کنفرانس کې وليدل او وروسته له څو غونډو په پای کې د دواړو دولتونو له خوا د سولې پنځه ماده ييزه معاهده لاسليک شوه. علي احمد خان په دغه لاسليک کې تېروته او د سولې تړون د انګليسانو په ګټه او د افغانستان په زيان لاسليک شو.

ب: د مونسوري مذاکره ۱۹۲۰ زېږديز کال:

څرنګه چې د راولپنډۍ د سولې کنفرانس د افغانستان په زيان لاسليک شوی و، د افغانستان حکومت د برتانيې له حکومت سره د دويم ځل لپاره د مساوي حقوقو پر بنسټ د نوې معاهدې غوښتنه وکړه، په پای کې د ۱۹۲۰ ز کال د مارچ په ۹ مه انګليسي دولت له امير څخه غوښتنه وکړه چې يو افغاني هيئت منسوري ته راولېږي. افغاني هيئت د محمود طرزی په رياست د افغانستان د بهرنيو چارو وزير، او د برېتانيې د استازې سره خپلې غونډې پيل کړې، نوموړي کنفرانس څه کم درې مياشتې دوام وکړ،

پایله یې ور نه کړه او افغاني هیئت تر سترو او اوږدو مذاکراتو وروسته بې له دې چې قرارداد لاسلیک کړي وي، کابل ته راستون شو.

انګلیسانو ولیدل، چې افغانستان له نورو هېوادونو سره دیپلوماتیکې اړیکې پیل کړې دي، ددې په لټه کې شو تر څو افغانستان ته هیئت ولېږي او خبرې بیا پیل کړي.

ج: د کابل معاهده د نوامبر ۲۲ ز- ۱۹۲۱ زیږدیز کال:

برتانوي هیئت د سرهزي دابس په مشرۍ کابل ته راغی او خپلې خبرې یې د افغانستان د بهرنیو چارو له وزیر محمود طرزي سره پیل کړې. خبرې څه کم یو ولس میاشتې اوږدې شوې، څرنګه چې د دواړو خواو غوښتنې یو له بل سره په تقابل کې وې، نږدې و، چې یوولس میاشتنۍ اوږدې خبرې قطع شي. په پای کې د کابل معاهده د نوامبر په ۲۲ مه په ۱۹۲۱ز کال کې لاسلیک شوه او د انګلیس دولت د افغانستان خپلواکي تصدیق او په رسمیت وپېژندله. دواړو دولتونو یو بل ته د سفیرانو په لېږلو کابل او لندن ته موافقه وکړه.

په افغانستان کې د یوه خپلواکه دولت جوړېدل په بهرني سیاست کې د انګلیسانو په استعماری موضوع باندی په منځنۍ او نږدې ختیځ کې مرګوني ګوزارو او د آسیا استعماري ضد روند کې ډېر زوړ اثرات درلودل.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د امان الله خان د اعلامیو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان د خپلواکۍ د بیا تر لاسه کولو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱- امیر حبیب الله خان څه وخت او چېرته ووژل شو؟

۲- کوم علتونه وو، چې نصرالله خان یې د سلطنت له ادعا څخه لاس په سر کړ او شاه امان الله خان ته یې د قدرت رسېدو لار هواره کړه؟

۳- د شاه امان الله خان د اعلامیو په برخه کې لنډ معلومات ورکړئ.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې له خپلو ښوونکو په مرسته د امان الله خان دشخصیت په اړه معلومات تر لاسه او هغه دې په ټولګي کې نورو ټولګیوالو ته ووایي.

د هیواد د خپلواکۍ درې ګوني مورچلونه

په دی لوست کې به د افغانستان د خپلواکي د بیالاسته راوړنی، ددریوګونو مورچلونو ارزښت چې د انګلیسانو د ماتی او متارکې لامل شو پیژندګلوي ترلاسه کړي.

مخکې تر دې چې د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ د جګړې د دریو لویو مورچلونو یادونه وکړو، د یوه مطلب څرګندونه اړینه ده او هغه دا چې، د هیواد خپلواکي یوازې د خپلواکۍ د جګړې په همدې دریو مورچلونو پورې رالنډه نه کړو، د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ جګړې لپاره د هیواد هره سیمه د خپلواکۍ ساتلو سنګراو د دفاع مورچل جوړ شوی و. د هیواد هره برخه او هر ګوټ د انګریزانو په وړاندې د هغوی د ځپلو سنګر ګرځیدلی و. خو بر بنده ماته او پریکنده ګوزار د هغو افغان شازلمو په توره وشو چې د اماني دولت له خوا یې په دریو مورچلونو کې ځارنه او پالنه کوله.

اماني دولت د خپلې واکمنۍ له پیله په هند کې انګریزي واکمنانو ته وښوده چې د افغانستان نوی دولت د پخوانیو ترونونو لاندې د اړیکو دوام نه غواړي او په څانګړې توګه د اعلیحضرت امان ا لله خان له خوا د مارچ د میاشتې په دریمه نیټه په هند کې انګلیسي نائیب الحکومه لارد چلسفورد ته یو لیک ولیږل شو او په لیک کې غوښتنه و شوه چې د د دواړو هیوادونو تر منځ د ۱۹۰۵ زیږدیز کال پر ترون

باید له سره غور وشي او د افغانستان خپلواکي د انګلیسانو له خوا ومنل شي . اماني دولت بې له دې چې د انګلیسي لوري ځواب ته انتظار وباسي، ورسره سم یې د نړۍ د یوشمیر هیوادونو او له هغې ډلې هیوادونو څخه د نوي جوړ شوي شوروي دولت سره د دیپلوماتیکو اړیکو لپاره او هم یې د شوروي له لارې دیو شمیر اروپایې هیوادونو سره د اړیکو دتا مین هڅې پیل کړې. د دې تر څنګ یې د انګلیسانو سره د خپلواکۍ جګړې لپاره تیارۍ او چمتووالی ونیوه . په دې ترڅ کې د هیواد څخه د دفاع شورا جوړه او پر دښمن یې د غوڅو بریدونو لپاره یې درې ستر مورچلونه (د هیواد څخه د دفاع ختیځ، سهیلی او سهیل لویدیځ مورچل) جوړ او د همدې مورچلونو د لارښونې لپاره یې دولتي کسان وګمارل.

لومړی: د اماني دولت د واکمنۍ د پیل سره جوخت د هیواد د خپلواکي تر لاسه کولو لپاره هڅو جریان درلود، خو د اپریل په میاشت کې د افغاني ځواکونو منظمي او پر له پسې هڅې غښتلي او ګړندۍ شوې. د افغاني ځواکونو لومړنی خوځښت د هیواد د ختیځ مورچل په لور هلته تر سره شو. چې سپهسالار صالح محمد خان چې د خپلو منظمو ځواکونو سره جلال آباد ته ورسید ورسره سم د سیمې ولسي ځواکونه او د خپلواکۍ جګړې لپاره سر سپارونکو زلمو د انګلیسانو په وړاندې جګړې ته خپل تیاری څرګنده کړ.

د هیواد په ختیځ مورچل کې جګړه د مې میاشتې په دریمه نیټه د افغاني ځواکونو په یوه ناڅاپي یرغل پیل شوه. دا برید دومره ځواکمن اوګړندۍ و چې د انګلیسي لښکرو په منځ کې یې د ویرې او ډار فضا واکمنه کړه. افغاني ځواکونو د یوې اونۍ جګړو په ترڅ کې انګلیسي پوځیان د ننګرهار د څنډونه تر پیښوره داسې وځپل چې د بیا راګرځیدلو توان پکې پاتې نه شو. په ډهلي او لندن کې د انګلیس نظامیانو او سیاسیونو د افغانانو دا ناڅاپي برید او پرله پسې برۍ په اسیا کې خپلو ګټو ته ستر تهدید او ماتې وګڼله، نو ځکه یې په متقابل برید لاس پورې کړ او په خپل ټول توان یې د هوایې او ځمکنیو ځواکونو څخه ګټه واخستله او پرله پسې درنې هوایي بمبارۍ یې تر سره کړې، له یوې خوایې د خپلو ماتې خوړلو ځواکونو مورال لوړ کړ او له بلې خوا یې د افغاني ځواکونو د پر له پسې بریدونو مخه په درنو بمباریو سره ونیوله او د تورخم تر پولې شاتګ ته اړویستل چې له یوې خوا یې د لوژستیکي اړینو توکو د رسیدو مخه ونیول شوه او له بلې خوایې د کابل او جلال اباد ښارونه تر داسې هوایي بمباریو لاندې راوستل چې بې شمیره

ولسي خلکک سپین ږیري او ماشومان په شهادت ورسول . دا هوایي حملې دومره زیاتې پر له پسې او درنې وې چې د اماني دولت یوشمیر لوړ پوړو کسانو له کابل څخه یوه مصؤن ځای ته د مرکز د لیږلو غوښتنه وکړه، خو اعلیحضرت امان الله خان دا وړاندیز ونه مانه او د جګړې لارښوونه یې له همدې کابل ښار څخه د بري تر ورستېو شیبو په غاړه واخستله.

دوهم: د اماني دولت د پریکړې سره سم سپه سالار محمد نادرخان د خپلو منظمو ځواکونو سره د اپریل پر ۲٤ مه نیټه ګردیز ته ورسید. په ګردیزکې داوطلب ځوانان د نادر خان له ځواکونو سره یو ځای شول. محمد نادر خان په ګردیز کې د ځواکونو د تنظیم او تر تیب په نیت د دو اونیو لپاره پاتې شو. دمی میاشتې په ۱٤ مې نېټې په ټوله پکتیا کې د خپلواکۍ اخیستلو نغاره ووهل شوه او افغاني قوتونو د انګریز لښکرو ته داسې پرله پسې ماتې ورکړه چې انګریزانو یو په بل پسې خپل عسکر کوټونه له لاسه ورکول. افغاني ځواکونه د ټل او وانې تر سیمو پورې د انګریزانو ټولې تانې تر لاسه کړې ، خو هغه غوڅ او هر اړخیزه برید چې د می میاشتې په ۲٦ مه نیټه تر سره شو، نور نو غلیم ته توان پاتې نه شواو ناهیلي شو ، ځکه یې د جون میاشتې په دریمه نیټه د اماني دولت سره د متارکې او اور بند غوښتنه وکړه .

دریم: د هیواد د خپلواکۍ سهیل لویدیځ مورچل چاري د سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله په مشرۍ په مخ تللې. د سهیل لویدیځې حوزې د بیلا بیلو سیمو اوسیدونکي د تیارۍ په حال کې د مرکز امر ته سترګې په لار ولاړوو. اعتمادالدوله له کابل څخه د کندهار په لور، د وتلو پر مهال یو څو د ګوتو په شمار کسان ورسره ملګري وو، خو د وردګو، میدان او غزني تر سیمو پورې د اعتمادالدوله د لښکرو شمیر تر زرګونو کسانو زیات شو. کله چې اعتمادالدوله کندهار ته ورسید په زرګونو داوطلبو ځوانانو په ګډون سره یې شمیر لسګونوزروکسانو ته ورسید.

په کندهار کې د ځواکونو ترتیب او تیارۍ لا نه وه بشپړه شوې چې د انګریزي پوځیانو له لوري په یوه ناڅاپي برید کې د سپین بولدک او پښین یو شمیر افغاني ساتندویان تر حملې لاندې راغلل او په یوه نابرابره جګړه کې افغاني ساتندویان په شهادت ورسیدل، د دې خبر په خپریدو سره د کندهار اوسیدونکو پر انګریزانو د برید چارې دومره ګړندۍ شوې چې سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله ته یې د ځواکونو د سمون او تنظیم وخت ورنه کړ او بې له ځنډه یې د می میاشتې په ۲٦ مه نیټه د

انگریزانو پر لښکرو برید پیل کړ خو انگریزي پوځیانو پخوا تر دې چې د افغانانو د توري شرنگ ته ځانونه ټینگ کړي لا یې پخوا پښې د خپلو عسکرکوټونو شخه سپکې کړې وې ، افغاني ځواکونو د انگریزانو پاخه سنگرونه یو په بل پسې تر خپل واک لاندې راوستل او تر کویټې ښاره یې سیمه د غلیم له واک او ځواکه پاکه کړه . کله چې افغانان کویټې ښار ته ورسیدل نو انگریزانو اماني دولت ته د متارکې او اور بندخواست وکړ او د دولتونو تر منځ د جون د میاشتې پر دریمه نیټه داوربند خبر خپور شو، چې ورسره سم د انگریزانو له خوا د افغانستان د خپلواکۍ د منلو ډیپلوماتیک بهیر پیل شو.

په ټولگي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه ډلو ویشل شي، لومړنۍ ډله دې د دريو گونو مورچلونو په اړه او دویمه ډله دې د انگریزانو پالیسي د افغانستان په اړوند بیان کړي.

پوښتنې

۱- د محمد نادر خان ونډه د پکتیا په محاذ کې څرنگه ارزوئ.

۲- صالح محمد خان په کوم مورچل کې گمارل شوی و، او څه لاسته راوړنې یې درلودې؟

۳- د ټل کلا څرنگه فتح شوه؟

د ټولگي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې منابعو او ماخذو په لرلو سره د دريو گونو مورچلونو د پایلو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې ووایي.

اصلاحات ۱۹۲۱ - ۱۹۲۸ زیږدیز

محمود طرزي

اصلاحات او هغه ستري کړنې چې د امیر امان الله خان دولت تر سره کړې په دې لوست کې به ور سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

په ۱۹۱۹ز کال کې چې د ۱۲۹۸ لمریز سره سمون لري د یوې لویې تاریخي پېښې په توګه د افغانستان د سیاسي خپلواکۍ لاس ته راوړنې د هیواد په وروستیو ټولنیزو او اقتصادي پروسو کې ژوري اغیزې درلودې. افغانستان یوې نوې مرحلې ته داخل شو، له دې امله چې شاه امان الله د خلکو په منځ کې محبوبیت درلود، د هغوی په ملاتړ یې ډېر مهم بدلونونه رامنځ ته کړل. دغه اصلاحات او بدلونونه په دوو مرحلو کې ترسره شول. لومړنۍ مرحله چې له ۱۹۱۹- ۱۹۲۴ز کلونو پورې یې دوام وکړ. د افغانستان خلک چې د پرمختګ غوښتونکي وو. له دولت سره ودریدل او ټولو نویو اصلاحاتو ته یې هرکلی ووایه. د اصلاحاتو دویمه مرحله چې له ۱۹۲۴ کال څخه پیل شوه چې د اماني دولت تر پای یې دوام وکړ خو د یوشمیر کورنیو او بهرنیو عواملو له امله یې عملي بڼه پیدا نه کړه. شاه امان الله خان غوښتل چې ډېر ژر د خپلو تګ لارو او اصلاحي پروګرامونو له لارې د ښکلو، قصرونو، مجللو او زړه راښکونکو ودانیو، پارکونو، تفریح ځایونو، لویو فابریکو په جوړولو لاس پورې کړي، او صحتمنده وګړي ولري چې له نوي فرهنګ او تمدن سره آشنایي ولري، په همدغه هیله یې

له دغو کارونو سره ډېره مينه درلوده، پرته له دې چې د ټولنې فرهنګي حالت په پام کې ونيسي، د دغو کارونو په ترسره کولو کې يې له بيړې کار واخيست چې په پای کې يې ناوړې پايلې له ځانه سره درلودې.
د لومړۍ دورې له مهمو اصلاحاتو څخه يو هم د افغانستان د اساسي قانون تصويب و چې د ۱۹۲۳ ز کال د لويې جرګې په ترڅ کې چې په جلال آباد کې جوړه شوې وه، او ۸۸۲ کسو په کې ګډون کړی وو، چې وروسته دا قانون د پغمان په لويه جرګه کې د ۱۹۲۴ ز کال د چنګاښ په مياشت کې تائيد او توشيح شو.
اساسي قانون چې د امان الله خان په اصلاحاتو کې لومړنی ګام ګڼل کيږي، د ډېرو ځمکو لرونکو له ګټو سره په ټکر کې و. شاهي مشروطه نظام يې تثبيت کړ. ډېر مهم اصلاحات يې په اقتصادي برخه کې رامينځته کړل څرنګه چې له انګليسانو سره د ۱۹۱۹ ز کال د خپلواکۍ په جګړې کې د هيواد پانګه په بشپړه توګه تشه شوې وه، اړينه وه چې د روپيو زيرمې چې پرته له هغې په هيواد کې يو بدلون هم ناشونی و، رامنځ ته شي. له همدې امله شاه امان الله خان د مالي او اداري اصلاحاتو چارې پيل کړې.

مالي او اقتصادي چارې:

شاه امان الله خان د اصلاحاتو د تطبيق په لومړي پړاو کې له ستونزو سره مخامخ نشو. نوموړي پر خلکو د مالياتو فشار رالږ کړ. له ځمکې څخه د جنس ماليه يې په نقدې ماليه بدله کړه. او ټولو خلکو پرته د خان او ملک له سپارښتنې نيغ په نيغه له مالي دفترو سره اړيکې پيدا کړې. د څارويو د ماليې د ورکړې لپاره د څارويو محصول په نامه قانون رامنځ ته شو. د مالي ادارو د تنظيم لپاره په کابل کې د (دفتري اصولو) په نامه ښوونځی جوړ شو، چې فارغان يې د ماليې د مامورينو په توګه په هيواد کې مقرر شول او د دولت زړې حسابي چارې يې په عصري سيستم بدلې کړې. د حاکمانو په نامه ښوونځی په مرکز کې جوړ او فارغان يې په سيمه ييزو حکومتونو کې پر دندو وګومارل شول. سوداګري هم پراخه شوه. د داخلي ګمرکي تعرفو ډېروالی لغو شو او د دې اصلاحاتو د پايلو له امله پانګې وده وکړه. د سوداګريزو معاملاتو شرعي محاکم رامنځ ته شول او د سوداګرۍ، سوداګريز شرکتونه په کابل کې جوړ شول. امانيه دولت د فابريکو او اوسپنو د پټليو جوړولو په هڅه کې شو او له دوو جرمني او فرانسوي شرکتونو سره قرارداد وشو، چې له مخې يې په لسوکلونو کې له سهيله د افغانستان شمال ته د اوسپنې پټلۍ جوړيده. له مرکزه ولايتونو ته د تيليګراف او د تيليفون د لينونو د غځولو کار پيل شو. په پغمان، جلال آباد او

کندهار کې د سټېشنونو د جوړولو کار پیل شو. د موټر او بیارغاولو، صابون او عطرو، ټوکر جوړونې، پنبې او غوړ ایستلو، نجارۍ، فابریکې په کندهار، هرات او مزارشریف کې جوړې شوې. د کابل، مزارشریف، شوروي، ایران او ترکیې ترمنځ هوایي پوستې په پام کې ونیول شوې. د غازي او سراج بند په غزني کې بشپړ شول. د بدخشان د لاجوردو او هرات د نفتو په برخه کې یوه فابریکه او د اوسپنې د ویلې کولو، ګوګړو، سربو، ابرک، تباشیرو او نورو په برخه کې پروګرامونه په پام کې ونیول شول. د دغو اصلاحاتو په پایله کې د دولت عایدات د تیر په پرتله له دوه چنده پورته شول او په کال کې له ۸۰ میلیون روپیو څخه ۱۸۰ میلیون روپیو ته ورسیدل. د وزنونو لپاره میټریک سیستم رامنځ ته شو. افغاني پولي واحد له روپۍ څخه په افغانۍ ونومول شو.

اداره:

دولت له هرڅه نه ډېره د افغانستان ملي وحدت او ثبات ته پاملرنه وکړه. او دغه ملي وحدت ورورولۍ د افغانستان د خلکو پر مساوي حقوقو ولاړه وه. د اساسي قانون د اتمې مادې سره سم ټول هغه خلک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له دیني او مذهبي مسایلو د افغانستان تبعه ګڼل کېږي په مذهبي او دیني چارو کې، د دولت سیاسي نظام مکلف و چې دوګړو د شخصي آزادیو څخه پالنه وکړي او هیڅوک هم پرته له شرعي مجوز قانون څخه توقیف او مجازات کیدای نه شي، د تبعیض او تفریق مسئله د(مذهب، توکم او قبیله) له نظره له مینځ ویوړل شوه او ټول ملت ته برابر حقوق ورکول شول. د دولت دستګاه هم پر دریو اجرائیه، مقننه او قضائیه قواوو باندې ودریده. اماني دولت د هیواد د حریم د ژغورنې لپاره هوایي ځواک جوړ کړ چې (۱۱) الوتکې یې درلودې او ٦٥ کسه زده کوونکي د دغې ځانګې د زده کړې لپاره روسیې، فرانسې او ایټالیې ته واستول شول. یوشمیر نور د پوځي زده کړو لپاره روسیې او ترکیې ته ولیږل شول. د کابل حربیه فابریکه پیاوړې شوه. جګړییز مهمات لکه دافع هوا توپونه او زري پوش موټرې په پوځ کې داخلې شوې. په کابل کې د رادیو اداره جوړه شوه او ښار په بریښنا روښانه شو. د روغتیا په برخه کې په کابل او ولایتونو کې ملکي او پوځي روغتونونه جوړ او په مرکز کې د ښځو روغتون او په پغمان کې سناتوریم جوړ شو. د اکسرې ماشینونه کابل ته وارد شول او د دارالمجانین او دارالایتام د جوړلو کار پیل شو.

کلتوري چارې:

د اساسي قانون له ٦۸ مې مادې سره سم د لیک لوست زده کړې وړیا او اجباري شوې. ډیر شمیر ښوونځي په مرکز او ولایتونو کې جوړ شول. په پایتخت کې د حبیبیې پر لیسې سربیره امانیه لیسه

جوړه شوه. لومړنی د فرانسویانو او دویمه یې د جرمنیانو په مرسته منځ ته راغله.

همدارنګه په مرکز او ولایتونو کې ۳۲۲ ښوونځي، او یو دارالمعلمین په هرات کې جوړ شو، چې تر ۱۹۲۷ کال پورې یې د زده کوونکو شمیر ۵۱ زرو کسو ته ورسید. په ثانوي او مسلکي برخو کې درې زره زده کوونکو زده کړه کوله. په سلګونو محصلین شوروي اتحاد، جرمني، فرانسې، ایټالیې او ترکیې ته د زده کړو لپاره واستول شول. همدارنګه یوه ملي کتابخانه جوړه شوه، چې نن ورځ په عامه کتابتون یادیږي. د دې کارونو ترڅنګ یوه سینما د کابل په ښار او یو تیاتر په پغمان کې جوړ شو او دیارلس مجلې او جریدې د دولت په لګښت په کابل او ولایتونو کې نشر شوې، لکه ارشاد النسوان، اتحاد مشرقي، روزنامه افغان، معارف مجله، امان افغان، بیداري، د حقیقت ورځپانه او نور... مطبوعات او داخلي ورځپاڼې آزادې شوې او د شخصي جریدو او ورځپاڼو د چاپ لپاره زمینه برابره شوه، چې د بیلګې په توګه کولای شو چې انیس، نسیم سحر او د نورو نومونه یاد کړو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنی ډله دې د شاه امان الله خان د مالي او اقتصادي اصلاحاتو په اړه او دویمه ډله دې د نوموړي د اداري اصلاحاتو په اړه په خپلو کې خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. د امان الله خان اصلاحاتو څو مرحلې درلودې؟ هره مرحله یې د سنې په یادونې سره ووایاست.
۲. د افغانستان لومړنی اساسي قانون په کوم کال او چیرته تصویب شو؟
۳. شاه امان الله خان د کومې موخې لپاره اصلاحات پیل کړل؟
٤. د اداري جوړښت له مخې اماني دولت پر کومو قواو ولاړ و؟
۵. امان الله خان د معارف په برخه کې کوم کارونه ترسره کړل، لنډ یې ووایاست.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د کلتوري اصلاحاتو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایي.

دغازي شاه امان الله خان اروپايي سفر(۱۹۲۷ و - ۱۳۰۶ لمريز)

د شاه امان الله خان د سفر ضرورت، د سفر پایلې، د سفر په وړاندې غبرگونونه او د يو شمير فرصت طلبو کړيو گټه اخستنه د شاه له اوږد غيابت څخه، دا هغه مفاهيم دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشئ.

غازي امان الله خان په (۱۳۰۵ لمريز) کال د وزيرانو د شورا په عالي مجلس کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د نويو آلاتو او وسايلو کمی تر بحث لاندې ونيوه او ويې ويل چې بايد د ښوونې او روزنې، مطبوعاتو، رغونې، د نويو مخابراتو، صنعت او د افغانستان د کرنې پرمختګ په برخه کې له اروپايي هېوادونو څخه ډېر لوی سامان آلات خريداري او تهيه کړای شي. او ددې کار لپاره بايد مسلکي او کارپوه خلك انتخاب او په مناسب وخت کې اروپا ته ولېږل شي. د وزيرانو مجلس دا تصويب کړه چې ددغو ټولو علمي او فني موخو د لاس ته راوړلو لپاره دې پخپله غازي پاچا ددغه هيئت مشري پر غاړه واخلي، ځکه چې هغه پخپله د پوهنې او روښانفکرۍ ډېر لوی غوښتونکی و او هم ځرنګه چې له (۱۳۰۱ لمريز) کال څخه وروسته د ځينو هېوادونو له خوا ځيني رسمي بلنليکونه راغلي وو، چې پاچا دې د هغوی له هېوادونو څخه ليدنه وکړي، همدا و، چې امان الله خان د ملکې ثريا او د دولت د عالي رتبه غړيو سره اروپا ته روان شو او د ۱۹۲۷ زيږديز کال د (۱۳۰٦لمريز) کال مطابق د ليندۍ د مياشتې په لومړيو کې په کابل کې تر خدای پاماني وروسته يې د کندهار لوري ته حرکت وکړ او په کندهار کې يې د

خلکو تر تاوده هرکلي وروسته د چمن لوري ته مخه وکړه او وروسته د کويټې له لارې کراچۍ ته ورسېد او په نوموړو ښارونو کې يې تر تودو هرکليو ورسته د هوايي ډګر او د الوتکو د ترميم د فابريکې تر ليدلو بيا د رسمي پروګرام سره سم د بمبي بندر ته روان شو. که څه هم پخپله له ترکي او فرانسوي ژبو سره بلد و، سره له دې هم يو شمېر ژباړونکي ور سره وو او همدارنګه په بهر کې د ټاکلي پروګرام د لرلو له امله افغاني سفيرانو او استازيو ته کومه ستونزه پيدا نه شوه. بمبي ته په رسېدو افغانان او هندوانو د هغه د هر کلي لپاره د سرک دواړو لوريو ته کتارونه جوړ کړي وو او له تودو ولولو سره چې (ژوندى دې وي غازي پاچا) استقبال شو. خلکو داسې احساسات ښودل، چې انګليسان يې سخت ووېرول او دا له دې امله چې امان الله خان په اسلامي نړۍ کې له ځومره ګرانښت څخه برخمن دى او غازي پاچا هم په خپلوټولو ويناو کې د هند او نورو محرومو ملتونو د خپلواکۍ خبرې کولې. په هند کې د خپلې پاتې کېدنې پر وخت د هغه هېواد خلکو ته داسې وويل: »خپلواکي نه ورکول کېږي، بلکې د تورې په زور تر لاسه کېږي» د هند د مشرانو او ټولنو تر ليدلو وروسته، امان الله خان عدن او له هغه ځايه مصر ته سفر وکړ، چې د مصر د پاچا لومړني فواد او خلکو له خوا يې هر کلى وشو، د هغه هېواد د تاريخي آبداتو تر ليدنې وروسته اسکندريې ته ولاړ او د مديترانې د بحيرې له لارې ايټاليې ته روان شو. په ايټاليې کې د پاچا ويکتور امانويل، ملکې او وليعهد له خوا يې تود هر کلي وشو. د ايټاليې پاچا په خپلې وينا کې د امان الله خان نه ستړې کېدونکي کارونو سرته رسول وستايل او له افغانستان سره د ښو اړيکو غوښتونکی شو، شاه او هيئت له ايټاليا څخه فرانسې ته مخه وکړه. په فرانسې کې يې جمهور رئيس يې تود هر کلي وکړ او په هغه ځاى کې د خوښې وړ موضوعګانو لکه د الوتکو، ټوپکو، مهماتو، په فرانسه کې د افغاني زده کوونکو د تحصيل، د استقلال لېسې ته د فرانسوي لايقو ښوونکو د راتګ د لرغون پوهنې په برخه کې د فرانسې همکاري او په نورو علمي او تخنيکي اړتياو خبرې اترې او توافق وشو او هم د فرانسې له دولت څخه غوښتنه وشوه تر څو په کابل کې يو موزيم په فرانسوي سليقه جوړ شي. په فرانسه کې تر ټولو لوى وياړ چې امان الله خان تر لاسه کړ دا و، چې د پاريس ښاروال د هغه په برخه کې وويل»ستاسې له شان سره سمه ډالۍ نه لرو، چې تاسې ته يې وړاندې کړو، د پاريس ښار ستاسې چوپړ ته وړاندې کوم» او بله دا چې د ناپيليون چپرکټ يې د امان الله خان د استراحت لپاره ورکړ. امان الله خان له هغه ځايه بروکسل، بلژيک او سويس ته سفر وکړ او وروسته آلمان ته روان شو، او هلته يې د آلمان جمهور رئيس(فون هنون بورګ) او دولتي چارواکو هر کلى وکړ او همدارنګه په آلمان کې د افغانستان د خپلواکۍ لسمه کاليزه ونمانځل شوه

او یو څرخي الوتکه د آلمان د دولت له خوا امان الله خان ته ډالۍ شوه. د آلمان تر سفر وروسته امان الله خان انګلستان ته ولاړ او هلته یې د انګلیستان د پاچا (پنځم جارج) او ملکې له خوا هرکلی وشو، هلته یې د هغه ځای هوایي ځواک ولید، همدارنګه یې د آکسفورډ له پوهنتون او ځینو نورو ځایونو څخه لیدنه وکړه. د آکسفورډ پوهنتون له خوا ورته د حقوقو افتخاري دکتورا ورکړل شوه. دا لومړنی افغاني شخصیت و، چې د حقوقو په افتخاري دکتورا وویاړل شو. د انګلستان تر سفر وروسته امان الله خان شوروي روسیې ته سفر وکړ او انګلیستان د امان الله خان له دې سفر سره مخالف وو، ددې لپاره چې امان الله خان له روسیې سره دوستانه اړیکې ونلري. شاه امان الله خان ته په وروسیه کې د جمهور رئیس (کالینن) او نورو لوړو دولتي چارواکو له خوا تو د هرکلی وشو او دا لومړنی افغاني اتل و، چې په شوروي روسیه کې یې ښه هرکلي وشو. دغه سفر په پایله کې یو لړ سیاسي، کلتوري او اقتصادي معاهدې لاسلیک شول.

وروسته امان الله خان ترکیې ته روان شو ، په ترکیه کې د ترکیې د جمهور رئیس مصطفی کما ل (اتاترک) او د ترکیې د صدراعظم عصمت انیونو او نورو دولتي غړیو له خوا یې هرکلی وشو په دې سفرکر دواړه هېوادونه د دوستۍ د ټینګښت، سیاسي، سوداګریز او کلتوري اړیکو غوښتونکي شول. امان الله خان د آسیایي او اروپایي یوو لسو هېوادونو تر لیدنې وروسته ایران ته مخه وکړه او هلته یې د رضا شاه پهلوي له خوا تود هرکلی وشو. شاه او د ایران ملت د امان الله خان هغو کارنامو ته چې د ۹ کالو واکمنۍ په موده کې یې تر سره کړي وې، په درنه سترګه کتل، هلته د دواړو هېوادونو ترمنځ معاهدې لاسلیک شوې. همدارنګه هغه سرحدي ستونزې چې د ترکیې او ایران ترمنځ وې، د هغه په زیار او هڅه حل شوې، پاچا د ایران تر سفر وروسته افغانستان ته راستون شو.

د افغانستان لپاره د امان الله خان د دوو اسلامي هېوادونو (ایران او ترکیې) او اروپایي هېوادونو څخه لیدنې ډېر اهمیت درلود. په پایله کې دافغانستان موقف ټینګ او نړیوا ل اعتماد یې لوړ شو. د اروپایي او آسیایي هېوادونو له مشرانو سره د هغه اړیکې ددې ښکارندوۍ وې، چې افغانستان د یو خپلواک هیواد په توګه کولای شي، چې د نړۍ له ټولو هېوادونو سره د برابرۍ او متقابل احترام پر بنسټ اړیکې ټینګې کړي.

له شوروي اتحاد څخه د امان الله خان لیدنې او له ترکیې او ایران سره تړونونو دا ښکاره کړه، چې په افغانستان کې دا نګلیسانو بیا اغېز له خاورو سره خاورې شو، هغه په دې سفر کې په دې بریالی شو، چې له افغانستان سره د ځینو اروپايي هېوادونو پراخه اقتصادي مرستې را جلب کړي.

ملکه ثریا د امیر امان الله خان میرمن او د هیواد د نامتو ښځو څخه په دې سفر کې له امان الله خان سره ګډون درلود. ملکه ثریا د محمود طرزي دریمه لور وه چې یوه پوهه، عالمه، فاضله او د علم پلوي میرمن وه. دغې نامتو میرمنې په کال ۱۲۹۳لمریز کال د شهزاده امان الله خان سره واده وکړ. ملکه ثریا د امیر امان الله خان له مشوقینو څخه د نوي فرهنګ او تمدن په خپریدو، د ښځو د حقوقو د تامینولو او د هیواد د ترقۍ او پرمختګ په برخه کې ؤه. یوه فرانسوی خبرنګاره او د هوهلو مجلې استازې د امیر امان الله خان د اقامت په وخت په فرانسې کې د ملکې ثریا سره مرکه او لیدنه وکړه او ددې په اړوند یې داسې ولیکل:)) ماد نړۍ د ډیرو ملکو او لومړۍ درجو ښځو سره مرکې کړې خو په دې متانت، ذهانت د ملکې ثریا غوندې ښځې مې لږې لیدلې دي. د دې مرکې څخه ماته ثابته شوه چې د افغانستان خاوره چې داسې ملکه روزلې شي، ډیر ژر ترقي، وده او د نړۍ له نورو هیوادونو سره سیالي کولی شي)).

د شاه امان الله خان سفر شپږ میاشتې اوږد شو، دې سفر له یوې خوا ښې پایلې درلودې، خو له بل لوري یې د پاچا د اوږد مهاله نه شتون له امله د هېواد امنیت او اداره د ګډوډولو لوري ته نږدې کړه او د دښمن د پلانونو د تطبیق لپاره یې زمینه مساعده کړه، همدا علت و، چې دغه کار ناوړه او ډېرې زیانمنوونکې پایلې له ځان سره راوړې.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې اروپا ته د امان الله خان د سفر پر علتونو او دویمه ډله دې د سفر په لاس ته راوړنو یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱- د شاه امان الله خان اروپایي سفر څو میاشتې او کومو هیوادونو ته وه؟

۲- په هند کې د امان الله خان د هرکلي په برخه کې لنډ معلومات ورکړئ.

۳- د شاه امان اله خان په وړاندې د دسیسو او توطیو علت څه و؟

د ټولګي څخه باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د شاه امان اله خان د اروپایي سفر په اړوند معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایي.

د اصلاحاتو پر وړاندې غبرګون

ولي اصلاحات له غبرګونونو سره مخامخ شول، کورني او بهرني لاملونو پکې څومره ونډه درلوده. په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د هېواد خپلواکۍ تر ګټنې وروسته، چې د غازي امان الله خان په مشرۍ، د خلکو د قربانۍ په پایله کې حاصله شوه، د انګلیسي استعمارچیانو پر وړاندې ستر بریالیتوب و. افغانان و توانېدل چې د افغانستان خوان او خپلواک دولت جوړ کړي. زموږ هېواد چې د استعمار له جغ څخه خپلواکه شوې و، په (اقتصادي، ټولنیزو کلتوري او نورو) برخو کې اصلاحاتو او بدلونو ته یې اړتیا درلوده . نو کله چې امان الله خان د هېواد چارې په لاس کې واخیستې، په اصلاحاتو یې لاس پورې کړ، تر څو وکړای شي هېواد د پرمختللو هېوادونو په کتار کې ودروي. اصلاحات او ریفورمونه پیل شول. او ډېروافغانانو یې ملاتړ وکړ، خو ځینو خلکو د انګرېزانو په مرسته د اصلاحاتو په وړاندې منفي غبرګونونه وښودل. ځکه انګلیسانو غوښتل چې د داخلي اړو دوړ په پیداکولو سره د افغانستان ځوان

دولت کمزوری او له منځه یوسي.

انګرېزانو له دې سیاست څخه چې (تفرقه واچه وه او حکومت وکړه) کار واخیست او په ځینو ځایونو کې یې جاسوسي دستګاوو او شبکو کار وکړ. د جزا له قانون سره د منګلو خلکو مخالفت څرګند کړ. د نوي قانون په وړاندې مذهبي کړیو غبرګونونه وښودل. له دې امله یو شمېر روحانیونو په پکتیا کې مخالفت څرګند کړ، په ۱۳۰٤ لمریز چې د ۱۹۲٦ زکال سره سمون لري، امان الله خان هڅه وکړه چې د خبرو له لارې موضوع حل کړي هیئتونه او د جوماتونو ملا امامان یې پکتیا ته ولېږل، تر څو د هغه ځای روحانیون قانع کړي. خو هغوي ونه منله، هماغه و، چې د ملا عبدالله په مشرۍ په پکتیا کې مخالفت پیل شو او تر لوګره راورسېد. دولت د هغوی په وړاندې مقاومت وکړ او مخالفین یې غلي کړل.

شاه امان الله خان د افغانستان د پېژندنې او د مرستو د راجلبولو لپاره آسیا او اروپا ته اوږد سفر وکړ، چې د هغه د اوږدې مودې د نه شتون څخه بهرني دښمن ګټه واخیسته او د شومو پلانونو لپاره یې ډېره ښه زمینه برابره شوه. کله چې امان الله خان له اروپا څخه راستون شو، له اصلاحاتو او پرمختګ سره یې مینه ډېره شوه او د اصلاحاتو او ریفورمونو عملیه یې چټکه کړه امان الله خان له یوې خوا د نړۍ پرمختللې هېوادو نه لیدلي وو نو غوښتل یې چې افغانستان داسې پرمختګ او پراختیا وکړي او د نورو هېوادونو له احتیاجه خلاص شي او له بل لوري وروسته پاتې کړیو له بهرني لوی دښمن(انګلیس) سره یو ځای ددغو بدلونونو د تطبیق مخه نیوله.

د اماني خپلواکه دولت پر ضد لویه توطئه جوړه شوه. د مخالفینو خواره واره ګروپونو سمون پیدا کړ او نظامي عملیات یې پیل کړل او دښمن په دوو جبهو (ختیځ او شمال) کې په فعالیتونو مصروف شول. ددې پلان طرحې داسې وې، چې اغتشاش لومړی له ختیځ څخه پیل، تر څو دولت په

دې مجبور شي چې پوځيان هلته ولېږي او پايتخت له پوځيانو تش شي او له دې وروسته دې د شمال جبهې (کوهدامن او کوهستان ، شورشيان کابل ته داخل شي او په چټکۍ سره دې دولت له منځه يوسي ، او همدارنګه د امان الله خان د دولت يو شمېر دولتي عالي رتبه مامورينو يې هم په پټه د دوی مرسته کوله.

په هغو ورځو کې چې په ختيځ کې د شينوارو بغاوت پيل شوی و په شمال کې د کابل لاره د کلکاني حبيب الله لخوا چې د سقاو د زوي په نامه مشهور و وتړل شوه.

کلکاني حبيب اله خپلي اړيکي د کابل والي علي احمد خان سره چې د هغه وخت د دولت لخوا کوهدامن ته د ستونزو د حل لپاره مامور شوی ؤ ټينګي کړې. علي احمد خان ددې پر ځای چې د دولت په ګټه کار وکړي، د خپلو شخصي ګټو د ساتلو لپاره يې له کلکاني ګروپ سره اړيکې ټينګې کړې، همدارنګه نورو فرصت طلبو کسانو له کلکاني حبيب الله سره مرسته وکړه.

کلکاني حبيب الله د ځينو لوړ رتبه دولتي مامورينو په مرسته د دولت پر ضد شورش وکړ، د هغوي په همکارۍ د ۱۹۲۹ زيږديز کال د ډسمبر په آخره پر کابل يرغل وکړ. څرنګه چې امان الله خان نه غوښتل چې ويني توی شي، په ۱۹۲۹ کا ل د جنوري په لومړيو کې يې له پاچاهۍ څخه استعفا وکړه او کندهار ته ولاړ، له هغه ځايه يې ايټاليې ته مخه وکړه او د ژوند تر پايه هورې ديره شو. ورور يې سردار عنايت الله خان درې ورځې اقتدار په لاس کې ونيو او وروسته حبيب الله د سقاو زوی ارګ محاصره کړ او سردار عنايت الله خان کندهار ته شاتګ وکړ او په دې توګه پرکابل واکمن شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وويشل شي. لومړنۍ ډله دې د امان الله خان په وړاندې د غبرګونونو د لاملونو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان پر ضد د انګریزانو د تحریکاتو او دسیسو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱- کوم علتونه ددې سبب شول چې یو شمېر خلک د اماني دولت له اصلاحاتو څخه ناراضه شول؟

۲- د دولت پر ضد لومړنی بلوا چېرته پیدا شوه. پایله یې څه شوه، په لنډ ډول یې ووایاست؟

۳- د حبیب الله کلکاني د شخصیت په اړه څه پوهېږئ، معلومات وړاندې کړئ.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د خپلو ښوونکو او له هغو سرچینو چې ور سره شته، د اماني اصلاحاتو پر وړاندې د یو شمېر خلکو د ضدیت پر لاملونو یوه لکینه تیاره او په ټولګي کې دې نورو ټولګیوالو ته ووايي.

د بحران پای او د قدرت ټینګښت (۱۹۲۹ز – ۱۳۰۸ لمریز)

محمد نادر شاه

نادر شاه څرنګه واک ته ورسید.
په کومو اصلاحاتو یې لاسی پورې
کړ، شورشونه یې څرنګه غلی کړل.
په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د کلکاني حبیب الله ۹ میاشتنی واکمنی کابل له هر پلوه خراب او زیانمن کړ. هیواد ۹ میاشتې په اړو دوړکې تیرې کړې نو ځکه د افغانستان خلک له دې نظام څخه ناراضه وو، د یوه مثبت بدلون لپاره تیار وو. هماغه و چې محمد نادرخان د جنوبي جبهې یو له فاتحینو او د اماني دورې سپاه سالار د خلکو په مرسته او همکارۍ د اکتوبر په ۱۵ (۱۹۲۹) زیږدیز کال کې کابل ته راننوت او د سلام خانې ماڼۍ ته ولاړ. هلته یو شمېر د کابل معززین، مشران او قبایلو استازې موجود وو، محمد نادرخان په یوه وینا کې هغوی ته داسې وویل: »د خدای په فضل زه خپل آرمان ته ورسېدم. زما هیله د هېواد خلاصون و او دا دی نن ورځ زما هیله تر سره شوه، زه د قدرت هیله من نه یم. یوه لویه جرګه جوړوم، تر څو هغوی خپل مشر وټاکي« په دې وخت کې حاضرینو په یوه غږ وویل، چې لویې جرګې ته اړتیا نشته تاسې زموږ پاچا یاست او د مجلس غړیو وویل

چې:» په دې غونډه کې د پخوانۍ لويې جرګې ډېر غړي شته څرنګه چې هغوی له سپاه سالار څخه غواړي چې د پاچاهۍ تکليف قبول کړي. په دې وخت کې حضرت مجددی (نورالمشايخ) د نادرخان پر سر پټکی د تاج او جوغې په ډول کېښود او محمد نادرخان د افغانستان پاچا شو.

محمد نادرخان خپله پاچاهی پر وران او خراب کابل پيل کړه، له دې کبله چې نوموړی له جدي ننګونو سره مخامخ و، مجبور و، چې هر قدم په احتياط واخلي . د امان الله خان د پلويانو مخالفت له يو لوري او هم د انګريزانو لاسوهنې په هېواد کې، همدارنګه د حبيب الله کلکانی پاتي شوني د دې لامل شو تر څو دولتي او حکومتي اداري ويجاړي اکثر نهادونه لوټ شوې و. د کابل ښار او دولتي دفترونه چې په نهه مياشتو حکومت کې زيانمن شوي وو، د پادشاه او د نوي دولت اراکينو پاملرنه يې ځان ته وروا‌ړوله تر څو پادشاه سره د خپلې کورنۍ په ارګ کې استوګن شي.

د محمد نادرشاه د پاچاهۍ دوره د (امان الله خان او کلکاني حبيب الله) له دواړو پخوانيو دورو سره توپير درلود. دا دوره نه د امان الله خان د دورې د لوېديز د ژوند او تهذيب په څېر او نه هم د کلکاني حبيب الله د دورې په شکل، د مدنيت دښمنه وه چې ماليات او دولتي عايدات يې خلکو او بيت المال يې سپاهيانو ته ورکاوه.

محمد نادرشاه چې يو هوښيار، با تدبيره او آګاه شخصيت و د افغانستان د دولت په سر کې ودريده. د هغه ورور محمد هاشم خان چې يو ډېر با انضباطه شخص و، د صدراعظم په توګه توظيف شو. د دولت نور غړي د تدبير خاوندان وو، چې په خپل چوکاټ کې يې ځانګړې صلاحيتونه درلودل. که څه هم هغه خپل حکومت د خپل ورور محمد هاشم خان په صدارت سره جوړ کړ، خو د اساسي کارونو کيلي يې له ځان سره ساتلې وه. د نادر شاه د پاچاهۍ پر وخت زير بنايي اصلاحات رامنځ ته شول. د کابل پوهنتون جوړ شو، د ملي بانک بنسټ کېښودل شو ، ادبي انجمن رامنځ ته شو، کلنۍ(سالنامه) چې د پاچا له نوښتونو څخه وه، چاپ شوه او پخپله پاچا به د مطبعې له کارونو

څخه څارنه کوله او په دې توګه په هغه وخت کې ډېر زيربنايي کارونه تر سره شول. د امنيت له پلوه د نادرخان په دوره کې ډېرې ستونزې وې، دا ځکه چې د کلکاني حبيب الله تر ماتې وروسته موضوع په دومره سادګۍ سره پای ته ونه رسېده، بلکې غبرګون يې درلود. لکه چې د ۱۹۳۰ زيږديز کال د جون په مياشت کې د شمال هغه شمېر قومونه چې د کلکاني حبيب الله د پاچاهۍ پر وخت يې ګټې تامين شوې وې، په يوه ډېر لوی قوت سره يې شورش وکړ، چې په لومړي ځل کې د نادرخان له خوا ورته توصيه وشوه ، چې له شورش څخه لاس واخلي ، خو هغوی ونه منله. وروسته محمد نادرخان مجبور شو چې اقدام وکړي او امنيت يې ټينګ کړ.

په ۱۹۳۲ زيږديز کال کې ملاليوني د حکومت پر ضد بغاوت وکړ او نادرخان يې په چټکۍ سره مخه ونيوله، له بل لوري د اماني دورې يو شمېر پلويانو د نوي حکومت لپاره ستونزې رامنځ ته کولې خو نادر خان د دولتي حاکميت او ټينګښت لپاره شورشونه غلي او مخالف کسان يې له صحنې څخه وويستل.

محمد نادرشاه او صدراعظم محمد هاشم خان له هر څه نه مخکې دې ته متوجه وو، چې له ديني علماو سره نېکې اړيکې ولري، ځکه هغوی پوهېدل چې له ديني عالمانو سره منفي چلند د ځان د له منځه وړلو حکم لري. نادرشاه يو باکلتوره شخص و، په همدې توګه يې وغوښتل تر څو هغه ژبانونه چې په مخکينۍ دوره کې کلتور ته رسېدلي وو، جبيره کړي او په دې برخه کې يې دقدر وړ خدمتونه وکړل. د هغه له کلتوري کارونو څخه يو هم دا دی، چې پخپله به يې د زده کوونکو په سينه مډال لګاوه.

محمدنادر شاه د خپلې پاچاهۍ په ٤ کالو کې وکړای شول چې هغه بحران چې په ټول افغانستان کې را منځ ته شوی و، پای ته ورسوي او دولتي واک ټينګ او واحد مرکزيت رامنځ ته کړي.

محمد نادرشاه د ۱۹۳۳ کال د نوامبر د مياشتې په ۸ مه زده کوونکو ته د دلکشا په چمن کې

مډالونه ورکول چې د عبدالخالق نومي محصل د تومانچې په ډزو سره ووژل شو. چې په همدې توګه د هغه څلور کلنه دوره پای ته ورسېده.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د نادرشاه د شخصیت او د هغه د قدرت ته د رسېدو پر لاملونو او دویمه ډله دې د هغه د کارنامو په برخه کې پخپلو کې بحث وکړي.

د ټولګي دننه فعالیت:

۱- کله چې محمد نادرشاه واک ته ورسېد، له کومو ننګوونو سره مخ و؟
۲- د نادر شاه د سلطنت مهمې کړنې بیان کړئ؟
۳- محمد نادر شاه له څو کالو پاچاهۍ وروسته او په څه ډول ووژل شو؟

دټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې په دولتي چارو کې ، د محمد نادر شاه د سیاست او پالیسی په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته، یو مطلب ولیکي او په ټولګي کې دې ووایي.

د اصولنامې ترتیب او تدوین

سردار محمد هاشم خان

د اصولنامو ضرورت د هغوی ترتیب او تدوین، اقتصادي کړکیچونو او د هغه له منځه وړل هغه مطالب دی چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

کله چې محمد نادرشاه د هېواد واک یې په لاس کې واخیست، نو هېواد بحراني او داسې حالت درلود چې قانون په کې نافذ نه و، هماغه و، چې د هېواد د قانونیت په فکر کې شو. محمد نادرشاه په دې پوهېده چې تر هغه چې یو هېواد د قانون پر بنسټ ولاړ نه وي، هغه دولت نه یوازې دا چې پایښت نه لري، بلکې د هېواد شتون له خطر سره مخامخ کېږي. هغه دا درک کړې وه، چې د اماني دولت له حساسیت سره مخامخ و او په همدې توګه منظم پلانونه مطرح شوي وؤ تر څو د محمد نادر خان دولت له ریښې څخه راوباسي بهرنیو لاسونو او داخلي اجیرانو کار کاوه، تر څو چې بحران رامنځ ته کړي. نادرخان په هوښیارۍ سره هماغه قوانین چې د امان الله خان په دوره کې د نظامنامې په نامه یادېدل، په لږ تفسیر سره د اصولنامې په نامه نافذ کړل. محمد نادرشاه د یوه با صلاحیته هیئت په واسطه اصولنامه (اساسي قانون) تدوین کړ. دا هماغه اساسي نظامنامه

وه، چې د قوانینو د مور حیثیت یې درلود. په اساسي اصولنامه کې د شاه د حقوقو فصل تعدیل او د امان الله خان د نامه پر ځای د نادرخان نوم راوړل شو.

د دولتي شورا پر ځای ملي شورا او داعیانو مجلس په اصولنامه کې داخل شو. همدارنګه اصولنامې د ملي شورا انتخابات ترتیب او دا دواړه د لویې جرګې غونډې ته د ۱۳۰۹ هـ کا ل د سنبلې په ۲۸ مه وړاندې او تصویب شول. د همدې قانون پر بنسټ د ملي شورا انتخابات په ۱۳۱۰لمریز کال د چنګابښ په ۱٤ مه په سلام خانه کې د پاچا له خوا افتتاح شو او هېواد یو قانوني پړاو ته داخل شو. دا اساسي اصولنامه تر ۱۳٤۳ لمریز کاله پورې نافذه وه او له هغې سره په مطابقت ډېرې اصولنامې جوړې او تطبیق شوې. د قوانینو تطبیق د صدراعظمانو او وزیرانو په لاس کې وي. محمد هاشم خان چې ۱۸ کاله د افغانستان صدراعظم و، د شوراګانو په جوړښت کې یې ډېره ونده درلوده. عبدالاحد مایار وردګ له ۱۹۳۲ ز څخه تر ۱۹٤٦ز کاله پورې چې د محمد هاشم خان د ماموریت وروستی کا ل و، په پر له پسې توګه د شورا رئیس و څکه چې دا د صدراعظم د باور وړ سړی و او د ښې پوهې په درلودو سره یې شورا ښه اداره کوله.

له هغه ځایه چې نادر شاه د دیني عالمانو سره د نیکو اړیکو غوښتونکي و، نو غوښتل یې چې د دیني عالمانو موقف ته عزت وکړي. په دې توګه یې امر وکړ چې د ټولو اصولنامو په تدوین کې له علماو څخه مشوره واخیستل شي، تر څو قوانین له شریعت سره سم تدوین شي. په دې برخه کې له هغوی سره له مخکې مشوره کېده.

د دیني چارو د لاښه پرمخ بیولو لپاره یې د(جمعیت العلما) مجلس جوړ کړ. له شاهي خزانې څخه دیني علماوته یو شمیر امتیازات ورکول کیدل. وریسې یې په کابل کې عربي دارالعلوم جوړ کړ، چې تجربه لرونکي ملایان یې د مدرسینو په توګه په کې مقرر کړل او سردار عبدالرحمن خان

يې د رئيس په توګه ورته توظيف کړ.

څرنګه چې محمد نادرخان په يوه ډېر اساس وخت کې د افغانستان چارې په لاس کې واخيستې، ۱۹۲۹ ز او ۱۹۳۰ز کلونه د اقتصادي بحران کلونه وو، او ټول لوی شرکتونه په اروپا، آسيا او حتی امريکا کې له رکود سره مخامخ شول، يوه لويه بېوزلي په نړۍ کې خپره شوه. دا وضع چې د نړېوالې جګړې له پايلي څخه را پيدا شوې وه، په هر لور کې يې تباهي خپره کړه او افغانستان هم په غير مستقيمه توګه له دې بحران څخه بې برخې پاتې نه شو. سر بېره پر دې يو بل آفت (کورنی جګړه وه چې د افغانستان اقتصاد يې ځپلی وه او د کابل خزانه تالا شوي وه، محمد نادرشاه غوښتل چې په اقتصادي برخه کې يو قانوني سيستم پلی کړي، چې د هغې په اساس يو شمېر خبير او پوه خلک چې کافي او مسلکي تجربې ولري، په دولت کې ونډه واخلي، د کابل، مزارشريف، هرات او کندهار لوې لارې جوړې کړې ځينو شرکتونو ته د فعاليت اجازه ورکړل شوه.

پانګوالو پر دولت اعتماد وکړ، په همدې توګه راکد شوې پيسې يې راويستې او په کار ولوېدې، چې په دې کار کې د عبدالمجيد زابلي دنده ډيادولو وړ ده چې، په همدې توګه يې د محمد ظاهر شاه په دوره کې زياتره د سوداګرۍ او اقتصاد د وزير په توګه دنده سرته رسولې وه. همدارنګه يې د هېواد په صنعتي کېدو کې فعال او مهم نقش درلود، نوموړي ډېرې فابريکې جوړې کړې او د افغانستان لپاره يې ډېر خدمتونه تر سره کړي دي. د محمدنادرخان او محمد هاشم خان په ډېرې پاملرنې سره د هېواد ډېرې ويجاړې ترميم او د هېواد اقتصاد پراختيا وکړه.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د اصولنامې پر تدوین او دویمه ډله دې د محمد نادرخان پراقتصادي پروګرامونو خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱- د محمدنادرشاه د وخت اصولنامه په لنډه توګه توضیح کړئ؟
۲- د محمد نادر شاه اړیکې له دیني عالمانو سره څه ډول وې، شرح یې کړئ.
۳- محمد نادر شاه په اقتصادي برخه کې کوم کارونه وکړل، په لنډه توګه یې معرفي کړئ؟

دټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د اصولنامې او د محمدنادرشاه د دورې د قوانینو په برخه کې له مشرانو او پوهانو څخه پوښتنې وکړي او یو مطلب دې ترتیب او په ټولګي کې دې ووایي.

د محمد ظاهر شاه سلطنت او دويمه نړيواله جګړه

شهزاده محمد ظاهر څنګه واک ته ورسيد، د دويمې نړيوالی جګړې د بحران کلونه او اغيزې يې پر افغانستان باندې، د صدر اعظم محمد هاشم خان ونډه د دې بحران په له منځه وړلو کې. دا هغه مطالب دي چې ورسره به په دې لوست کې آشنا شئ.

د محمد نادرشاه تر وژلو وروسته کورنی شورا جوړه او د اساسي اصولو د (۵) مادې سره سم محمد ظاهر شاه د محمد نادر شاه زوی چې **۱۹** کلن و، پاچاهۍ ته وټاکل شو. د اساسي اصولنامې سره سم ټول ملت يې تابعيت وکړ. نوم يې په خطبه کې ولوستل شو او په نامه يې سکه ووهل شوه او د شورا د مصلحت له مخې د المتوکل على الله لقب هم ورکړل شو، چې **۴۰** کاله يې له نامه سره يو ځای و.

دا چې د محمد ظاهر عمر لږ او د کار تجربه يې نه درلوده، نو ټول کارونه يې د مشر تره محمد هاشم خان په غاړه وو. کله چې محمد ظاهر شاه پاچا شو، نو ډېر ژر يې خپل تره محمد هاشم خان پخوانی صدراعظم يو ځل بيا د کابينې مسوول وټاکه او هغه هم خپله کابينه پاچا ته معرفي او په کار يې پيل وکړ.

د محمد ظاهر شاه د پاچاهۍ په لومړيو کلونو کې دويمه نړيواله جګړه پېښه شوه دويمه نړيواله جګړه په **۱۹۳۹** ز کې پيل او په **۱۹۴۵** ز کې پای ته ورسېده. د دې جګړې لمبې چې له اروپا څخه راپورته شوې وې، ډېر ژر اسيا او د نړۍ نورو برخو ته ورسېدې.

د دې جګړې ګډون کوونکي (المان، ايټاليا، جاپان او د ختيځې اروپا کوچني هېوادونه) د محور په نامه او (انګلستان، فرانسه، شوروي اتحاد، د امريکا متحده ايالات او يو شمېر اروپايي هېوادونه) د متفقينو په نامه يادېدل، وو.

هغه هيوادونه چې په مستقيمه توګه په دويمه نړيواله جګړه کې ښکيل ول له مالي او ځاني پلوه ډېر زيانمن شول او همدا رنګه ناوړه اثرات يې ډېر وو. ټول هيوادونه يې متاثره کړل، ددې جګړې په وخت کې روسيه په شمال، ايران په لويديځ او برتانيوي هند د افغانستان په سهيل کې زيانمن شول.

محمد ظاهر شاه او د وخت صدر اعظم محمد هاشم خان د يوې جرګې په جوړيدو د يوه فرمان له مخې افغانستان ناپېيلی اعلان کړ.

محمد هاشم خان د ښه تدبير په درلودو سره نه يوازې دا چې افغانستان د جګړې له لمبو او زيانه وژغوره، بلکې له اقتصادي احتمالي ستونزو څخه يې هم وژغوره. د اقتصادي ستونزو سره سره يې ډېر اسعار ذخيره کړل، چې وروسته ترې په پرمختيايي پروژو کې ګټه واخيستل شوه.

کله چې جګړه ډېره سخته شوه، د محور ځواکونه د ختيځې اروپا له لارې د روسيې خاورې ته داخل شول. په افغانستان کې يو شمېر الماني او ايټالوي انجينرانو په ځينو پروژو کې کار کاوه، نو شوروي اتحاد او برتانوي هند يې په اړه اندېښنه کوله او افغانستان ته يې يادګېرنې ورکړې، تر څو المانيان او ايټالويان له خپلې خاورې وباسي. افغانستان د دغو وړانديزونو ځينې برخې ومنلې او ياد شوي کارکوونکي يې په درنښت له هېواده بهر کړل.

خو د هغه وخت مدبر صدراعظم محمد هاشم خان وتوانېد چې د افغانستان اوضاع نورماله وساتي. د جګړې دروندوالي پر افغانستان هم اغېز درلود او یو شمېر امنیتي ستونزې یې رامنځ ته کړې، چې د هغه وخت له حالاتو، او د محمد هاشم خان له تدبیر سره سم دا ستونزې لرې شوې.

ځکه نو ویلای شو، چې د افغانستان د ناپیلتوب پالیله دا شوه چې امپریالیستي قواو نه شو کولای چې پرې تېری وکړي، چې دا کار د افغانستان د خپلواکۍ په ټینګښت، په منځني او نږدې ختیځ کې د امنیت په پیاوړتیا کې مرستندوی ثابت شو.

دویمی نړیوالې جګړې له اقتصادي پلوه هم پر افغانستان منفي اغېزه وکړه. پر شوروي اتحاد د المان یرغلونه او د بحرالکاهل پر سیمې د جاپان د یرغلونو په پایله کې د افغانستان سوداګریزې اړیکې د محور، اروپايي او اسیايي هېوادونو سره چې د جګړې په ساحه کې وې، قطع شوې.

د افغانستان او شوروي اتحاد سوداګري ټیټې کچې ته ورسېده او یواځې له هندوستان (برتانوي هند) سره سوداګرۍ دوام درلود. د وارداتي توکو اوشیانو د کمي له امله د خوراکي توکو بیې لوړې شوې، په ځانګړې توګه په (**۱۹۳۹-۱۹۴۴**ز) کلونو کې بیې له څلورو څخه تر پنځه چنده پورې لوړې شوې. دولتي چارواکو د خوراکي او صنعتي توکو د ګرانۍ د مخنیوي او د بیو د تنظیم لپاره کلک تدبیرونه تر سره کړل.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د دویمې نړیوالې جګړې او د افغانستان د ناپیيلتوب د پاليلو په اړه، یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱ـ د محمد ظاهر شاه د واک ته د رسیدو د څرنګوالي په اړه معلومات ورکړئ؟

۲ـ په دویمه نړیواله جګړه کې جنګي قوتونه په کوم ترتیب سره وېشل شوي وو؟

۳ـ د وخت صدراعظم محمد هاشم خان د دویمې نړیوالې جګړې په وخت کې د افغانستان د سوکالۍ لپاره کومې چارې سر ته ورسولې؟

۴ـ په دویمې نړیوالې جګړې کې د افغانستان ناپیيلتوب په سیاسي برخه کې کوم رول تر سره کړای شو؟

دټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د محمد ظاهر شاه د شخصیت په اړه یو مطلب جوړ او په ټولګي کې دې ووایي.

لومړنی پنځه کلن پلان (۱۹۵۶ زېږدیز) ۱۳۳۵ لمریز

سردار محمد داؤد خان

د لومړني پنځه کلن پلان ضرورت، د سردار محمد داود خان ونډه د دې پلان په تکمیل او پلي کولوکې، دا هغه مفاهیم دي چې په دې لوست کې به یې ولولئ.

د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په لومړي وخت کې محمد هاشم خان د صدارت چارې پر غاړه لرلې او د خپلې غوښتنې له مخې یې له دغه مقام څخه استعغا ورکړه. له هغې وروسته یې کشرى ورور سپهسالار شاه محمود خان صدارت ته غوره شو. هغه اوه کاله وروسته د ناروغۍ له امله استعفا ورکړه. له دې وروسته د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه له خوا یې د تره زوی سردار محمد داود خان د سردار محمد عزیز خان زوی د صدارت مقام ته وټاکل شو.

محمد داود خان غوښتل چې افغانستان د سیاسي، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ یو هېواد اوسي. او د منظمو اقتصادي پلانونو په جوړولو سره یې د ودې پراو نه پیل کړل.

هغه په لومړي سر کې کابینه له تعلیمیافته او پوهو کسانو څخه جوړه کړه. په بهرني سیاست کې یې د افغانستان مثبت ناپیلتوب ځان ته غوره کړ، چې بنسټ یې په ملي ګټو او د افغانستان د خلکو پرآزاد قضاوت ولاړ وو او دا کار د دې سبب شو، چې د نړۍ هېوادونه دې ته حاضر شول، چې پرته له قید او شرطه له افغانستان سره مرسته وکړي. دا یو له ډېرو غوره کارونو څخه پدې وخت کې و، څکه چې د امریکې د متحده ایالاتو او شوروي اتحاد تر منځ سیاسي موازنه یې ښه وساتله.

سردار محمد داود خان یو مترقي او هیواد پال شخصیت و. هغه په دې ښه پوهېده چې یو هېواد په کومو وسایلو سره پر ستونزو بریالی کېدای شي. هغه د تولیدي او اقتصادي موسسو د پراختیا او پرمختیا په

برخه کې ډېره هڅه کوله. هغه و، چې خپل کارونه يې په يوه چوکاټ کې منظم کړل. لومړنی پنځه کلن پلان يې په ۱۹۵۶ز کې پيل او په ښه توګه يې سرته ورساوه او دويم پلان يې په ۱۹۶۱ ز کې تر لاس لاندې ونيو. په لومړي اقتصادي پلان کې پرمختيايي بودجه په بنسټيزو کارونو کې ولګول شوه، چې د هغې په وسيله د سړکونو جوړول او د برېښنا د توليد کار ډېر ښه مخکې لاړ. په دې موده کې د کابل ـ کندهار او سپين بولدک تر منځ سړک، کابل ـ تورخم ـ قزل قلعه ـ د سالنګ تونل ـ کندهار ـ هرات او کشک نخود سړکونه اعمار شول.

همدارنګه د برېښنا په برخه کې د نغلو برېښنا د ۶۶ زره، ماهيپر د ۱۰ زره او د درونټې بند د ۱۱ زرو او د مزار شريف برېښنا ۱۰ زره کيلو واټو ته يې ظرفيت لوړ شو.

د نفتو او ګازو د منابعو استخراج د هېواد په شمال کې پيل شو. د ډېرو سکاره په پوره اندازه توليد شول. د صنايعو په برخه کې د مزار شريف د سرې د فابريکې توليدات په کا ل کې ۱۰۰ زرو ټنو ته ورسېدل، د غوري سمنټو فابريکه، او د موټرو د ترميم ډېر شمېر دستګاه ګانې د هېواد په مختلفو برخو کې جوړې شوې. د دې تر څنګ د کابل د جنګلک فابريکه داسې کمپلېکس شوه، چې نه يواځې وروسته يې لوی ماشينونه ترميمول، بلکې د نصبولو چارې يې هم سر ته رسولې.

همدارنګه د ننګرهار پروژې ته زياته پاملرنه وشوه تر څو د هغې د توليداتو کچه جګه شي، چې په ټول ژمي کې به يې د هيواد اکثرو سيمو ته مېوې او سابه ورکول.

د محمد داود خان دويم اقتصادي پلان د وخت د کموالي او د ځينو نورو ستونزو له امله پلی نشو چې وروسته محمد داود خان مستعفي او په دې توګه د هغه د صدارت دوره پای ته ورسيده.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د محمد داود خان پر شخصيت او بهرني سياست او دويمه ډله دې د هغه د پنځه کلن پلان په اړه يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱ـ سردار محمد داودخان څرنګه د صدارت دنده تر لاسه کړه؟

۲ـ د محمد داود خان بهرنی سياست په لنډه توګه معرفي کړئ.

۳ـ په لومړي پنځه کلن پلان کې کوم بنسټيز کارونه تر سره شول، هغه وواياست؟

۴ـ د سردار محمد داود خان دويم پنځه کلن پلان ولې پلی نشو؟

د ټولګي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د محمد داود خان د شخصيت او پنځه کلن پلان په برخه کې له منابعو، مشرانو او پوهانو څخه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولګي کې ووايي.

د دېموکراسۍ لسیزه (۱۳۴۲ - ۱۳۵۲ لمریز)

داکتر محمد یوسف

آیا پوهېږئ د دیموکراسۍ د لسیزې اساسي قانون څه پایلې درلودلې، په دې متن کې به ورسره آشنا شئ.

د ظاهر شاه د سلطنت وروستي لس کلونه د دېموکراسۍ د لسیزې (اساسي قانون) یا د مشروطې شاهۍ په نامه یادوي. په افغانستان کې د دېموکراسۍ دوره د سردار محمد داودخان تر استعفا یا د ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسي قانون تر انفاذ وروسته پیل او تر لسو کلونو پورې یې دوام وکړ. تر دې دمخه د شاه محمود خان د صدارت په دوره کې هم هېواد ته د دېموکراسۍ زمینې رامنځ ته شوې وې.

په نوي اساسي قانون کې پرېکړه وشوه، چې د شاهي کورنۍ غړي په سیاسي گوندونو کې برخه نشي اخستی او لاندې دندې او مسوولیتونه تر سره کولای نشي:

۱ـ د صدارت مقام. ۲ـ په شورا کې غړیتوب. ۳ـ په ستره محکمه کې غړیتوب، چې د همدې پرېکړې له امله د دېموکراسۍ په لسیزه کې پنځه صدراعظمان چې د شاهي کورنۍ غړي نه وو

(ډاکټر محمد یوسف، محمد هاشم میوندوال، نور احمد اعتمادي، ډاکټر عبدالظاهر، محمد موسی شفیق) دندې تر سره کړې. کله چې سردار محمد داود خان د صدارت له مقامه استعفا ورکړه، محمد ظاهر شاه ډاکټر محمد یوسف د صدارت پر مقام مامور کړ، هغه هم ومنله او خپله کابینه یې د ۱۹۶۳ ز کا ل د مارچ په ۱۳مه جوړه کړه.

ډاکتر محمد یوسف په المان کې د فزیک په رشته کې زده کړه کړې وه. هغه په یوې منځنۍ کورنۍ پورې اړه درلوده. د ډاکټر محمد یوسف د حکومت غوره او اساسي دنده د اساسي قانون تدوین او د هغه د قانوني مراحلو سر ته رسول وو، چې اعلیحضرت محمد ظاهر شاه لویه جرگه راوغوښته، اساسي قانون تدوین او هغه یې تایید او تصدیق کړ. ډاکتر محمد یوسف د درېیم اساسي قانون په تدوین پیل وکړ. د دېموکراسۍ دغه نوی نهضت په افغاني ټولنه کې د ډول ډول غبرگونونو سره مخامخ شو. ډېرو افغانانو، په ځانگړې توگه ځوانانو یې تود هرکلی وکړ، خو د هېواد په لویو ښارونو کې سختې مظاهرې رامنځ ته شوې.

د دېموکراسۍ په لسیزه کې د مطبوعاتو قانون د تقنیني فرمان په وسیله نافذ شو او د دې قانون پر بنسټ په کابل کې دېرش جریدې نشر شوې، چې د بېلگې په توگه مشهورې ورځپاڼې او جریدې یې په لاندې ډول وي:

افغان، مساوات، روزگار، افغان ملت، ملت، کاروان ورځپاڼه، خلق، پرچم، شعله جاوېد، گهیځ، ترجمان، مردم او داسې نور...

په دې دوره کې د احزابو قانون د اساسي قانون په شورا کې پاس او د توشېح لپاره د شاه حضور ته واستول شو، خو شاه دا قانون وځنډاوه او د خپلې پاچاهۍ تر پایه یې توشېح نه کړ، خو له دې

سره هم روښنفکرانو په ښکاره ډول خپل سیاسي فعالیتونه پیل کړل او هر سیاسي جریان د ځان لپاره یو نشراتي ارګان درلود، چې خپلې اعلامیې به یې په کې خپرولې. دغو ډلو د دیموکراسي په لسیزه کې د خپلو فکري کړنلارو له امله په بېلا بېلو ګروپو وېشل شوي وو، چې عبارت وو، له:

۱ـ د خلق دېموکراتیک ګوند، چې وروسته په دوو ډلو، خلق او پرچم ووېشل شول.

۲ـ اسلامي نهضت یا د مسلمان ځوانانو جریان.

۳ـ د شعله جاوید ګوند.

۴ـ مترقي دېموکرات ګوند.

۵ـ د افغان ملت ګوند.

۶ـ د ستم ملي ګوند.

۷ـ د اتحاد ملي ګوند.

همدارنګه نورې لویې او ورې ډلې هم وې، چې په سیاسي فعالیتونو بوختې وې. په عمومي توګه د دېموکراسۍ په لسیزه کې سیاسي ډلو د دېموکراسۍ له نامه څخه په ګټې اخیستنې سره په سیاسي فعالیتونو لاس پورې کړ.

په فرهنګي او عمراني برخو کې هم کار وشو. د اساسي قانون په لسیزه کې چې پنځه صدراعظمانو دنده تر سره کړه، په ملکي او نظامي برخو کې تر یوې کچې کار وشو. د دغو فعالیتونو ځینې بنسټونه، چې د داود خان د صدارت په وخت کې اېښودل شوي وو، د دېموکراسۍ په لسیزه کې پای ته ورسېدل.

د دېموکراسۍ (اساسي قانون) په لسیزه کې د قواو تفکیک هم رامنځ ته شو او دولت پر درېو

قواوو(اجرایه، مقننه او قضایه) وویشل شو او د شورا د دولسمې او دیارلسمې دورې لپاره په هېواد کې آزادې ټاکنې وشوې، چې د افغانستان خلکو خپل استازي شورا ته واستول. په دې دوره کې پنځو حکومتونو له اولسي جرګې څخه د باور رایه واخیسته.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د دېموکراسۍ د لسيزې د احزابو د قانون په اړه او دويمه ډله دې د دېموکراسۍ په لسيزه کې د قواوو د تفکيک په برخه کې يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱ـ د دېموکراسۍ لسيزه په افغانستان کې په کوم ډول منځ ته راغله؟

۲ـ کومو صدراعظمانو د دېموکراسۍ په لسيزه کې دندې تر سره کړې؟

۳ـ د دېموکراسۍ په لسيزه کې کومې ورځپاڼې او جريدې خپرې شوې، نومونه يې ووایاست؟

۴ـ د دېموکراسۍ په لسيزه کې دولت پر کومو قواوو ووېشل شو؟

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د هغو کارونو او برنامو په هکله چې د دېموکراسۍ په لسيزه کې تر سره شوي دي يو مطلب جوړ او خپلو نورو ټولګيوالو ته دې ووايي.

په جمهوريت باندې د سلطنتي رژيم د بدليدو لاملونه

جمهور ريس محمد داود خان د کابينې له غړو سره

ولې سلطنت((مشروطه شاهی)) په جمهوريت بدله شوه، کومو شخصيتونو پکې لويه ونډه درلوده، له دې سره به آشنا شئ.

مشروطه شاهي رژيم په ۱۳۵۲ هـ. ش کال د چنگاښ په ۲۶ نيته د يوې سپينې کودتا په ترڅ کې د سردار محمد داؤد خان تر مشر لاندې نسکور او پر ځای جمهوري نظام اعلان شو.

سردار محمد داود خان چې په خپله خوښه د صدارت مقام پرېښود، غوښتل يې چې خپلې شخصي او ملي موخې په خپلواکه توګه پر مخ يوسي هيله يې درلوده، چې په سياست کې بيا برخه واخلي او د هېواد په سياسي او اداري برخليک کې اغېزمنه ونډه ولري.

د ډاکټر محمد يوسف د صدارت په دوره کې د ۱۳۴۳ لمريز کال د اساسي قانون انفاذ د مشروطه شاهي نظام اساسات رامنځ ته کړل، نو دغې موخې محمد ظاهر شاه ته دا انګېرنه ورکړه، چې محمد داود بايد د صدارت له مقامه لرې او سياسي ډګر ته يې بيا راتګ د تل لپاره ناشونی شي. د همدې اساسي قانون په يوې مادې کې ليکل شوي و، چې د شاهي کورنۍ غړي په سياسي ګوندونو کې غړيتوب نه شي اخيستی. پورتنۍ محدوديت چې نېغ په نېغه محمد داود خان ته متوجه و، وروسته يې د هغه د ټولو سياسي هلو ځلو لارې بندې کړې.

له بل لورې وروستنۍ حکومتونه چې يو په بل پسې ناکامېدل، د هېواد د اقتصادي او ټولنيز پرمختګ په برخه کې يې د خلکو باور له لاسه ورکاوه. له دې امله د شاهي نظام له اداري څخه د خلکو ناهيلي

او کرکه ورځ په ورځ ډېرېدله.

محمد داود خان دا پرېکړه کړې وه په هر ډول چې امکان ولري د هیواد په سیاسي جوړښت کې بدلون راوړي، تر څو له یوې خوا د بحران خطر له منځه یوسي او له بل پلوه د خلکو غوښتنې د افغانستان د اقتصادي او ټولنیز پرمختګ په اړوند پوره کړي. له دې امله محمد داود خان یو ځل بیا په سیاسي فعالیت لاس پورې او له شخصیتونو، سیاسي ګوندونو او د هېواد د مختلفو ډلو سره یې اړیکې ټینګې کړې.

محمد داود خپل پلان داسې جوړ کړ چې د خپلو پلویانو د جلب و جذب دایره پراخه کړي او د سیاسي قدرت د لاس ته راوړنې اصلي کیلي، چې پوځ و،ملاتړیې تر لاسه کړي. نو په دې وخت کې چې سلطنتي نظام خپل محبوبیت په ټولنه کې تر یو حده پورې له لاسه ورکړی و خلك دې ته حاضر وو، چې د ټولنې په سیاسي جوړښت کې یو ژور بدلون ومني او هغوی ورته هرکلی ووایي. محمد داود او ملګرو یې وکړای شول، چې له همدې حالت څخه په ګټې اخستنې سره د خپل نفوذ حلقه په پوځ کې جوړه او د پوځي کودتا لپاره زمینه برابره کړي.

په دې وخت کې محمد ظاهر شاه د سترګې د علاج لپاره اروپا ته تللی و. دکودتا مقدمات له مخکې جوړ شوي و. نو په دې توګه د **۱۳۵۲ لمریز** کا ل د چنګاښ په **۲۶**مه د محمد داود په مشرۍ او د پوځ د افسرانو په مرسته د شاهي نظام په ړنګولو لومړنی جمهوریت بریالیتوب ته ورسېد او د هېواد د تاریخ نوی څپرکی پرانیستل شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې له سلطنته څخه په جمهوریت د بدلېدلو پر لاملونو او دویمه ډله دې د شاهي او جمهوري نظام تر منځ د توپیر په هکله یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱ـ د **۱۳۵۲** کال د چنګاښ پر **۲۶**مه کومه پېښه رامنځ ته شوه؟

۲ـ هغه کوم لاملونه وو، چې سردار محمد داود یې دې ته اړ کړ، چې کودتاه وکړي؟

۳ـ سردار محمد داود خان د کودتا پلان څنګه طرح کړ؟

دټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د محمد داود خان د کودتا په اړه چې په **۱۳۵۲** لمریز کا ل کې رامنځ ته شوه، د پوهانو او منابعوو په مرسته یو مطلب جوړ او په ټولګي کې دې ووایي.

د ۱۳۵۲ لمریز کال د چنگاښ د ۲۶مې کودتاه

په تیر لوست کې د کودتاه دلاملونو سره آشنا شوئ، په دې لوست کې به د کودتا د سرته رسیدونکو، د نوی دولت دسیاست او د کودتا پایلو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

سردار محمد داؤد خان چې کله د صدارت له مقام څخه استعفاء وکړه، او لس کاله یې په ګوښه والي کې تیر کړل، د خپل صدارت په موده کې یې د هیواد د پرمختګ لپاره ډیرې هڅې کړې وې. د خپلې لس کلنې ګوښه والي په موده کې یې هم علاقه درلوده چې هیواد د پرمختللو هیوادونو په کتار کې ودروي. همدا وه چې د ۱۹۷۳ز کال د جولای په ۱۷مه چې د ۱۳۵۲ لمریز کال د چنګاښ له ۲۶مې سره برابره وه، کودتا وکړه، چې په دې توګه افغانستان کې شاهي نظام ملغا او جمهوریت اعلان شو.

د چنګاښ د ۲۶مې کودتاه د ۱۹۶۳ز کال د اساسي قانون لسیزې ته د پای ټکی کیښود. که څه هم هغو پنځو حکومتونو د دیموکراسی دعوه کوله، خو په حقیقت کې پرې انارشیستي خصلت غالب و.

د داود خان کودتاه دې ګډوډیو ته خاتمه ورکړه او پر ځای یې سردار محمد داوود خان د یوه ملي رهبر په توګه راڅرګند شو.

د شخصیت له پلوه هغه ډیر پاک، د اخلاقي سجایاو خاوند او پر هیواد مین انسان و.

د کودتاه تر پایلې وروسته یې خپله تاریخي بیانیه (خلکو ته خطاب) په نامه اعلان کړه چې د نوي دولت کړنلاره په کې وه.

داؤد خان افغانستان د ګاونډیو هیوادونو سره د دوستۍ لیوا ل، د غیر منسلک هېوادونو غړی وباله او د ملګرو ملتونو ټولنې له منشور څخه یې خپل ملاتړ اعلان کړ، یوازې د پښتونستان مسئله یې له پاکستان سره د اختلاف د ټکي په توګه یاده کړه او د سولې له لارې یې د هغې د حل غوښتنه وکړه.

د نوي دولت د کړنلارې څخه د هیواد خلکو په ولایتونو او مرکز کې تود هر کلی وکړ. محمدظاهر شاه چې د ایټالیا د ناپل په ښار کې په استراحت بوخت و، په کابل کې د خپلې پاچاهی د له منځه تللو څخه خبر شو. سمدستي روم ته لاړ او خپله استعفا یې د افغانستان د سفارت له لارې د افغانستان د جمهوریت د مؤسس په نامه کابل ته را ولیږله. د استعفا نامې په رسیدلو سره چې د شاهي کورنی غړي

بندیان وو له بنده آزاد او ایټالیې ته ولاړل.

یوه ورځ وروسته د نوي نظام د مرکزي کمیټې لومړۍ جلسه جوړه شوه. مرکزي کمیټې محمد داود خان د دولت د جمهور رئیس، صدراعظم د بهرنیو چارو او د دفاع د وزیر په توګه وټاکه او نوموړي نوې کابینه معرفي کړه. د محمدداود خان د فرمان په اساس د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسي قانون لغو شو او د نوي اساسي قانون د تصویب لپاره لویه جرګه چې ۳۴۹ کسه غړي یې درلودل د عزیزالله واصفي په مشرۍ راوغوښتل شوه او د ۱۹۷۷ز کال د مارچ په ۱۴مه نوی اساسي قانون تدوین او د محمد داود خان له خوا توشیح او نافذ شو.

په ټولنیزه او اقتصادي برخه کې هم یولړ اقدامات وشول، چې پر بنسټ یې د ځمکو اصلاحاتو ته پاملرنه وشوه، د ځمکې د اراضي قانون ((مترقي مالیات)) تصویب شو او له هغې سره سم د مالکانو اضافي ځمکې هغه بزګرانو ته چې لږ یا هیڅ ځمکه یې نه درلوده ورکړل شوه. د دولت له خوا د جزا او مدني قانون تصویب شو. ملي سرود منځ ته راغی، د بیرغ په نښان کې هم بدلونونه راغلل.

د افغانستان د جمهوري دولت له ډېرو مهمو کارونو څخه یو هم د اووه کلن اقتصادي پلان جوړول و. دا پلان په ۱۹۷۶ز کې پیل او په ۱۹۸۳ز کې باید پای ته رسیدلي واي.

د جمهوریت په موده کې په ټول هیواد کې د سړکونو د خارنې او ترمیم کار پیل شو. د اوسپنې پټلۍ له هراته د کندهار تر سپین بولدک، د لوګر د عینکو د مسو د کان او د حاجي ګګ د سروې کار تر لاسه لاندې ونیول شو.

د محمد داود خان پلانونه او پروګرامونه ډیر زیات پراخ بنسټه وو، چې ټول یې عملي نه شول، او د ۱۳۵۷ لمریز کال د غويي پر اوومه د یوې پوځي کودتاه په وسیله د محمد داود خان جمهوري نظام ړنګ شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د محمد داود خان د شخصیت په اړه او دویمه ډله دې د هغه د اقتصادي پلانونو په برخه کې په خپلو کې خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. محمد داود خان په کوم کال کې کودتاه وکړه؟

۲. کومو خلکو د محمد داود خان په کودتاه کې زیاته ونډه درلوده؟

۳. د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسي قانون په برخه کې کوم اقدامات وشول؟ په لنډه توګه یې ووائي.

٤. په اوه کلن اقتصادي پلان کې کوم کارونه تر سره شول؟

دټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د جمهوریت د دورې د څرنګوالي په اړه مطلب جوړ او په ټولګي کې دې ووایي.

د دويم ځېركي ارزونه

د نړۍ د شلمې پېړۍ ټولنيز، سياسي او اقتصادي حالت د رنسانس د دورې د ۱۵ مې پېړۍ د دويمې نيمايي څخه تر ۱۸مې زيږديز پېړۍ پورې د مستقيمو اندونو او نظريو، د فرانسې د لوی انقلاب د بنسټيزو اغيزو او د ۱۹مې پېړۍ د يوشمير فيلسوفانو د افكارو او نظريو محصول ګڼل كيږي. د دغو ټولو سيستمونو او سياسي مكتبونو لوړوالی په دې تاريخي مرحله كې داسې انګازې رامنځ ته كړې چې بشريت يې په تيرو دورونو كې ډيره لږه بيلګه ليدلې وه. او دا ځكه چې د اقتصادي ګټو او د مخالفو لوريو اختلاف د خپلو تضادونو تر ټولو لوړې كچې ته ورسيد او په نړۍ كې ډيرو لويو ورانونكو پېښو ته لاره هواره كړه.

په همدغې دورې كې د دوو نړيوالو جګړو په لړ كې نړۍ په دوو دښمنو قطبونو (ختيځ او لويديځ) وويشل شوه. د امريكا متحده ايالاتو په نړيواله برخه كې د بريتانيا ځای ونيو. چين د خپل مستقل سياسي خط په لرلو سره د نړۍ د دريم ځواك په توګه څرګند شو. اتومي، بيولوژيكي او كيمياوي وسلې د نړيوالې سيالی د پرمخ وړلو وسيله شوه، اقتصادي سيالی خپل وروستی پوړ ته ورسيدې او سړې جګړې چټك دوام پيدا كړ.

كه څه هم د شلمې پېړۍ نړۍ ډيره متشنجه او بې ثباته وه، خو پرله پسې سياليو د انسان د ژوندانه په څرنګوالي كې ستر نقش ولوباوه او د پرمختلنې سبب شو. خو دغو پرمختګونو ټولنيزه جنبه نه درلوده او د بشريت لويه برخه په ځانګړې توګه د افريقا او آسيا په لويو وچو كې له دې اسانتياو بې برخې پاتې شول. په دغو ټولنو كې يو هم افغانستان و، چې تر ټولو وروسته او د نوي تمدن له امكاناتو او وسايلو څخه بې برخې پاتې شو.

د افغانستان د وروسته پاتې والي لوی لامل دا و چې په شلمه پېړۍ كې دا هيواد د سيمې د هيوادو د ستراتيژيو د تقاطع ټكی شو او د نړيوالو سياليو په پايله كې يې ډير زيان وليد.

دریم څپرکی

د افغانستان ګاونډي هېوادونه

د درېيم څپرکي موخې

۱- د پاکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۲- د ايران د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۳- د چين د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.

٤- د تاجکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.

٥- د ازبکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.

٦- د ترکمنستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۷- د نقشو او اطلسونو څخه د ګټې پورته کولو مهارت.

د پاکستان اسلامي جمهوریت

د نهم ټولګی په تاریخ کې تاسې د پاکستان د موقعیت، نفوس او کلتوري ارزښتونو په اړه بلد شوئ. په دې درس کې تاسې ته د هند د نیمې وچې د خپلواکی، له هند څخه د پاکستان او له پاکستان څخه د بنګله دېش د بېلتون په هکله معلومات وړاندې کېږي.

د پاکستان تاریخ د هغه د جوړښت څخه وړاندې قسماً د افغانستان اویا د هند د شبې قارې په تاریخ مطالعه کېدای شي. اسلام د اوومې میلادي پېړۍ په لومړیو کې د هند نیمې وچې ته ورسېد. پوځیان او مسلمان مهاجرین چې له لوېدیځ څخه راغلي وو، د سند د سیند او پنجاب په سیمه کې چې د پاکستان د ځمکې لویه برخه جوړوي، مېشت شول. څو پېړۍ مخکې د هند په نیمه لویه وچه کې مسلمانان د دوه لویو ټولنو په توګه د هند په ختیځ او لوېدیځ څنډو کې رامنځ ته شول د هند د بومې خلقو لیوالتیا د اسلام د مقدس دین سره د مسلمانانو په شمېر کې زیاتوالی راوست.

د بریتانیا د واکمنۍ پر وخت د هند د نیمې وچې په ډېرو برخو کې د مسلمانانو شمېر زیات وو، سره له دې هم هندوانو په هغو ځایونو کې چې د مسلمانانو شمېر په کې ډېر هم و، په دولتي چارو کې پر هغوی غلبه درلوده. ځکه نو مسلمانانو ددې لپاره چې بنه ژوند ولري، او داسې هیواد چې دوبې خپل وګڼي، په هغه کې خپل مشران ټاکلي و شي او خپل اسلامي کلتور ته وده ورکړي مینه درلوده.

د هند د نیمې لویې وچې او پاکستان له مهمو تاریخي پېښو څخه یوه هم د مسلمانانو راتګ و، له آشوکا وروسته سیاسي یووالی تر ډېره وخته پاتې نه شو. او په منځنیو پېړیو کې د کوچنیو پاچاهانو په لاس سره وېشلي و.

محمد علی جناح

کله چې د بودا دین مخ پر زوال شو، د هند سیال پاچاهان یو له بل سره په جګړې اخته شول. او دې کار مسلمانانو ته چې د اسلام د بیرغ ورونکي وو، مناسب فرصت په لاس ورکړ.

د هند نیمه لویه وچه د مغلو پر وخت د مسلمانانو تر واکمنۍ لاندې متحده شوه، خو ډېرو هندو شاهانو د مسلمانانو د واکمنۍ پر وړاندې مخالفت وکړ او د هغوی پر وړاندې یې مبارزه پیل کړه. د غزنویانو، غوریانو اسلامي سلسلو د هند پر نیمې لویې وچې واکمنۍ وکړه او د سختو مخالفتونو سره سره دغه نوې اسلامي ټولنې د هندوانو د پخوانۍ ټولنې ترخنګ کرار کرار ساه اخیسته. د نوموړې ټولنې پادشاهانو به خپل پوځیان هڅول چې له هندو ښځو سره ودونه وکړي. د هندوانو د ټیټې پوړۍ ډېر کسان د اسلام د جاذبې او نیاو له امله مسلمانان شول.

په ۱۸۸۵م کال کې هندوانو ددې لپاره چې د یوه بومي پارلمان د جوړولو بنسټ کېږدي، د هند ملي کنګره یې جوړه کړه. یو شمېر مسلمانان له کنګرې سره یو ځای شول، خو لږ وروسته خرګنده شوه، چې مسلمانان په کې لږ دي او ښایي ګټې یې په پام کې ونه نیول شي. په ۱۹۰۶ زېږدیز کال کې مسلمانان له کنګرې څخه جلا شول او خلکو ته یې ددې بلنه ورکړه چې په جلا ټولټاکنو کې مسلمانان خپل استازي وټاکي. په همدې ترځ کې یې د هند د ټولو مسلمانانو انجمن (مسلم لیګ) د هندوانو د کنګرې د رقیب په توګه تاسیس کړ. د ۱۹٤٥ز کال تر ټولټاکنو وروسته د مسلمانانو د یوه ملي دولت غوښتنه لاپیاوړې شوه، که څېرته تجزیه منځ ته راغلې نه وای، جګړه پیلېده، خو په پایله کې دا دواړه پېښ شول.

په ۱۹۳۸ز کال کې جناح د مسلم لیګ د پیاوړتیا لپاره د (دوو ملتونو) نظریه وړاندې کړه او د یوه جلا اسلامي هېواد د جوړولو غوښتنه یې وکړه، چې په ۱۹٤۰ز کا ل کې مسلم لیګ د یوه پرېکړه لیک په ترځ کې د پاکستان د جوړولو غوښتونکی شو.

په ۱۹٤٦م کې کنګرې او هم مسلم لیګ د بریتانیې د فدرالي حکومت د جوړولو طرح رد کړه او کنګره هم د ۱۹٤۷ ز کال پورې د تجزیې منلو ته تیاره شوې وه او یوازې د سرحدونو ټاکل پاتې وو. د ۱۹٤۷ز کال د اګست په ۱٤ مه پاکستان جوړ شو. تر ټولو لوی د اسلامي او ملي وحدت آزموینه هغه وخت را ورسېده، چې کله بریتانیا دا ومنله، چې د هند نیمه لویه وچه دې د هند او پاکستان په هېوادونو تجزیه کړي، یوازې هغو سیمو ته چې ډېر مسلمانان په کې اوسېدل دا اجازه ورکړل شوه چې له پاکستان سره دې یو ځای شي، خو بیا هم د کشمیر د ډېره میشتې مسلمانې سیمې پر سر خبرې او لانجې رواني وې.

د هند د نیمې لوې وچې تر تجزیې وروسته هندوان هند ته وتښتېدل او مسلمانانو هندي سیمې پرېښودې ، په لکونو انسانان په فرقه ییزو نښتو کې ووژل شول. لږ وخت وروسته دواړه ملتونه د کشمیر پر سر په

جگړه اخته شول، هند کشمیر په دې بانه چې حاکم یې هندو دی، نیولی و، خو د مسلمانانو په دې دلیل، چې ډېری اوسېدونکې یې مسلمانان دي، باید کشمیر د پاکستان یوه برخه وي. د پاکستان اصلي ستونزه د ملي هویت جوړونه د سیاسي پولو ټاکل د واقعیت پربنسټ او باثباته او د منلو وړ رژیم د خلکو لپاره د توکمي، ژبني، عقیدتي او مذهبي توپیر په لرو سره ؤ.

خان عبدالغفار افغانستان ته په سفر کې

د یوه مستقل هېواد په توګه د پاکستان په منځ ته راتګ کې ځینو رهبرانو لکه فیلسوف او شاعر اقبال لاهوري، حقوقپوه محمد علي جناح ستر رول لوبولي دی. خان عبدالغفار خان د پښتونخوا د سترو او ملي څېرو څخه دی چې د انګلیس د استعمار او استبداد په وړاندې پاڅون وکړ او د خپل ژوند ډېري شېبې یې په دې لاړ کې تیرې کړي دي.

کله چې مهتماګاندي په ۱۹۳۸ز کال کې د پښتونخوا څخه لیدنه کوله، نو له نږدې څخه یې پاچاخان، د هغه مبارزې، او د خلکو اخلاص ولید نو هغه ته یې داسي وویل: »زما دعا داده، چې پښتانه نه یوازې دا چې هندوستان خپلواک کړي، بلکې د همدې خپلواکۍ په برکت ټولې نړۍ ته د نه تاوتریخوالي اصول وروپېژني«.

د پاکستان تر خپلواکۍ وروسته د اسلام د رول پر سر یو شمیر قانوني مصالحې وشې. د ۱۹۵۶ز کال اساسي قانون پاکستان یو اسلامي هېواد اعلان کړ او هم یې پارلماني قوانین د اسلامي تحقیقاتو د انستیتوت (Islamic Research Institute) د بیاکتنې تابع کړل. په ۱۹۵۸ز کا ل کې دا قانون منسوخ شو او د پاکستان جمهوري د اعلان سره هڅه وشوه، د اسلامي رهبري څواکمنتیا محاره کړې د هڅو په پایله کې په ۱۹۶۳ز کا ل کې بیا د ۱۹۵۶ ز کا ل اسلامي شرایط څه نا څه اعاده شول.

د بنګله دېش جلاوالی:

پاکستان ددې فکر پر بنسټ جوړ شو، چې د هند مسلمانان داسې یو ملت جوړ کړي، چې د هیواد په لرلو سره ځانګړې سیمې او قلمرو ولري. پاکستان د سند، بلوچیستان پنجاب او د پښتونخوا له ایالاتونو څخه ملت نه جوړاوه او د دوی ترمنځ ژور قومي او ژبني توپیرونه موجود وو. د پاکستان بنسټ ایښودونکو ددې نوي هېواد لپاره د لویدیځ او ختیځ پاکستان د وحدت لپاره د اسلام دین اصلي عامل ګاڼه. ژبنیو توپیرونو، ټولنیزو ځانګړتیاو، فرهنګي میراث او اقتصادي شرایطو مسئلې رامنځ ته کړې. ددغه هېواد دوو لویو ډلو تر اتلس کلونو پورې هڅه وکړه، چې یو ځای ژوند سره وکړي او ګټور اتحاد رامنځ ته کړي. خو همدې موخې ته ونه رسېدل.

د لویدیځ او ختیځ پاکستان فرقه ییزه اختلافات او سیالی د دولت د کمزورولو اصلي سرچینه وه، چې د ژبنیو اختلاف ، په ځانګړې توګه په لویدیځ کې او په ختیځ کې لږه صنعتي پرمختیا هغه څه وو، چې د اختلافاتو لړۍ یې راخپرې کړې. په ختیځ پاکستان کې یو بل سیاسي سیال را پیدا شو. د ۱۹۶۸ز کال

په دوبي کې مجیب الرحمن د عوامي لیګ (خلک ګوند) مشر د ۳۵ بنګالیانو په ګډون له پاکستان څخه د جلاوالي مسؤول وګڼل شو. دغه اختلاف دې ته ورسېد چې په ۱۹۷۱ز کال کې د ختیځ او لوېدیځ پاکستان ترمنځ کورنۍ جګړه پیل شوه.

تر یوه خونړۍ جګړې وروسته، ختیځې برخې له مرکزي دولت سره خپلې اړیکې پرې کړې او د بنګله دېش په نامه یو جلا هېواد رامنځ ته شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر درېو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د هند په نیمه وچه کې د رهبرانو او ملي شخصیتونو د نقش او د پاکستان د خپلواکۍ په هکله او دویمه ډله دې د پاکستان پر تېر تاریخ او درېمه ډله دې له پاکستان څخه د بنګله دېش د جلاوالي په هکله یو له بله څخه پوښتنې وکړي.

پوښتنې:

۱- مسلمانان کوم وخت د هند په نیمه وچه کې استوګن شول؟
۲- د مسلم لیګ ګوند په کوم کال کې جوړ شو؟
۳- پاکستان په کوم کال کې منځ ته راغی؟
٤- بنګله دېش ولې له پاکستان څخه جلا شو؟
۵- بنګه دېش په کوم کال کې د خپلواکۍ اعلام وکړ؟

دټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د مشرانو، فرهنګي شخصیتونو او منابعو په مرسته د نه تاوتریخوالي د نهضت په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایي.

د ایران اسلامي جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د ایران د موقعیت، ژبې او نفوس په اړه معلومات حاصل کړي وو، په دې لوست کې به د پهلوي دورې د قدرت، مهمو پېښو او د اسلامي انقلاب د لاملونو په هکله معلومات وړاندې شي.

اقتصادی، سیاسي، فرهنګي او ټولنیز حالات د قاجاري دورې په پایله کې مخ په ورانۍ وو چې د یو لړ تحولاتو او بدلونونو لپاره په ایران کې لاره پرانیستله په ایران کې د وروستنیو کلونو پېښې له دوو خواوو، کورنې او بهرنې حالاتو څخه متاثره وې. په بهرنۍ برخه کې باید وویل شي چې استعماري هېوادونو لکه د روس او انګلیس اغېزه او په قاجاریه دوره کې د ایران د اقتصادي توان په کمزورۍ کې مهم رول درلود. له اروپایي هېوادونو سره د ایران اقتصادي اړیکې له صفوي دورې پیل شوې وې او نسبي اندول یې درلود، خو د قاجاریانو د دورې په وروستیو وختونو کې دغه انډول د اروپايي هېوادونو په ګټه او د ایران په زیان تمام شو. د ایران داخلي محصولاتو له بهرنیو تولیداتو سره سیالي نه شوه کولای، نو څکه داخلي تولیدات مخ په کښته روان شول او ځای یې بهرنیو تولیداتو ونیو. د ایران په مختلفو ښارونو کې د صنایعو او کسبونو خاوندانو په کرار کرار خپلې دندې له لاسه ورکړې، اوزګار شول او هوساینې خپل ځای بېکارۍ، او بېوزلۍ ته پرېښود.

عدالت غوښتونکو استبدادي ضد جنبشونو په ایران کې او ورسره د اسلامي تعلیماتو یو برخې د خپلواکۍ تر لاسه کولو او د عدالت د راستولو لپاره اغېزمن نقش ولوباوه، چې د مطلقې واکمنۍ، استبداد، ظلم او ناروا او د ځان غوښتونکو واکمنانو پر ضد خلک یې مبارزې ته رابلل، چې کولای شو دغه اغېزې په

قاجاریه دوره کې د مشروطیت په نهضت کې ووینو. نړیوالو پېښو او واقعاتو هم پر سیاسي او ټولنیزو بدلونو اغېزې وکړې، د لومړۍ نړیوالې جګړې څخه یو کال مخکې احمد شاه قاجار چې ځوان شوی و، ناصر الملک یې د سلطنت له مرستیالۍ لیرې کړ او د ملي شورا د مجلس جوړونې لپاره یې د ټاکونو امر صادر کړ، خو یو کال وروسته د لومړۍ نړیوالې جګړې په پیل سره د پردېو د تېریو د ډېرېدو له امله مجلس وځنډېد. ایران له ناپېیلتوب سره سره، د پردیو له تیري او د جګړې د ناوړه پایلو سره مخامخ شو.

پهلوي دوره:

تر لومړۍ نړیوالې جګړې وروسته په ایران کې سیاسي، اقتصادي او اداري ګډوډۍ، په روسیه کې د سوسیالیستي نظام راتګ او ګاونډیو هېوادونو ته یې د خپراوي شتون، او په ایران کې د حاکمه وضعي څخه د بېلابېلو پاخونو رامنځ ته کېدل او د ملت سرتاسري ناخوښي، د هېواد په شاو خوا کې، د سوداګریز لارو بندیزونه او له احمد شاه قاجار څخه د ملي او هېواد پالو محافلو ناهیلي او نا خوښي هغه څه وو، چې د کب د میاشتې د دریمې نېټې د کودتاه لپاره یې لاره برابره کړه، د کودتا مشر رضا خان وو.

رضاشاه

نوموړي د تهران له نیولو وروسته هغه د سید ضیاالدین طباطباني په مشرۍ مستقله کابینه جوړه کړه او لږ وروسته رضاخان د دفاع وزیر شو. ضیاالدین له ایران څخه تبعید شو او وروسته د قوام السلطنه په کابینه کې د دفاع د وزارت چارې او د ایران د پوځي قواوو مشري هم د رضاخان په لاس کې پاتې شوه. په داسې وضعیت کې په سیاسي مجلسونو، غونډو او مطبوعاتو کې د احمدشاه قاجار پرضد د مخالفت خبرې پیل شوې.

د رضاشاه د قدرت وړ خدمتونه، پوځي ځواکمنتیا، ښه سیاست او قاطع تدبیر ددې لامل شو چې قاجاري سلطنت راو پرزوي. رضاخان د شاه په غیاب کې چې په اروپا کې اوسېده، خپله ځواکمني ورځ په ورځ ټینګوله او همدارنګه یې دا هڅه کوله چې په پراخو تبلیغاتو سره دا وښیي چې احمد شاه د هېواد د برخلیک په اړه کومه پروا نه لري.

په پایله کې د ملي شورا مجلس د ۱۳۰٤ لمریز کال د عقرب په میاشت کې د قاجاري سلطنت ړنګېدل او موقت حکومت یې د پوځ د مشر رضا شاه تر مشرۍ لاندې اعلان کړ. د ملي شورا د غوښتنې سره سم د هماغه کا ل د لیندۍ په میاشت کې د مؤسیسان مجلس جوړ کړ او نوموړي مجلس سلطنت رضاشاه پهلوي ته تفویض کړ او د قانون هغه مواد چې سلطنت یې د قاجاریه کورنۍ مختص ګاڼه لغو او پرنوی موادو کې سلطنت د پهلوي کورنۍ ته ځانګړې کړ.

دویمه نړیواله جګړه چې له ۱۹۳۹ – ۱۹٤٥ز کال پورې یې دوام وکړ، د ۱۳۲۰ لمریز کال د سمبلې میاشتې په ۲۵ مه د شوروي اتحاد او انګلسي قواو له څو لوریو په ایران یرغل وکړ.

رضا خان په همدې مياشت کې سلطنت پرېښود او د هېواد چارې يې خپل مشر زوی او دسلطنت وليعهد ته وسپارلې او پخپله جنوبي افريقې ته لاړ. نوموړي له هېواد څخه بهر له دوه کاله او لس مياشتو او نهه ورځو وروسته د زړه د درېدو له امله وفات شو.

رضا خان د خپل سلطنت د واکمنۍ پر وخت لاندې مهمې چارې سرته ورسولې:

د منظم پوځ جوړول، د محاکمو د جوړښت نوی کول، د مدني او جزايي قوانينو د مجموعې تدوين، د وګړو د شميرنې د اداري جوړول، د پيژندنې کارتونه يا تذکرې، د املاکو د اداري رامنځ ته کول، د سرتاسری ريل ګاډي پټلۍ جوړول، د ملي بانک جوړول، د روپو چاپول، د ګمرکي تعرفو وضع کول، د ښارونو جوړول، د فرهنګ پراخول، د شرکتونو رامنځ ته کول، د پوهنتون جوړول، د ټولنيزو اصلاحاتو رامنځ ته کول، او ولايتونو ته د هغو تعميمول.

محمد رضا شاه پهلوي:

محمد رضا شاه پهلوي د رضا شاه پهلوي زوی او د پهلوي کورنۍ دويم پاچا و. هغه د ۱۲۹۸لمريز کال د عقرب په مياشت کې په تهران کې زېږېدلی، لومړنۍ زده کړې يې په پوځي ښوونځي کې او لوړې زده کړې په سويس کې بشپړې کړې. د ۱۳۲۰لمريز کا ل د وږي (سنبلې) په مياشت کې په ايران باندې د پخوانۍ شوروي اتحاد او انګليسانو د حملې له امله رضا شاه سلطنت پرېښود او محمد رضا شاه چې د سلطنت وليعهد و، د سلطنت واک يې تر لاسه کړ. د وږی په ۲۵ مه يې د شورا په مجلس کې د وفادارۍ لوړه وکړه. په دې توګه په داسې تورو ورځو کې چې له يوې خوا نړېوالې جګړې نړۍ نيولې وه او له بله لورې د ايران هېواد د روس او انګليس تر اشغال لاندې و، سلطنت ته ورسېد. د محمد رضا شاه د سلطنت د لومړنيو کلونو ورځې ډېرې بدې وې، ځکه چې د هېواد خپلواکي له ګواښ سره مخامخ وه او هم يې د ځينو برخو د تجزيې لپاره دسيسې جوړېدلې، د تهران د کنفرانس د اعلاميې په خپرولو سره چې د انګليس، روس او امريکا مشرانو په کې ګډون درلود، تر يو حده دا پلان له منځه لاړ، چې له امله يې تر دويمې نړېوالې جګړې وروسته اشغالي قواو ايران پرېښود. د محمد رضاشاه د سلطنت له مهمو کارونو څخه يو هم د ايران د نفتو ملي کول دي، چې د ډاکټر محمد مصدق په مشرۍ تر سره شو.

محمد رضا شاه پهلوی

د محمد رضا شاه د حکمرانۍ د دورې له مهمو کارونو څخه دا دي چې ايران يې د ملګرو ملتونو د ټولنې سره يو ځاي کړ، د تهران د تاريخي کنفرانس جوړول چې له امله يې د ايران ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکي تر لاسه شوه، د بغداد په نظامي تړون (سنتو) کې د ايران داخلېدل، د لومړي ځل لپاره د تلويزيون د دستګاه رامنځ ته کول، د مرکزي بانک جوړول ، د نالوستې پر وړاندې مبارزه، د سنا او شورا په مجلسونو کې د

ښځو د انتخاب حق، د لويو سړکونو جوړول، د سياسي ګوندونو رامنځ ته کول، د موټر جوړولو کارخانې، دارو ګاډو نوې پټلۍ، د ايران او روس تر منځ د ګاز د نل ليکي غزول، د نړۍ له هېوادونو سره د سياسي اړيکو ټينګول، د نفتي فابريکو جوړول، له عراق سره د اوبو د سرحدونو ټاکل، د فرانسې او آلمان په مرسته د هستوي انرژۍ د مرکز جوړول هغه څه دي چې يادولی يې شو.

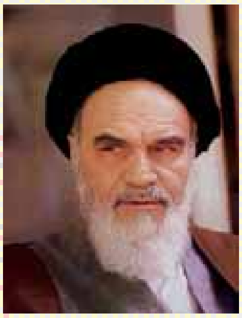

آيت الله سيد روح الله خمينی

محمد رضا شاه د ۱۳۵۷ لمريز کال د مرغومي په مياشت کې د ايران د اسلامي انقلاب او پاڅون له امله د خپلې کورنۍ له ټولو غړو سره مصر ته ولاړ او تر ۱۸ مياشتو سرګردانۍ وروسته په ۱۳۵۹ کال کې د سرطان د ناروغۍ له امله په مصر کې مړ او هورې خاورو ته وسپارل شو.

د ايران اوضاع له ۱۳۵٦ لمريز کاله را وروسته له ډېرو چټکو بدلونونو سره مخ شوه او هغه نهضت چې امام خميني له ۱۳٤۱ لمريز کال څخه پيل کړی و، پراخې کچې ته ورسېد او په انقلاب واوښت، چې په پايله کې د ۱۳۵۷ لمريز کا ل د سلواغې د مياشتې په ۲۲ مه نېټه برياليتوب ته ورسېد. مصر ته د شاه له تېښتې وروسته هغه نظام چې ۳۷ کاله پر هېواد حاکم و، له منځه ولاړ.

په پای کې د سلواغې د مياشتې په دولسمه امام خميني ايران ته راوګرځېد او خلکو يې تود هرکلی وکړ. نوی دولت په ۱۳۵۷/۱۱/۱۵ نېټه د امام خميني په حکم د مهندس بازرګان په صدارت رسميت پيدا کړ، بازرګان ته دنده ورکړل شوه چې سربېره د هېواد پر اداره کولو ددې لپاره چې سياسي نظام په اسلامي جمهوريت بدل شي، ټول پوښتنې وکړي او په دې توګه د ايران د تاريخ نوی څپرکی پيل شو.

په ټولګي کې دننه فعاليتونه:

زده کوونکي دې په ټولګي کې پر دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د قاجاري حکومت د سقوط د لاملونو او دويمه ډله دې د پهلوي کورنۍ په برخه کې يو له بل څخه پوښتنې وکړي.

پوښتنې:

۱- د محمدشاه قاجار د سلطنت د ړنګېدو لاملونه په ګوته کړئ.
۲- د تهران کنفرانس په کوم کال او چيرې جوړ شو؟
۳- د رضاشاه د سلطنت مهمې پېښې په ګوته کړئ.
٤- د ايران اسلامي انقلاب په کوم کال او د چا تر مشرۍ لاندې بريالی شو؟

دټولګي څخه د باندې فعاليتونه:

زده کوونکي دې د ښوونکو او منابعو په مرسته د دويمې نړيوالې جګړې د لاملونو او پر ايران باندې د هغه د اغېزو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

د چین د خلکو جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د چین دنفوس او ملي لره کیو په برخه کې آشنایي تر لاسه کړې وه، په دې لوست کې د چین د تاریخي سوابقو او همدارنګه د ۱۹۴۹ زېږدیز کال د پېښو په هکله معلومات وړاندې شي.

له دې کبله چې چین د درېو لویو وچو اروپا ، آسیا او افریقا د تقاطع په محل کې موقعیت لري، نو په سیمه کې نړېوال او د لویو قدرتونو په منځ کې له استراتیژیک اهمیت څخه برخمند دی. چین په شمالي نیمه کره، د آسیا په ختیځه برخه او د آرام سمندر په لوېدیځ ساحل کې پروت دی، چې د ۹,۶ میلیونه کیلومتره مربع مساحت په لرلو د نړۍ درېیم لوی هېواد دی.
د چین د خلکو د جمهوریت پلازمېنه د پیکن(بې جینګ) ښار دی، چې له ډېرو پخوانیو مرکزونو څخه ګڼل کېږي او تاریخي سابقه یې ۳۰۰۰ کاله مخکې ته رسېږي. یاد شوی ښار ۱۰۰۰ کاله مخکې جوړ شوی او وه پېړۍ پخوا قوبلای خان (بېجېنګ) خپل دایمي پایتخت وټاکه او تر اوسه پرته له ۱۹۲۸-۱۹٤۹ ز کلونو ګومین تانګ چې پایتخت یې نن جینګ ته انتقا ل کړ، بېجېنګ د چین پلازمېنه ده.
د چین ډېرې اوسېدونکي د خان (هان) له نژاده څخه دي، چې د مختلفو پېړیو را په دېخوا په همدې ځای کې د ۲۰٦ ق- ز – ۲۲۰ ز کلونو تر منځ اوسېدلي دي، چې د امپراتور هان له نوم څخه اقتباس شوي دي. د بني امیه د حکومت پر وخت د منځني ختیځ او له سند څخه د مدیترانې تر سهیل او د افریقې تر شماله پورې سیمې د اسلام تر واحد بیرغ لاندې راغلې، خو څرنګه چې هغه وخت د اسلامي نړۍ په ځینو ځایونو کې کورنی جګړې رامنځ ته شوې، نو له چین سره د اړیکو د پراختیا په برخه کې پر مختګ ونشو.

د عباسي امپراتو پر وخت، په ځانګړې توګه هغه وخت چې د خلافت مرکز له دمشق څخه بغداد ته يو وړل شو، د اتمې زېږديزې پېړۍ په نيمايي کې، د تزيني شيانو د غوښتنې له کبله ددې اړتيا پيدا شوه چې د سيمې د هېوادونو په سوداګرۍ کې په ځانګړې توګه له چين سره د مرکزي آسيا د هېوادونو د ځمکې له لارې نوی والی راشي. خو د فارس خليج، د عربستان له جنوب، د افريقا له ختيځ، هند، د آسيا له جنوب ختيځ تر چين پورې د اوبو له لارې راکړه ورکړه د ډېر اهميت څخه برخمنه ؤه. په دې دوره کې يو قوي مرکزي دولت پر اسلامي نړۍ حکومت کاوه او له چين سره د پراخو سوداګريزو اړيکو مدافع و. په چين کې هم د تانګ سلسله د سوداګريزې لارې د امنيت ضمانت کړی و.

له شپاړسمې زېږديز پېړۍ څخه وروسته پرتګاليانو او هالنډيانو کله چې هرمز په ايران، ګوا په هند او د چين په جنوب کې د ماکائو پر بحري او سوداګريزو لارو تسلط ومونده، نو د چين اړيکې د ختيځ آسيا له نورو هېوادونو سره سمې کمزورې شوې.

سون يات سن

د ديارلسمې ميلادي پېړۍ په لومړيو کې د مغلو د يرغل له امله تر چينه پورې د سيمې هېوادونه او هم د منځني ختيځ سيمې په ورته برخليک اخته شوې. په ۶۲۷ هـ يا ۱۲۳۰ زېږديز کې اوکتای قا آن له خپلو دوو ورونو جغتای او تولي او له خپلو زامنو سره د هوانګ هو د جلګې پر لورې حرکت وکړ او تر ۶۳۱ هـ يا ۱۲۳٤ زېږديز کال پورې يې د کای فنګ ښار ونيو.

په معاصرو پېړو کې د منچو دولت خپل سوداګري د انګليس سره محدود او تر خارني لاندې ونيوله او د سوداګرۍ د اړيکو د کره کتنې غوښتونکي شول. انګليسانو هڅه کوله چې د هند له لارې د نړۍ سره خپلې سوداګريزې اړيکې وساتي. د انګليسانو اساسي موخې د چين سره د ترياکو سوداګري وه چې دغو اړيکو ناوړه پايلې درلودې چې د ترياکو د جګړې ۱۸۴۱- ۱۸۶۰ زېږديز لامل وګرځېده.

په شلمه ميلادي پېړۍ کې لومړی د امپراتورۍ حکومتونه او وروسته د چين ملي جمهوريت منځ ته راغی. ډاکتر سون يات سن چې د چين د مدرن پلار په نامه مشهوردی، د ۱۹۱۱ ميلادي کال د انقلاب مشر د چين لومړنی جمهور رئيس هم و، چې ګومين تانګ د ګوند مشري تر ۱۹۲۱ زېږديز کاله پورې پر غاړه وه. د بهرنيو قدرتونو پر وړاندې د کمزورۍ او د کورنی جګړې له امله چين ددې وخت نه درلود چې د سيمې هېوادونو ته پاملرنه وکړي. ددې سيمې ستراتېژيک اهميت انقلابي کمونيستانو ته چې د مائوتسه تونګ په مشرۍ د (ين آن) په غرنيو مرکزونو کې جنګيدل، ښکاره و. او خپلو فعاليتونو ته يې شدت ورکړ.

چين د ۱۹۴۹ زېږديز کال په انقلاب کې:

د ۱۹۲۸ زېږديز کال په پسرلي کې د مائو په مشرۍ هغه پاتې شونې ماتې خوړونکي شورشيان (فضل خزان) او هغو پوځيانو چې د نانچانګ په شورش کې يې برخه اخيستې وه، ژوندوي پاتې شوي وو، د جوده په قوماندې يو له بله سره يو ځای شول. ددغه ناکام شورش دواړو مشرانو د کمونيست ګوند قواوې له منځه ورلو څخه وژغورلې او دا پرېکړه يې وکړه، چې پاتې قواوې د چين په سره پوځ کې تنظيم کړي

او لومړنی پایگاه چې کمونېست گوند د چین د سره پوځ د ټینګښت لپاره جوړه کړه (چنگ کانگ شن) وه. همدارنگه مائو د ۱۹۳۱ میلادي کال په وروستیو کې د چین لومړنی شورایي جمهوري د ګیانګسي په سیمه کې اعلام کړ. د دویم نړیوال جنگ په پای کې په عملي توګه دوه چینه شتون درلود. یو هغه قلمرو و، چې د ګومینډان تر نظارت لاندې و او بل هغه آزادي سیمې وې، چې د چین کمونېست ګوند رهبري کولې. ګومینډان سره د امریکې د متحده ایالاتو له خوا د وسلې او مهماتو، د پوځیانو د زده کړې او لیږد یې خیتځو برخو ته، د ارتباطي لارو جوړونه او ساتنه، نظامي او ډیپلوماتیک ملاتړ کېده. د چین دېموکراتیک قواوې له پوځي، اقتصادي اړیکو له پلوه د چانکای شیک رژیم په پرتله وروسته پاتې و، خو د خلکو ملاتړ او ملګرتیا یې لرله.

ماتو

د چین کمونېست ګوند د مقاومت لپاره اغېزمنه تیاري نیولې وه. په اقتصادي برخه کې د ۱۹۴۶ز د مې د میاشتې د ٤ مې نېټې په مصوبه کې د چین د کمونېست ګوند مرکزي کمېټې دا پتیلې وه، چې د لویو ملاکانو ځمکې مصادره کړي. ددې تر څنګ یې د پوځي احضاراتو او جلب لپاره تدابیر نیولې وو. کمونېست ګوند وتوانېد چې د مختلفو مبارزو او نظامي لارې خلک د ګومینډان د حملو پر وړاندې چمتو کړي.

د ۱۹۴۸ز کال په اوړي او منی کې آزادي غوښتونکي پوځ په کلکو او بریالیو عملیاتو لاس پورې کړ. د ګومېنډان پوځیان د چین په شمال ختیځ ښارونو کې محاصره، بندیان یا تسلیم شول، د چین ډېره مهمه صنعتي سیمه، چې د فلزاتو د ویلې کېدو کار خانې، د ډبرو د سکرو د استخراج، ماشین جوړونې، د انرژی یا د حمل و نقل پرمختللې شبکې پکې وې کمونېستي قواوو ونیولې.

د ۱۹۴۸ز کال په پای کې کمونېست ګوند پر ټول شمالي او شمال ختیځ چین واکمن شو. همدارنګه په ۱۹۴۹ زیږدیز کال کې بیجینګ پرته له مقاومته سقوط وکړ او د کمونېست ګوند قواوو لاسته ولوېد او د هماغه کال د نوامبر او اپریل د میاشتو ترمنځ د چین ښارونه بې له وینې تویونې د کمونېستانو لاسونو ته ولوېدل. چیکا یچېنګ د خپلو پوځیانو له کوچنۍ ډلې سره تایوان ته تښته وکړه. د پیکن تر نیولو او د چانکای شیک د قواو تر ماتولو وروسته کمونېست ګوند بشپړ بریالتوب ته ورسېد او مائو د ۱۹۴۹ز کال د اکتوبر د میاشتې په لومړۍ ورځ د پکن د سولې په میدان کې د چین د خلکو جمهوریت اعلام کړ.

څرنګه چې د چین بهرنۍ سیاست له ۱۹۴۹ز کال څخه وروسته د مائو پر عقاید ولاړ و، نو د هغه افکارو او غبرګونونو پر بهرنیو او کورنیو مسائلو بشپړ اغېز درلود، ځکه نو د هغه هېواد بهرنۍ سیاست د ۵۰ مې لسیزې څخه وروسته د چین پر کورنۍ لوړو ژورو او نړیوالو پېښو کې اغېز درلود.

مائو د انقلابي جګړو پر وخت او د قدرت د لاس ته راوړنې مخکې او وروسته هیڅ کله له یوې ثابتې الګو د خپل د سیاستونو د اجراکولو لپاره کار نه اخیسته، بلکې د چین د اقتصادي، سیاسي، پوځي او

فني او نړيوالې اوضاع او استراتېژيکي اصولو په پام کې نيولو سره به يې له انعطاف څخه کار اخيسته. له ۱۹۸۰ز کلونو را په دې خوا د چين سياستونو د سيمې له هېوادونو او نړۍ سره د پام وړ وده وکړه او له دې امله چين د منطقې په سياستونو کې د پام وړ ارزښت لري چې په اوس وخت کې په سيمه کې د چين فعاله سياسي ونډه ډېر د اهميت وړ ده. پخوا چين په نړيوالو اړيکو او په ځانګړې توګه د مرستو په برخه کې اعتقادي (ايډيالوژيکه) بڼه درلوده او د بېجينګ له پاليسی سره سم د سوسياليزم او د استعماري ضد نهضتونو په پراختيا کې چې د نړۍ په مختلفو ځايونو کې تر سره کيدل له ۸۰ لسيزې راپدې خوا د دې په کچه او اندازې کې بدلون راغې.

د چين نوی سياست او پاليسي اوس د نړيوالو مناسباتو د برابرۍ، متقابلې ګټې، د همکاريو په شکلونو کې د نوښت او د عملي او ښو پايلو پر اساس ولاړه ده. ددې سياست موخه داده چې چين په نړيواله ټولنه کې اغېزمن او لوی نقش ولري. د پرانيستو دروازو د سياست په رامنځ ته کولو او له نړۍ سره د سياسي او اقتصادي مناسباتو په پراخولو سره چين د نړۍ د پرمختللو هېوادنو لکه جاپان، امريکا او لوېديځې اروپا په کتار کې درېدلی دی. او نن ورځ په نړۍ کې د صنعتي هېوادونو او مطرحه قدرتونو له ډلې څخه ګڼل کېږي.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په جلا ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د چين د سوابقو، دويمه ډله دې د مائو د شخصيت په برخه کې يو له بله پوښتنې وکړي.

پوښتنې:

۱- د چين هيواد چېرې موقعيت لري؟
۲- جمهوري نظام په چين کې څه و خت جوړ، او لومړنی جمهور رئيس يې څوک و؟
۳- د چين د کمونيست ګوند د برياليتوب لاملونه څه وؤ؟
٤- د دويمې نړيوالې جګړې وروسته په چين کې له اقتصادي، سياسي او ټولنيز پلوه څه بدلون راغلی؟
۵- له اتيايمې لسيزې وروسته د چين بدلونونه څرنګه ارزوئ؟

دټولګي څخه د باندې فعاليت:

زده کوونکي دې د فرهنګي شخصيتونو او منابعو په مرسته په چين کې د ۱۹٤۹ زيږديز کا ل د انقلاب د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولګي کې و وايي.

تاجکستان

تاجکستان د افغانستان یو گاونډی هیواد دی، په تیرو درسونو کې تاسې د هغوی د ژبې، نفوسو او په تاجکستان کې د مېشتو قومونو په اړه معلومات ترلاسه کړل، په اوسني لوست کې تاسې ته د نژادي ريښې، تاريخي سابقې او د هغه ځای د کلتوري حالت په هکله معلومات درکول کيږي.

د افغانستان په شمال کې يوه حاصلخېزه سيمه پرته ده، چې ډېر عالمان او پوهان په دې باور دي، چې آريايي نژاد خپلې د ژوندانه لومړنۍ ورځې او شپې د هندوکش د غرونو په لمن کې د جيحون او سيحون د رودونو پر غاړو تېرې کړې دي. د آريائيانو په پخواني کتاب کې د داسې ځمکې يادونه شوې چې آب او هوا يې د ځمکې پرمخ د خلد په نوم ياديده او زموږ نيکونه هورې لوی شوي دي، او په پوره ډاډ سره ويلای شو چې له هغې ځمکې څخه موخه همدا د جيحون او سيحون زړه وړونکې سيمه ده.

د هنري فيلډ د وينا له مخې (تاجکان مشهور خلک دي چې د ختيځ په ټوله سيمو کې خواره واره دي، نه يوازې په ايران او پاکستان کې، بلکې د ماوراالنهر په ښارونو او په هغو هېوادونو کې چې د تاتاريانو تر ولکې لاندې دي، اوسېږي او د هغوی د ځينو د ويناوو له مخې د چين تر سرحدونو يا

لږ تر لږه تر تیبت پورې خپاره شوې دي.)

د پام وړ شمېر تاجکان په ازبکستان او قرغزستان کې اوسېږي، تاجکان د آریایانو له پخوانی نژاده دي، دوی د ترکانو تر را څرګندېدو دمخه د مرکزي آسیا د ډېر پخواني تمدن ښکارندوی دي.

سکندر د میلادي څلورمې پیړۍ دمخه د تاجکانو خاوره ونیوله او د هغه ځای د خلکو تر مطیع کولو وروسته یې هورې له یونانیانو او مقدونیانو څخه یو لښکر کوټ جوړ کړ، چې ۳۰ زره کسه یې هلته میشت شول او د هغه ځای د خلکو سره یو ځای شول.

له میلاد څخه دوه پیړۍ مخکې سکاهانو د یونانیانو ځای ونیو. له ۳۹-۲۷ د میلاد څخه مخکې کلونو کې ګوای شانګ (کوشان) دیو چیو نور قبایل ونیول او د کوشانیانو امپراطوري یې جوړه کړه، چې وېې کړای شول چې په مرکزي آسیا ۲۰۰ کاله حکومت وکړي. د کوشانیانو امپراطورۍ د درېیمې پیړۍ په پای کې کمزوري شوه او یو بل قوم چې رومیانو هغوی (افتالیت) یا سپین هونان یا اهیاطله بلل، رامنځ ته شول. تاجیکان اکثراً له نژادي پلوه سپین نژاد پورې اړه لري او کله کله کولای شو چې د مغلو ځانګړنې په کې وګورو، علت یې دا دی چې هغوی او ترکانو یو له بله سره وده کړې ده.

امام علی رحمانوف

د ترکي مهاجرینو پر له پسې یرغلو دا سیمه داسې ترکي کړه، چې په ۱۳ مه زېږدیزې پېړۍ کې یې مغل یرغلګر په ځان کې مخلوط او هغوی یې تر خپل اغېز لاندې راوستل.

د نولسمې پېړۍ په نیمايي کې چې د وخت په تېرېدو سره د روسیې د ځمکې پراخولو لړۍ جنوب لورې افغانستان خواته پیل شوه، د تاجکانو ستر مرکزونه لکه اورا، توبه او خجند له روسیې سره

وترل شول. د تاجکستان شمالي برخه د روسانو په قلمرو او سهيلي برخه يې د بخارا د امير تر فرمان لاندې راغله. په ۱۹۱۸ زیږدیز کال کې د شوروي د حکومت منګولې د مرکزي آسيا په مخکينيو نيول شويو سيمو کې ټينګې شوې، د همدې کال په اوږدو کې د تاجکستان شمالي برخه د خود مختار شوروي ترکستان يوه برخه شوه او په ۱۹۲۱ زیږدیز کې سرې قواوې د بخارا شرقي برخو ته ورغلې او د دوشنبې ښار يې ونيو.

توضيح

دوه لويې کورنۍ لکه صفاريان او سامانيانو پر تاجکستان حکومت کړى دي او د پېړيو په اوږدو کې دشاعرانو او فضلاو د زړه وړونکي مرکز حيثيت درلود. رودکي سمرقندي، کمال خجندی، رشيد سمرقندی، خواجه عبدالمالك عصاری سمرقندی اوسيفی بخاری د دغو شاعرانو او فضلا څخه وو. سمر قند او بخارا لکه بلخ د خپل وخت دعلومو او فنونو له مرکزونو څخه شميرل کيږي.

د ۱۹۲۴ز کا ل د منځنۍ آسيا د جمهوريتونو د پولو ټاکلو په وخت کې د تاجک شورايي جمهوريت د ازبکستان جمهوري يو برخه شوه. په ۱۹۲۹ز کال کې د دوشنبې ښار د ستالين آباد او په ۱۹۶۱ کې بېرته د دوشنې په نامه ونومول شو او هم د ۱۹۲۴ کال د سرحدي ټاکنې په اساس ځينې ښارونه لکه سمرقند، بخارا، سرخان دريا، قشقادريا، د فرغانې سيمې له تاجکستان څخه جلا شوې او د سرحدي ټاکنې له هماغه نېټې څخه په کې تر اوسه کوم بدلون نه دی راغلی.

د شوروي اتحاد تر ړنګيدو وروسته په ۱۹۹۱ز کال، کې تاجکستان خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه او د ملګرو ملتونو د ټولنې او ځينو نورو نړيوالو ادارو غړيتوب يې ترلاسه کړ.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د تاجکستان د قومونو او دویمه ډله دې په تاجکانو باندې د روسانو د یرغل په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتنې:

۱- د تاجکستان اوسیدونکي په کوم نژاد پورې اړه لري؟

۲- په کوم کال کې تاجکستان د شوروي ترکستان خود مختاره جمهوري یو برخه وګرځید؟

۳- تاجکستان په کوم کال کې خپله سیاسي خپلواکي تر لاسه کړه؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د ښوونکو او منابعو په مرسته په تاجکستان کې د اسلام د خپریدو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

ازبکستان

ازبکستان د اسلامي کلتور او تمدن له لويو مرکزونو څخه ګڼل کېږي. په دې لوست کې تاسې د ازبکستان د موقعيت، اقتصاد، کلتور او لنډ تاريخ سره بلدېږئ.

ازبکستان داسې هېواد دی چې په مرکزي آسيا کې د دوو سيندونو آمو او سير دريا ترمنځ پروت دی،

په دغه هېواد کې ۷۱٪ خلک ازبک دي، په ازبکستان کې نور لږه کي، لکه روسان، تاجکان، قزاقان او تاتار هم اوسېږي. په سلو کې ۶۳ خلک په کليو او بانډو کې ژوند تيروي ، رسمي ژبه يې ازبکي او روسي ده.

په ازبکستان کې تر ميلاد څخه دمخه انسانان اوسېدل، تر ميلادي شپږمې پيړۍ دمخه ددې هېواد ډېره خاوره د هخامنشيانو د قلمرو يو برخه وه.

په(۳۲۹ مخکې د ميلاد) کې مقدوني سکندر، سمرقند او اوسني ازبکستان د باختري يونان يوه برخه وګرځوله.

د شپږمې میلادي پیړۍ په نیمایي کې د ترکي خانانو تر ولکې لاندې راغې.

عربانو د اوومې میلادي پیړۍ په دویمې نیمایي کې د مرکزي آسیا مهمې برخې ونیولې. قتیبه بن مسلم د خراسان عربي والي ته دنده ورکړل شوه، چې ماوراالنهر په بشپړه توګه فتح کړي. هغه په شلو کلونو کې د چین او کاشغر تر پولو نږدې او په شمال کې تر تاشکند پورې لښکرې راورسولې او په پای کې یې سمرقند، تاشکند او فرغانه ونیوله.

دطلا کارۍ جومات

د اسلام په ظهور او خپرېدلو سره په لسمه میلادي پیړۍ کې د ازبکستان اوسنۍ سیمه د سامانیانو د قلمرو یوه برخه شوه او د وخت په تېرېدو سره پرې غزنویانو، سلجوقیانو، خوارزمشاهیانو، مغلانو او تیموریانو حکومت کاوه.

مغولو د خپلو یرغلو په ترځ کې د منځنۍ آسیا لویې برخې ونیولې، خو په تدریج او د مغلو د واکمنۍ په منځ ته راتګ، په ځانګړې توګه د تیمور له واکمنۍ وروسته چې سمرقند یې د خپلې امپراتورۍ پلازمېنه وټاکله، ازبکانو د لومړي ځل لپاره د یوه قوم په توګه را څرګند شول.

اسلام کریموف

ازبکانو خپل نوم له ازبک خان څخه ۱۲۸۲-۱۳٤۲ز کال چې د اسلام په دین مشرف شوی و، اقتباس کړ، همدارنګه ابوالخیر خان (۱٤۱۲)ز کال د شیبان خوان ځایناستې د جوجي زوي په مرکزي آسیا کې د ازبکو د قدرت بنسټ کېښود.

د ازبکستان ۸۵ سلنه خلک مسلمانان او حنفي مذهبه

دي، د يو شمېر تېريو سره سره په اسلامي سنتونو او ارزښتونو ولاړ او پابند دي، په دې هېواد کې اسلامي ارزښتونه لکه: نکاح، تدفین، خاوروته د مړي سپارل، د هلکانو سنتول، قرباني، د قرآن مجيد تلاوت، د جوماتونو جوړول او د صدقو ورکول رعايت کېږي.

د ازبکستان د خلکو ملي ترکيب د ۱۹ مې پېړۍ له نيمايي او د شلمې پېړۍ له پيل څخه بدلون موندلی دی. د روسيې په وسيله د منځنۍ آسيا له اشغال وروسته، دې سيمې ته د ډېرو روسانو ورلېږل، په ځانګړې توګه د ۱۹۱۷ زېږديز کال د (اکتوبر انقلاب) څخه وروسته د روسيې، قفقاز او اوکراين بزګران او کارګران دې سيمې ته راوستل شول.

توضيح

سمرقند او بخارا د اسلامي تمدن له مهمو او لويو مرکزونو نه ګڼل کېږي. د اسلامي تمدن ډېري نښې او آبدات هلته د يادګار په توګه پاتې دي، چې د بېلګې په توګه د شيردار مدرسې، طلاکارۍ مدرسې، د الغ بېګ مدرسې، بي بي خانم جومات، د نمازګاه جومات، خانقاه د ګورګاني امير تيمور مقبره، د خواجه عبدالله احرار مزار، رودکي مزار، د شاه اسماعيل ساماني مزار، د خواجه بهاوالدين نقشبند د آثارو مجموعه، مزارونو او آبدو نومونه يادولی شو.

په پخوانی شوروي اتحاد کې د ۱۹۹۱ زېږديز کال چټکو بدلونونو د ازبکستان مشرتابه ته دا فرصت ورکړ، چې د ياد شوي کال د سپتمبر په لومړۍ نېټه ازبکستان د يوه آزاد او خپلواک هېواد په توګه اعلان کړي. د ازبکستان کمونيست ګوند منحل اعلان شو او لومړنۍ ټولټاکنې تر سره شوې او اسلام کريموف د رايو په ګټلو سره د جمهور رئيس په توګه وټاکل شو.

ازبکستان د خپلواکۍ تر اعلانولو وروسته د ملګرو ملتونو د ټولنې غړيتوب ترلاسه او په يو شمېر اقتصادي، نړيوالو او سيمه ييزو ټولنو کې داخل شو.

د منځنۍ آسيا په هېوادونو کې ازبکستان د ډېرو ښو اقتصادي په تيره بيا د کرنې په برخه کې د ښو

امکاناتو لرونکی هېواد دی. ازبکستان د مسو، د سکرو ډبرو او نفتو کانونه لري، د فولادو د صنعت په تولید، غذايي توکو، منسوجاتو او پنبې په پرمختګ کې يې بریالیتوبونه په برخه شوي دي. کرنه ددې هېواد د اقتصاد مهمه برخه ګڼل کېږي، چې په اقتصادي پرمختیا کې **۲۸** سلنه ونډه لري او ۳۵ سلنه وګړی په کې په کار بوخت دي ازبکستان په نړۍ کې د پنبې دويم صادروونکی هېواد دی.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د ازبکستان د اسلامي ابداتو په اړه او دويمه ډله دې د مهمو صنايعو په اړه په خپل منځ کې مباحصه وکړي.

پوښتنې:

۱- د ازبکستان موقعیت په لنډه توګه توضیح کړئ.

۲- په ازبکستان کې کومې قومي ډلې ژوند کوي؟

۳- کومو سلسلو یا کورنیو په ازبکستان کې حکمرايي کړې ده؟

٤- د ازبکستان خلك په کومو ژبو خبرې کوي؟

۵- د ازبکستان د مهمو صنايعو نومونه واخلئ.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د ازبکستان نقشه رسم او د هغې پر مخ دې د ازبکستان ولایتونه، صنعتي ښارونه او ګاونډی هیوادونه په نښه کړي.

ترکمنستان

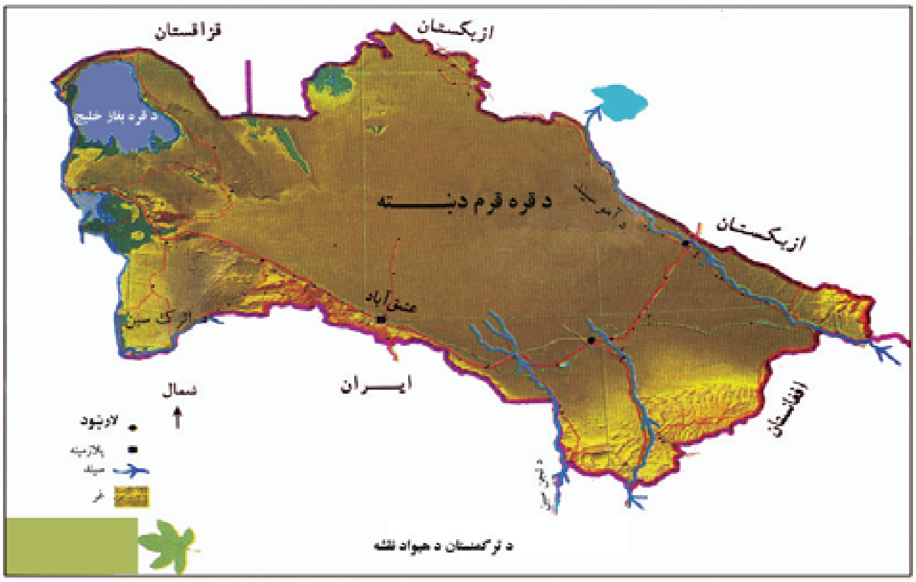

ترکمنستان په نړۍ کې د ګاز له سترو صادروونکو هېوادونو څخه دی.
د نهم ټولګي په تاریخ کې تاسې د ترکمنستان د موقعیت، نفوس او ژبې سره آشنا شوئ. په دې لوست کې تاسې د تاریخي پېښو، د ترکمنانو د اصل او نسب او د هغه ځای د فرهنګي او اقتصادي حالت په برخه کې تفصیلي معلومات حاصلوئ.

ترکمنستان یو لرغونی هېواد دی. چې د زرګونو کلونو د پخواني تمدن زانګو بلل کېږي او د ګوک، تپه، نمازګاه تپه د مروښار، نساء قلعه او اورګنج غونډۍ لوی فرهنګي مرکزونه په کې شتون لري. د څېړې له مخې ترکمنان مغلو ته ورته دي. په نسبي توګه لوړ، د تورو وېښتو لرونکي او نري اندامه دي.

د لرغون پوهنې پلټنې ښیې چې ترکمنستان په منطقه کې د نړۍ د څاروېو او د کرنیزو مرکزونو څخه یو مرکز و. د برونز په پېړکې ډېرو لویو تمدنونو له دې ځای څخه منشا اخستې ده. د ترکمنستان د لرغونو تمدنونو څخه یو د ((الیتن اپ)) معماري ده چې د مینا او چاچاکلو تر مینځ موقعیت لري په دې ځای کې یوه مقبره شتون لري چې د معمارۍ له پلوه د بابل آثارو ته ورته والی لري او همدا رنګه لرغون پوهانو ثابته کړې چې په دې محله کې نوشتې ژبه موجوده وه او خلک د عالي او لوړ فرهنګ څخه برخمن وو. چې ترکمنستان له تاریخ څخه مخکې د انسانانو د استوګنې ځای ؤ. په ٦- ٤ ق- م پېړیو کې د هخامنشیانو د امپراطورۍ یوه برخه وه او وروسته د پارتانو لاس ته ولوېده.

د ترکمنانو د نژاد د ريښې په برخه کې مختلفې نظريې شته، خو هغه ځمکې چې ترکمنان په کې اوسي، له ډېرې زمانې څخه د انسانانو د استوګنې ځای او ډول ډول کلتورونو او تمدنونو په کې وده کړې ده. ترکمنستان د خپل جغرافيوي موقعيت له مخې د وريښمو د لويې لارې په برخه کې مهم نقش لوبولی او د پېړيو په اوږدو کې د لوېديځ او ختيځ ترمنځ نښلوونکې کړۍ پاتې شوې ده. په پنځمه ميلادي پېړۍ کې دا سيمه د هون او هپتاليانو د يرغل له امله او ساسانيانو د شانګ وروسته د هغوی لاسته ورغله. دا د لوی خراسان شمال ته د ترکي قومونو لومړنی نفوذ و.

په اوومه پېړۍ کې عربو پر خراسان د يرغل په ترڅ کې دا سيمه هم ونيوله، مرو د خراسان د عربو حکمرانانو پلازمېنه ګڼل کېده او پر ماوراالنهر يې حملې له همدې ځايه کولې. مروې ته د مامون الرشيد او امام رضا راتګ په تاريخ کې هم ثبت دی.

که څه هم دې سيمې او ماوراالنهر ته د ترکانو لومړنی راتګ په پنځمه زېږديزه پېړۍ کې د هياطله د هجوم پر وخت و، خو د غور يا اغوز د ترکانو يرغل د مغلوستان له پولو څخه په لسمه زېږديز پېړۍ کې ددې سيمې د خلکو جمعيتي جوړښت درې ورې کړ، سلجوق خان دمسلمانو ترکو په مرسته وتوانيده چې پر سيحون خپله واکمني ټينګه کړي او د سلجوقيانو د کورنۍ بنسټ يې کېښود.

په څلورمه هجري پېړۍ کې مقدسي غربي تاريخ ليکونکی لومړنی کس و، چې د ترکمن په نوم طايفې څخه يې يادونه وکړه او پر دې ټکي يې ټينګار وکړ، چې ترکمنان لومړني مسلمان ترکان وو، نو ځکه د (ترک ايمان) په نامه له هغوی څخه يادونه شوې ده.

د جوامع التواريخ د کتاب پر اساس د ترکمنانو نسبي سلسله داسې تنظيم شوې ده: بافث بن نوح، ديب يا قوي، قراخان او غوزخان، د ترکمنانو اصلي نيکه اورخان کرخان دی.

د ترکمنستان د پارلمان ودانۍ

ترکمنستان د مرکزي آسیا د مختلفو قومونو د اوسېدو ځای دی، خو ډېر خلك يې ترکمنان دي او لاندې قبیلې په کې اوسېږي:

١- عالي ایلي
٢- اتا
٣- چاودار
٤- امرای (یمرلی)
٥- ارساري
٦- ساکار (ساقار)
٧- سایور
٨- ناریق
٩- تکه اریموت
١٠- گوکلان

څرنگه چې زیاترو ترکمنانو د تاریخ په اوږدو کې د څارویو د روزنې له لارې ژوند کړی، نو ددې لپاره چې دغه اقتصادي فعالیت فعال وساتي، نو په کلیو کې اوسېږي. د مغلو یرغل او د خوارزمشاهانو مادي وضع سخته خرابه کړې وه. د مرکزي آسیا ډېر ودان ښارونه تول ویجاړ او د مغولو لاسونو ته ولوېدل. یاده شوې سیمه په دوو برخو، چې شمالي برخه يې مغلو او د ازبیکو خانانو او جنوبي برخه يې ایلخانانو ونیوله.

له ١٥-١٧ز پېړۍ څخه دا سیمه د شیبک خان ازبک تر ماتې وروسته صفویانو ونیوله، په ١٨٥٠-١٨٧٣ زېږدیز کلونو کې د روسیې سیاسي تحریکاتو د ترکمنستان پراخه سیمه د بخارا، خیوی، فرغانې، خوقند او قازان په حکومتونو ووېشله، روسانو په یوه منظم ځنځیري حرکت سره په ١٨٦٨ز کې بخارا، په ١٨٧٣ز کې خیوه په ١٨٧٩ز فرغانه ترولکې لاندې راوړل او په پای کې په ١٨٨١ز کال روسي جنرال اسکوبلوف پر اخال باندې د یرغل او د گوک تپې قلعې په نیولو سره وتوانید، چې پر ترکمنانو بریالی او ترکمنستان اشغال کړي، د ترکمنستان لوېدیځه برخه په خپله خوښه د روسیې سره یو ځای شوه.

په روسیه کې د ۱۹۱۷ زیږدیز کال تر انقلاب وروسته ترکمنستان د شوروي ترکستان د جمهوریت یوه برخه شوه.

تر خپلواکۍ وروسته د ترکمنستان اقتصاد د نورو نویو جمهوریتونو په څېر په دولتي مالکیت ولاړ و. د خپرو شویو آثارو له مخې د هېواد د ټولو محصولاتو ۹۵ سلنه د دولتي واحدونو له خوا تولیدېدل. بانکونه، بیمې، بهرنۍ سوداګري او ټول لوی پلورنځي دولتي وو، دغه اقتصادي سیستم چې پر دولتي بنیاد ولاړ و، د نوښت د نشتوالي، لړ کارۍ، فلجوونکې بېروکراسۍ او د ټکنالوژۍ د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخ و او د پورته ستونزو د له منځه وړلو لپاره دولت په دوو کارونو لاس پورې کړ:

۱- په مسکو او د کامنولټ د نورو غړیو هېوادونو پورې د ځان تړنې د ریښو پرې کول.

۲- د ملي اقتصاد بنسټ ایښودل او په خپلواکه توګه د طبیعي ځیرمو څخه ګټه اخیستنه د کورنۍ اړتیاو د رفع کولو په منظور. چې د دې مامول د پوره کولو لپاره څو مرحله یزه ملي استراتیژي مطرح شوه.

ترکمنستان د روسیې له فدارسیون څخه وروسته د مشترک المنافع هېوادونو په منځ کې د ۲,۷ ترېلیون متر مکعب ګازو په درلودو سره دویم هېواد دی. د ترکمنستان په سلوکې ۴۸ سلنه خلک په کرهنیزو او د څارویو په چارو بوخت دي. ددې هېواد په سلوکې ۸۰ سلنه ځمکه د اوبو د سرچینو له نشتوالي سره مخامخ ده. په ترکمنستان کې مالدارۍ نسبتاً ښه وده کړې ده. د قره قل پسونو د نرمو وړیو او پوستکو په لرلو سره په کې ډېر روزل کېږي. د ترکمنستان یو بل صنعت غالي جوړونه ده، چې د ترکمني ښځو په منځ کې رواج او نړیوا ل شهرت لري، ترکمنستان په مرکزي آسیا کې له ځانګړي جغرافیوي پلوه مناسب ستراتېژیک موقعیت لري.

- دغه هېواد تر ځمکې لاندې ډېرې لویې په ځانګړې توګه د نفتو ذخیرې لري، چې همدې ټکي د سیمې د هېوادونو پام ترکمنستان ته را اړولی دی.
- ترکمنستان اروپا او ځینو نورو هېوادونو ته د ګاز د انتقال پوتنسیال لري او د اروپا د انرژۍ د تامینونکو هېوادونو څخه ګڼل کېږي.
- ترکمنستان د کسپین د بحرې له ساحلي هېوادونو څخه دی چې د انرژۍ ځیرمو په لرو سره له اقتصادي لوړ ارزښت څخه برخمن دی.

ترکمنستان د پخواني شوروي اتحاد د ۶۰ کلنې واکمنۍ په وخت کې د نورو منځنۍ آسیا د جمهوریتونو په څېر د بدلونونو له مخې یو منجمد تاریخ تېر کړ، یوازې د یادولو مهمه پېښه په کې د قره قوم د کانال جوړول و.

په پخواني شوروي اتحاد کې د سیاسي بحرانونو په ډېرېدو سره کمونیست حزب منحل او د ترکمنستان دیموکراتیک ګوند د ۱۹۹۱ز کال د اکتوبر په ۲۶ مه جوړ شو، چې مشري یې نیازاف پر غاړه لرله او د اکتوبر په ۲۷ مه ترکمنستان رسماً خپله خپلواکي اعلان او د یوه خپلواکه هېواد په توګه په رسمیت وپېژندل شو. یو کال وروسته ددې هېواد د پارلمان له خوا نوی اساسي قانون جوړ او د جمهور رئیس واک یې په کې ډېر کړ.

تر خپلواکۍ وروسته ترکمنستان د ملګرو ملتونو د ټولنې، د خپلواکو مشترک المنافع هېوادونو، د آسیا پراختیایي بانک، اسلامي پرمختیایي بانک، اسلامي کنفرانس د سازمان، د کار د نړیوا ل سازمان او دلسګونو نورو نړیوالو ټولنو غړیتوب ترلاسه کړی دی.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د ترکمنستان د موقعیت په اړه، دویمه دې د ژبې، درېیمه دې د ترک تبارانو د استوګنې او څلورمه دې د ترکمنانو د نژادي رېښې په برخه کې یو له بله پوښتنې وکړي.

پوښتنې:

۱- د ترکمنستان د مشهورو قبایلو نومونه واخلئ.
۲- روسانو په کوم کال کې ترکمنستان ونیوه؟
۳- ترکمنستان له خپلواکۍ وروسته څه ډول ستراتیژي طرح کړه؟
٤- د ترکمنستان دویم صادراتي قلم کوم شی دی؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د ترکمنستان نقشه رسم او د هغې پر مخ د صنعتي ښارونو ولایتونه او ګاونډي هیوادنه په نښه کړي.

د دريم څپرکي ارزونه

د دولسم ټولګي د تاريخ د کتاب درېيم څپرکی چې د (ګاونډيو هېوادونو) تر عنوان لاندې جوړ شوی، او د چين، پاکستان، ايران، تاجکستان، ترکمنستان، او ازبکستان د هېوادونو معاصر تاريخ په کې شامل دی. د دې څپرکي په تاليف کې تر ډېرې کچې هڅه شوې چې زده کوونکي په لنډه توګه د هر يو هېواد له پېښو، حوادثو، موقعيت، نفوسو، مروجو ژبو، کلتوري ميراثونو، اقتصاد او صنعت سره آشنايي او پېژندګلوي پيدا کړي. په ځينو لوستونو کې هڅه شوې ده چې د ګاونډيو هېوادونو هغه تاريخي پېښې چې په ځانګړو دورو کې رامنځ ته شوي، فهرست کړې، او پېښې په کې په مفصله توګه څېړل شوي دي، چې زده کوونکي د تاريخي پېښو عمق ته داخل او پرې پوه شي دا د دې لپاره چې تاريخي پېښې ورته روښانه او د پوهېدو وړ شي. تاريخ له وچ سياسي چوکاټه راووځي او د انساني ارزښتونو يو ښه تصوير او انعکاس يې وړاندې کړی وي، چې همدا د د بشري ټولنې د فعاليتونو فرهنګي، سياسي او اقتصادي غوښتنه ده. سره له دې چې په يوه څپرکي کې د ګاونډيو هېوادونو د ټولو تاريخي پېښو او حوادثو يادونه يو ډېر ګران کار دی، خو د توان تر کچې هڅه شوې ده چې خپلې دغې موخې ته به رسېدلي يو.

څلورم څپرکی

په شلمه پېړۍ کې د نړۍ مهمې پېښې

د څپرکي موخې

په شلمه پیړۍ کې د نړۍ د ځینو مهمو پېښو سره بلدتیا

۱-د لومړۍ نړیوالې جګړې او د هغې د لاملونو تحلیل کول.

۲- دویمه نړیواله جګړه او د هغې لاملونه تحلیل او تفسیر وکړای شي.

۳- د ملګرو ملتونو د جوړښت ضرورت درک کړای شي.

٤- په صنعتی ځواک باندې د جاپان د بدلون سره پېژندګلوي.

٥- د پخواني شوروي اتحاد د ړنګېدو د لاملونو تحلیل او تفسیر وکړای شي.

٦- د آلمان، فرانسې او انګلیس سیاسي جوړښت سره پېژندګولي تر لاسه کړې.

۷- د نقشو او اطلسونو څخه ګټه پورته کړې.

لومړۍ نړیواله جګړه او د هغې لاملونه

په دې لوست کې زده کوونکي د لومړۍ نړیوالې جګړې له علتونو، لاملونو او دهغو د ناوړو پایلو په اړه معلومات تر لاسه کوي.

لوېدیځې نړۍ د شلمې پېړۍ په لومړیو کې پر نړۍ پوځي او اقتصادي واک تر لاسه کړ. په نوموړې پېړۍ کې اروپايي سرتېرو او مقاماتو پر هند، جنوب ختیځې آسیا او د افریقا پر ډېرو برخو حکومت کاوه. د بهرنۍ سیاست مامورینو او اروپايي سوداګرو د چین، ایران او عثماني امپراتورۍ اقتصادي او سیاسي چارې په لاس کې درلودې. په لوېدیځه نیمه کره کې متحده ایالات د لوېدیځو قدرتونو په ډله کې نوی مطرح شوی و او په ټوله نړۍ کې په یوه ځواکمن قدرت بدلېده.

د وضعې او حالاتو بدلون داسې و، چې د عمومي جګړې لپاره یې لار هواروله. د دغه حالت په پای کې لومړۍ نړیواله جګړه پېښه شوه. لومړۍ د بازارونو پر سر اقتصادي سیالۍ پیل شوې، وریسې د اروپا اتحاد، هېوادونه یو د بل پر ضد متحد کړل. دریېم، ټولو قومي ډلو قوي ملي ګرایانه احساسات درلودل.

د اروپا صنعتي هېوادونو د نفوذ او مستعمره کولو پر سر یو له بله سره سیاسي سیالۍ درلوده. انګلستان

تر **۱۸۷۰** ز کاله پورې په ټوله نړۍ کې تر ټولو مخکې صنعتي هېواد و. وروسته المان په صنعت پيل وکړ او په چټکۍ سره صنعتي شو او د ورلو راوړلو او اړيکو نوې شبکه يې رامنځ ته کړه. الماني سوداګرو له انګليسي سوداګرو سره د آسيا په ختيځ، منځني ختيځ او لاتينه امريکا کې برياليۍ سيالۍ پيل کړې.

د نړيوال واک پر سر سيالۍ په سمندري وسله واله سيالۍ باندې بدلون وموند. مهم هېوادونه لکه د امريکا متحده ايالات او جاپان د خپلو کشتيو د چلونې د خونديتوب لپاره خپل سمندري ځواک پياوړی کړ. انګلستان په **۱۸۸۴**ز کال کې د کشتيو او لويو سمندري توپونو جوړول پيل کړل. المان چې په اقتصادي برخه کې د هغه اصلي دښمن و، ډېر ژر يې د هغه هېواد تقليد وکړ.

د شلمې زيږديز پېړۍ په لومړيو کې د المان د سمندري ځواک چټکه پياوړتيا د انګلستان د سمندري ځواک ته يو ګواښ و. انګليس هڅه وکړه، چې د سمندري پوځي سيالۍ د پای لپاره له المان سره يوه موافقه وکړي. کله چې دغه هڅه ناکامه شوه، انګلستان د متحدينو په لټه کې شو.

فرانسې او انګلستان د خپلو هېوادونو په منځ کې په **۱۹۰۴**ز کال کې يو تړون لاسليک کړ انګلستان په **۱۹۰۷** ز کې له روسيې سره هم متحد شو او د دې درې هېوادونو اتحاد په (مثلث) تبديل شو.

د اروپا مهمو قدرتونو په هغه وخت کې په دوو اتحادونو کې يو د بل مخې ته ولاړ وو او دواړو خپل ځانونه وسله وال کول. د عمومي جګړې ګواښ ډېر شو. د بهرني سياست بدګوماني او بې باورۍ سوله لا د خطر سره مخامخ کړه. تر لومړۍ نړيوالې جګړې دمخه د اتريش وليعهد د سارايو مرکز بوسنې کې ووژل شو.

المان نيت درلود، چې يوازې له خپل لوی متحد، اتريش څخه ملاتړ وکړي. بل متحد يې ايټاليه وه. برعکس روسيې تصميم ونيو چې صربستان سره مرسته وکړي. روسي پوځ لومړی پوځ و چې د جګړې لپاره تيار شو. د المان حکومت له روسيې څخه وغوښتل چې له دې کاره لاس واخلي. ځکه له دې يې وېره درلوده، چې روسيه او فرانسه به يې پر خاوره په يوه وخت يرغل وکړي. روسيې د المان غوښتنه رد کړه او د **۱۹۱۶**ز کال د اګست په لومړۍ نېټه المان لومړی روسيې ته او بيا فرانسې ته د جګړې اعلان وکړ.

المانیانو د بلژیک ناپیېلتوب تر پښو لاندې او د **۱۹۱۴** زکال د اګست په **دریمه** یې پر هغه هېواد یرغل وکړ. یوه ورځ وروسته انګلستان المان او اتریش ته د جګړې اعلان وکړ. په صربستان د اتریش د یرغل تر پرېکړې وروسته په یوه اونۍ کې د دوو لویو اتحادو هېوادونه په جګړې کې ښکیل شول.

لومړۍ نړیواله جګړه د **۱۹۱۴** زکا ل د اګست په لومړۍ نېټه پیل شوه او د دواړو ترون هېوادونو هیله درلوده چې په چټکۍ سره به بریالي شي، البته ټول په دغه وړاندوینه کې تېروتي وو. روسان په چټکۍ سره منسجم شول. فرانسې فکر نه کاوه چې المان به د بلژیک له لارې حمله وکړي. ایټالیې د المان او اتریش سره په اتحاد کې له جګړې سرغړونه وکړه. اتریش د خپلې ځانځانۍ له امله ونه توانېد چې پر وړوکي صربستان بریالی شي.

امریکا له اروپا څخه د جلاوالي سنت وساته. او خپله بېطرفي یې اعلان کړه. ختیځې او لوېدیځې جبهې د جګړې اصلي میدانونه وو. لوېدیځه جبهه د سوېس له سرحده پیل او د فرانسې په خاوره کې د شمال تر روده ادامه درلوده. ختیځه جبهه د لهستان په خاوره کې تر روسیې پورې غځېدلې وه. په **۱۹۱۶** زکال کې ختیځه جبهه په بالکان کې پرانیستل شوه.

متفقینو په **۱۹۱۵** زکال کې هڅه وکړه چې د عثماني امپرتورۍ په ماتولو سره په دردانیل کې د پښې اېښودو ځای پیدا کړي. د متفقینو په زرګونو کسانو، چې ډېری یې استرلیایي ځوانان وو، د هغو غرونو په لمنو کې چې عثماني ترکانو په توپونو او وسلو ترې دفاع کوله، خپل ځانونه له لاسه ورکړل. د عثماني امپراتورۍ عربي اتباعو په **۱۹۱۶** زکال کې د ترک د حاکمانو پر ضد پاڅون وکړ. دغه پاڅون د ملک فیصل په مشرۍ چې په هاشمي اصیلې کورنۍ پورې یې اړه درلوده، له عربستان څخه یې فلسطین او سوریې ته خپور شو. انګلستان او فرانسې دواړو د عربي پاڅون کوونکو غوښتنې پوره کړې، چې په پایله کې عثماني امپراتوري له مینځه ولاړه د عثماني خلافت له مینځ تللو سره مسلمانانو خپل د سیاسي یووالی سمبول له لاسه ورکړ.

المانیان د **۱۹۱۶**زکال په فبرورۍ کې له اقتصادي ستونزې سره مخ شول. د المان د قومندې مرکز د

دې لپاره چې له دې ستونزې ووځي، ويې غوښتل، چې په فرانسه کې د وردن پر ښار يرغل وکړي، البته دا يې نه غوښتله چې په جبهه کې به د متفقينو ځواک لوی برى تر لاسه کړي، بلکې دا هيله يې درلوده چې د دفاع په ترڅ کې به د فرانسې ځواکونه په تدريجي توګه له منځه يوسی.

ساتونکو له وردن څخه د فشار د له منځه وړلو لپاره له انګليسانو او فرانسويانو څخه يو مرکب ځواک جوړ کړ او د دريم سيند په اوږدو کې يې يوه درنه حمله پيل کړه. د دريم سيند د جګړې په لومړۍ ورځ انګليسانو د ۶۰۰۰۰ په شاوخوا کې تلفات ورکړل. په لومړيو ۲۴ ساعتونو کې په هره دقيقه کې ۱۵ انګليسان مړه او ۳۰ کسه ژوبل شول. انګليسانو د دريم سيند په جګړې کې نوې وسلې واردې کړې. جګړې تر دسمبره پورې دوام وکړ. په دې جګړې کې المانيانو ۳۳۰۰۰۰ او فرانسويانو ۳۵۰۰۰۰ کسه تلفات ورکړل. د ايټاليا په جبهه کې د تلفاتو شمېر له ۳۰۰۰۰۰ څخه ډېر شو. په ختيځه جبهه کې ښايي د ۲،۱ ميليون کسو پورې په جګړې کې وژل شوي وي. جګړې له يو ميليون څخه ډېر زخميان درلودل.

د ۱۹۱۵ کال د می په ۷ مه يوه الماني تحت البحري کښتۍ پر لوسی تانيا اقيانوس پيما نومې کښتۍ چې د ايرلېنډ په سيند کې د حرکت په حال کې وه، يرغل وکړ او دا کښتۍ په چټکۍ سره ډوبه شوه او ۱۲۰۰ کسه په کې مړه شول. له ۱۰۰ څخه ډېر غرق شوي، امريکايان وو. لوسي تانيا انګلستان ته په پټه وسله وړله. د لوسی تانيا غرقېدو المان او متحده ايالات د جګړې ډګر ته رابښکيل کړل. لس مياشتې وروسته ترنځتيا ډېره شوه. د ۱۹۱۶ز کال د مارچ په ۲۴ مه المانيانو فرانسوي ولاړه کښتۍ د مانش په بحيره کې غرقه کړه او يو ځل بيا د امريکا خلک ووژل شول.

لومړۍ نړيواله جګړه د نړۍ د تاريخ لومړنۍ هوايي جګړه وه. د جګړې په لومړيو مرحلو کې ډېرو هېوادونو د دښمن د واحدونو موقعيت د معلومولو لپاره له الوتکو څخه ګټه اخيسته.

متحده ايالاتو او متفقينو يې د سمندري مراقبتي نظام په وسيله د المانيانو يرغلو ته ځواب ورکړ. يو شمېر کښتيو د ښارني لپاره يو له بله سره حرکت کاوه.

د ۱۹۱۸ز کال په مارچ کې د برست ليتوفسک تر تړون ۱۸ ورځې وروسته الماني ځواکونه دې ته اړ شول چې له روسيې څخه لوېديځې جبهې ته راشي. المانيانو په لوېديځه جبهه کې وحشتناکه حمله

پیل کړه. د درنې توپخانې په بمبارد او ګازي بمونو سره یې حمله وکړه. انګلیسي، فرانسوي او بلژیکي واحدونه یې د سیند لوري ته په شا کړل. د **۱۹۱۸**ز کا ل په سپتمبر کې بلغارستان له موقتي ډزبندۍ سره موافقه وکړه. عثماني امپراتوري د اکتوبر تر پایه تسلیم شوه. د **۱۹۱۸**ز کال د نوامبر په دریمه اتریش، مجارستان د ډزبندۍ منل لاسلیک کړل، چې په جګړې کې د هغوی د لاسوهنې د پای مانا یې لرله.

د **۱۹۱۸**ز کال د نومبر په **۱۱**مه سهار سر تا سري ډزبندي وشوه او په لوېدیځه جبهه کې د توپونو درزا غلې شوه. په پای کې تر خلورو کلونو وروسته لومړۍ نړیواله جګړه پای ته ورسېده.

د رسمي شمېرنو له مخې په لومړۍ نړیواله جګړه کې د ځمکنیو او سمندري قواو **۹،۱** میلیونه سرتیری ووژل شول او یا یې له ژوبلېدو او ناروغیو له امله ژوند له لاسه ورکړ. تر **۲۱** میلیونه ډېر پوځیان ژوبل، **۷،۴** میلیونه کسه بندیان یا ورک شول. دغه شمېرنه د ملکي خلکو په برخه کې نه ده.

د جګړې اقتصادي پایلې:

د فرانسې، لهستان(پولند)، سربستان ډېرې شمال ختیځې برخې او د ایټالیا شمال ختیځې سیمې په کنډوالو بدلې شوې. یوازې په فرانسه کې **۴۸۰۰** کیلو متره ځنګلي ځمکه وسوځېده او د **۱۲۸۰۰** کیلو متره مربع په شاوخوا کې کرنیزه ځمکه یې له منځه لاړه. د وردن په شاوخوا کې تر جګړې وروسته تر یوه نسله پورې مېکانیزه کرنه ناشونې وه، له دې امله چې ټوله ځمکه د اوسپنو ټوټو نیولې وه. مادي زیان کلیوالي او ښاري خلک دواړه له اقتصادي ستونزو سره مخامخ کړل. بزګرانو تر یو میلیون ډېر څاروي او حیوانات له لاسه ورکړل. په ښارونو کې تر **۶۰۰۰۰۰** ډېرې ودانۍ ورانې او یا زیانمنې شوې. پلونه، لویې لارې، تونلونه، د اورګاډي پټلۍ د تلګراف او ټیلیفون مزي له منځه لاړل.

لومړۍ نړیواله جګړه د بشریت په تاریخ کې تر ټولو ورانوونکې او د ډېر لګښت لرونکې جګړو څخه شمېرل کېږي. دې جګړې د روسیې، المان، اتریش، مجارستان او عثماني ترکیې امپراتورۍ له منځه یووړې. د رومانوف، هونسولرن او هاپسبورګ لړۍ له واکه لرې شوې. د اروپا او سهېل لوېدیځې اسیا

د نقشو ډېرې برخې له سره وکښل شوې. فرانسوي امپراتوري د فاتحينو تر منځ ووېشل شوه.

جگړې فرانسه او روسيه ورانه کړه. الماني، بلژيک او انگلستان يې هم زيانمن کړل. د امريکا متحده ايالات انزوا او گوښه والي ته ستون شو. لوېږې او ناروغيو او جگړې ډېر تلفات را منځته کړل او د اروپا پخوانۍ امپراتورۍ يې يو له بله سره بېلې کړې. تر څلورو کلونو اوږدې جگړې وروسته سوله منځ ته راغله.

په ټولگي کې دننه فعاليتونه:

زده کوونکي دې په ټولگي کې پر دووجلا ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د جگړې پر علتونو او دويمه ډله دې د اروپايي هېوادونو د سياليو په اړه يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱ـ لومړۍ نړيواله جگړه په کوم کال کې پيښه شوه؟

۲ـ په دواړو جلا اتحادونو کې کومو هېوادونو گډون درلود؟

۳ـ په دې جگړه کې کومو هېوادونو ډېر تلفات وليدل؟

د ټولگي څخه د باندې فعاليتونه:

زده کوونکي دې د جگړې د پايلو په اړه د منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

دویمه نړیواله جګړه

آدولف هتلر

په دې لوست کې به د دویمې نړیوالې جګړې څخه د مخه د بحرانونو په اړه او همدارنګه د جګړې د لاملونو او پایلو په اړوند معلومات تر لاسه کړئ.

اقتصادي بحران او رکود د ۱۹۲۹- ۱۹۳۳ز کلونو تر منځ په المان کې په ډېره چټکتیا سره پراختیا ومندله. او دې بحران درې کاله دوام وکړ، په صنایعو کې پر سلو کې ٤۰ ټیټوالی راغی. د بیکارانو شمیر ۷.۵ میلونو تنو ته ورسید، واقعي مزد له ۲۵ څخه تر ٤۰ په سلو کې را ټیټ شو. کرنه د حوادثو قرباني شوه او یو شمیر بانکونه له ماتې سره مخامخ شول اقتصادي بحران د ویمار جمهوري جوړښت متزلزل کړ او د هیټلر د رامینځ ته کیدو لپاره یې په سیاسي ډګر کې زمینه برابره کړه.

ادولف هیټلر په ۱۸۸۹ز کال په اتریش کې زیږیدلی او د لومړۍ نړیوالې جګړې وروسته یې د نازي ګوند جوړ او په ۱۹۲۰ز کال کې همدې ګوند مشری تر لاسه کړه چې ملي ګرایې، افراط ګرایې، نژاد ګرایې او تیری پر یهودو دهغه له اصولو څخه وو. نوموړی په لومړۍ نړیواله جګړه کې څو وارې ټپي شوی وه د نازیو لهِ شعارونو څخه یو هم دا وه (نن آلمان سبا جهان)، هیټلر عقیده در لوده هر څوک چې په منځنۍ اروپا مسلط شي کولای شي پر ټوله اروپا او نړۍ تسلط پیدا کاندي.

د اروپا قدرت غوښتونکي واکمنان د سولې لپاره تهدید ګڼل کیدل. په شوروي اتحاد کې ستالین غوښتل

چې خپله واکمني پراخه کړي. د موسوليني په مغزو کې د روم د لرغوني امپراتورۍ خيال ګرځېده. په **۱۹۳۶**ز کې د ملتونو ټولنه ببخي بې باوره شوې وه. د همدې کا ل په اکتوبر کې هټلر او موسوليني د روم ـ برلين محور جوړ او هغه يې (پولادي ترون) ونوماوه. لږ وروسته جاپان او ايټاليا د کمنترن تړون لاسليک کړ، چې موخه يې د کمونېزم د پراخوالي مخنيوی و. د جاپان امپراتورۍ د **۱۹۳۷**م کال په دوبي کې د چين پر شمال يرغل وکړ. د ملتونو ټولنه يو ځل بيا ونه توانېده چې سوله وساتي. هټلر په **۱۹۳۸**ز کې اتريش له المان سره يو ځای کړ او وروسته يې د سودت الماني سيمې چې د وارسای دترون له مخې د چکوسلواکيې برخه ګرځېدلې وې، بيرته د آلمان سره يو ځای کړې. هټلر او موسوليني دډسمبر په مياشت کې د انګلستان او فرانسې د لومړيووزيرانو سره د ميونيخ په ښار کې وکتل.

د المان پوځ د **۱۹۳۹**ز کال د ډسمبر د مياشتې په لومړيو کې پر لهستان يرغل وکړ. د المان پوځ له پوځي تاکتيک څخه ګټه واخېسته او په چټکۍ سره يې د لهستان پوځ درې ورې کړ.

انګلستان او فرانسې په **۲۴** ساعتونو کې المان ته د جګړې اعلان وکړ او له دې سره بيا دويمه نړيواله جګړه پيل شوه. پخوا له دې چې په اروپا کې جګړه پيل شي، د ايټاليا ديکتاتور موسوليني ايتوپيا نيولې وه. د افريقا په شمال کې د مصر او سويز کانا ل پر سر جګړه ونښته. د سويز د کانال په نيولو چې هر يو بريالي شوی وای، له دې لارې يې کولای شول چې په مستقيمه توګه خپلې جنګي بېړۍ د اسيا جبهې ته ورسوي. هر هېواد چې شمالي افريقا نيولې وای، د منځني ختيځ ټولې د تيلو ذخيرې سيمې يې تر ولکې لاندې راتللې.

د متفقينو ځواکونو د مصر په دارالعين کې د نازيانو پرمختګ ودراوه او په **۱۹۴۰ز** کې يې د هغوی پر ضد يرغل پيل کړ او **۹۰۰۰** الماني پوځيان يې اسير کړل. دويمه نړيواله جګړه چې په اروپا کې پيل شوه، نو المانيان ورته په بشپړه توګه تيار وو، جګړيز وسايل يې نوي او پوځيانو يې ښه زده کړه کړې وه. د **۱۹۳۹ز** کال په ډسمبر کې د المان لښکرو پر لهستان يرغل وکړ او د لهستان پوځ يې په څلورو اونيو کې دننه درې ورې کړ. په دې وخت کې شورويانو د هغه پټ تړون له مخې چې له المانيانو سره يې کړې و، د لهستان ختيځ يې ونيو. له لومړۍ نړيوالې جګړې څخه وروسته فرانسې له المان سره خپله پوله پياوړې کړې وه او په ختيځ کې يې د يرغل د مخنيوي لپاره د **۳۲۰** کيلو مترو په اندازه اوسپنيز سيمي استحکامات جوړ کړل. دغه استحکامات د يوه سياستمدار په نامه، د ماژينو د خط په نامه ونومول شول. د دغو استحکاماتو

ډېره برخه د ځمکې لاندې جوړه شوې وه.

المان پر لهستان يرغل وکړ. فرانسوي ځواکونه د ماژينو په خط ځای پر ځای شول او انګليسان د مانش له سمندرګي څخه تېر شول او د فرانسې په شمال کې ديره شول. دانګليسانو سمندري ځواکونو د المان بندرونه محاصره کړل.

د جګړې په اوږدو کې شورويانو په ختيځ کې د لاتويا، استونيا او ليتوانيا دولتونه د بالتيک په حوزه کې اتحاد ته ار کړل. شوروي واحدونو د فنلاند پوځ ته ماتې ورکړه او د روسيې پخوانۍ پولې يې پرانيستې.

د ۱۹٤۰ز کال د اپريل په نهمه آلماني ځواکونو د هوا او ځمکې له لارې په دنمارک او ناروې يرغل وکړ. دنمارکيو پوځ نه درلود او فوراً تسليم شول. ناروېژانو غوښتل جګړه وکړي خو د دريو اونيو په اوږدو کې تسليم شول.

د **۱۹۴۰**ز کال د اپرېل پر لسمه نازيانو پر بلژيک او هالنډ يرغل وکړ. المانيانو له سمندري ځواک، پياده، ټانک، بم غورځوونکو الوتکو او کوماندويي ځواک څخه ګټه اخيسته او د ماژينو د خط په شاو خوا کې ځای پر ځای شول.

المانيانو د همدغه کال په جون کې د لوېديځ په جبهه کې خپل ځواکونه ځای پر ځای کړل او وروسته يې د شمالي دښتو له لارې پر فرانسې حمله وکړه. د ماژينو له خط څخه تېر شول او له شپږو اونيو څخه په لږه موده کې پاريس ته ورسېدل.

فرانسه د **۱۹۴۰**ز کال د جون په **۲۲**مه المان ته تسليم شوه. مارشال هانري پتن د لومړي نړيوالي جګړې سپين ږيري او اتل نوی حکومت جوړ او له المان سره يې د ډزبندۍ تړون لاسليک کړ. د تسليمي د شرايطو پر بنسټ د فرانسې پوځ بې وسلې شو. المان د فرانسې په شمال کې پاريس ونيو. د فرانسې دولت د فرانسې سهېل ته چې اشغال شوی نه و، انتقا ل شو.

د انګلستان د خلکو مشرې د وينسټون چرچل په نامه نوي صدراعظم په لاس کې واخيسته، انګليسانو غوښتل چې جګړې ته دوام ورکړي.

د جګړې لمنه د بالکان شبه جزيرې ته هم ورسېده. موسوليني د **۱۹۴۰**ز کا ل په مني کې پر يونان يرغل وکړ. د **۱۹۴۰**ز کال د مني په پای کې مجارستان او رومانيه د محور له ځواکونو سره يو ځای

شول. د **۱۹۴۱**ز کال په لومړيو کې بلغاريا له فاشيستانو سره يو ځای شوه. **۱۹۴۱**ز په پسرلي کې نازيانو پر يوګوسلاويا يرغل وکړ او پر يونان پوره بريالي شول. په افريقا کې په مصر او سوماليه کې د ايټاليا ځواکونه له انګليسانو سره وجنګېدل. د **۱۹۴۱**ز کال د پسرلي پورې ټوله شمالي افريقا د جګړې په صحنه بدله شوه.

له انګلستان سره جګړه اوږده شوه. د لوېديځې جبهې د بريالیتوب په برخه کې هټلر ناهيلی شو، د دې پر ځای يې ختيځ ته پام شو او کمونېزم يې خپل اصلي دښمن وګاڼه. نوموړی په دې عقيده و، چې پر شوروي اتحاد بريالیتوب، پر نړۍ د تسلط يوګام دی او د جولايي پر **۲۲**مه المان د روس په ضد عمليات پيل کړل. د المان واحدونو د **۳۲۰۰** کيلو مترو د جبهې په اوږدوالي د بالتيک له سيند څخه تر تور سمندرګي پورې پر شوروي يرغل وکړ. المانيانو د لهستان په ختيځ، د بالتيک سيمې او وروسته يې پر روسيې او يوکراين يرغل وکړ او په **۱۹۴۱**ز کې د لېننګراد ښار محاصره پيل شوه، چې سل ورځې اوږده شوه. نازيانو د اکتوبر په مياشت کې يوکراين ونيو او کريمه ته داخل شول.

د **۱۹۴۱**م کال په نوامبر کې الماني ځواکونه او تدارکاتي خطوط يې ډېر پراخه شول. د المان په لوی جګړيز ماشين کې شنيدلی حالت رامنځ ته شو.

په ټولګي کې د ننه کړني:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د جګړې د لاملونو او دويمه ډله دې د ادلف هيټلر د ونډې په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پايلي دې ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتني:

۱- دويمه نړيواله جګړه په کوم کال کې پيښه شوه؟

۲- محور ګروپ کومو هيوادونه ته ويل کيدل؟

۳- آلمان په کوم کال په شوروی اتحاد تيری وکړ؟

د ټولګي څخه د باندې کړني:

زده کوونکي دې د خپلو ښوونکو او منابعو په مرسته د محور هيوادونو د ماتې په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پر هند او چین باندې د جاپان یرغل

د جاپان یرغل د هندوچین په جزایرو، د محور ماتې او د دویمې نړیوالې جګړې د پایلو په اړه، په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

په داسې حال کې چې د هټلر پوځ په ټوله اروپا کې خپرېده، جاپانیانو په ختیځ کې خپلو پر مختګ ته دوام ورکاوه او غوښتل یې چې پر پراخه سیمه مسلط او له ځمکې او منابعو څخه یې ګټه واخلي. جاپان په **۱۹۳۲**ز کا ل کې منچوریا ونیوله. په **۱۹۳۷**ز کا ل کې د جاپان او چین واحدونو د پیکن په شاوخوا کې یو له بله سره په جګړه بوخت وو. د جاپان پوځ ښار ونیو او وروسته یې د سهېل په لور حرکت وکړ او تر **۱۹۳۹**ز کال پورې یې د چین خلورمه برخه ونیوله، خو چینایان تسلیم نه شول او خپله پلازمېنه یې یانګ تسه ته یووړه او په خور وورو جګړو یې لاس پورې کړ.

جاپان په **۱۹۳۹**ز کال کې د هانیان جزیره او هندوچین ساحل ته نیږدې نورې کوچنې جزیرې ونیولې. دغه بریالیتوب د انګلستان تدارکاتي مسیر له هانکانګ څخه تر سینګاپوره پورې په خطر کې واچاوه. دغو یرغلونو د امریکا متحده ایالات پریشانه کړل. د **۱۹۴۱**ز کال په لومړیو کې یې له جاپان سره خپلې ټولې اړیکې پرې او په امریکا کې د دې هېواد پانګه ضبط شوه. د همدې کا ل په ډسمبر کې جاپانیانو په هاوایي او فلیپین په جزیرو کې د امریکا پر مرکزونو او هم په هانګ کانګ او ملایا کې د انګلستان

پر پوځي مرکزونو یرغل وکړ. جاپان د امریکا پرالوتکو او هوايي هډو چې د آرام اقیانوس په پرل هاربر کې يې لنګر اچولی و، بمباري وکړه. جاپاني پیلوټانو **۱۸** جګړییزي امریکایي کشتی او **۱۸۰** امریکایي الوتکې له منځه یوورې او د**۳۵۰۰** کسو په شاو خوا کې يې ووژل.

جاپانیانو په آرام سمندرکې د **۱۹۴۱**ز کال د ډسمبر د حملو په ترځ کې ډېر لوی امتیازات لاس ته راوړل. د **۱۹۴۲**ز کال په لومړیوکې د هغو موخو د لاس ته راوړلولپاره چې هغه د اسیا د ختیځې برخی نیول وو، پر مخ روان وو. دجاپان امپراتوري د برما په جګړې کې پر مخ لاړه. ګورم، د ویک جزیره او د فلپاین جزایر يې ونیول. هانګ کانګ، سینګاپور، او د شرقي هند جزایرو هم سقوط وکړ. جاپاني ځواکونو پر بریتانیوي هند یرغل ته ځان چمتو کړ. په استرالیا، نیو زیلانډ او د هاوایي په جزیرو کې يې هم پر مختګ وکړ. داسې ښکاره کېده چې هټلر او موسولیني بریالیتوب تر لاسه کړ. د دې په مقابل کې د متفقینو د ځواکونو مشرانو (د انګلستان د صدراعظم چرچل، د شوروي د رهبر ستالین او د امریکا د جمهور رئیس روزولټ) په مشرۍ د تهاجمي یرغل لپاره یو له بل سره یو ځای شول. پرل هاربر له یرغل څخه وروسته د امریکاګوښه والی پای ته ورسېد. د **۱۹۴۲** ز کا ل په می کې د امریکا او استرالیا هوایي او سمندري ځواکونو په آرام سمندر کې د جاپانیانو پرمختګ ودراوه. یوه میاشت وروسته د امریکا متحده ایالاتو د جاپان لویه کشتی چې ختیځ لوري ته د میدوي پر جزیرې د یرغل لپاره د حرکت په حال کې وه، ودروله. د امریکا متحده ایالاتو او جاپان د درېو ورځو لپاره د میدوي د جزیرې په شمال کې په هوا او سمندر کې سره وجنګیدل، چې په پای کې د امریکا متحده ایالات بریالی شوه.

د محور ماتې:

د ۱۹٤۲م کال د نوامبر په میاشت د شوروي کلکو یرغلو المان شاتګ ته اړ کړ. هټلر خپلو پوځونو ته امر وکړ چې وجنګیږي، خو د **۱۹۴۳**ز کال په جون کې د المان پوځونه تسلیم شول.

د **۱۹۴۳**ز کال په دوبي کې انګلیسي - امریکایي ځواکونو سیسلي ونیوله. د همدې کا ل په وروستیو میاشتو کې متفقینو ورو ورو شمال ته پرمختګ کاوه. په آرام سمندر کې يې جاپانیان جزیره په جزیره شا تګ ته اړ کړ.

د **۱۹۴۳**ز کال په نوامبر کې روزولټ، چرچل او ستالین په تهران کې سره وکتل. هغوی پر فرانسې د متفقینو د یرغل پر نقشې سره خبرې وکړې. د دې نقشې پر بنسټ د متفقینو ځواکونه باید د مانش له

بحيرې څخه تېر شوي او د نرماندي په سواحلو کې پياده شوي واى.

په دې يرغل کې څه د پاسه له **۱۷۵۰۰۰** سرتيرو، او هم له ډېرو تجهيزاتو څخه کار واخستل شو. په نرماندي کې د ځواکونو تر پياده کېدو **۱۰۰** ورځې وروسته، د **۲** ميليونو په شاوخوا کې سرتيري فرانسې ته داخل شول او د **۱۹۴۴**ز کال د آگست په **۲۵** مه يې پاريس آزاد کړ.

شوروي پوځ د **۱۹۴۴**ز کال په جون کې ستونې، ليتوانيا، ليتويا، رومانيه او بلغارستان ونيول او همدارنگه انگليسانو المانيان د يونان له خاورې وويستل. د **۱۹۴۵**ز کال په فبرورۍ کې روزولټ، چرچل او ستالين په ايټاليا کې د تورې بحيرې د څنډې په آرامځاى کې يو له بل سره وليدل. همدارنگه مشرانو د دې هڅه وکړه چې په اروپا کې تر جگړې وروسته د مسايلو د حل لپاره توافق وکړي. هغوى د المان د وېش نقشه د نيول شوې سيمې په توگه وکښله. د فرانسې سرتيرو يې د متفقينو د مهمو ځواکونو لپاره سيمه مشخصه کړه. هغه اروپايي دولتونه چې له نازيانو څخه خپلواک شوي وو، بايد د ځانونو لپاره يې حکومتونه انتخاب کړي واى. همدارنگه روزولټ دا ومنله، چې شوروي د ملگرو ملتونو له ټولنې سره يو ځاى شي، نو په ختيځه اروپا کې به د دې هېواد امتيازات تضمين کړي.

د **۱۹۴۵** کال د مى په لومړيو کې د برلين د ښار په سړکو کې تر خونړيو جگړو وروسته، دغه ښار د روسانو پر وړاندې سقوط وکړ. د هټلر ژوند د هغه تر ځمکې لاندې پټنځاى کې پاى ته ورسېد. د جاپان سره لا جگړه روانه وه. د **۱۹۴۵**ز په اپريل کې روزولټ ناڅاپه مړ شو. هري ترومن چې جمهوري رياست ته ورسېد، د مهنتن له پټې طرحې خبر شو چې يو شمير پوهانو او مهندسانو د دغه نامه لاندې د لومړنى اتومي وسلې په جوړولو لگيا وو.

متفقينو د جولايي په **۲۶**مه د جاپان حکومت ته التيماتوم ورکړ او له هغه هېواد څخه يې وغوښتل چې تسليم شي، خو جاپان التيماتوم ونه مانه.

د **۱۹۴۵**ز کال د آگست په**۶** مه د امريکا د اورده واټن الوتکې د جاپان د هيروشيما پر ښار بم وغورځاوه. دې بم د ښار تر **۶۰** مې برخې ډېره ورانه کړه او تر **۱۵۰۰۰۰** ډېر کسان يې ووژل. خو سره له دې بياهم جاپان تسليم نه شو. د **۱۹۴۵**ز کال د آگست پر نهمه B-۲۹ ډول الوتکې پر ناگاساکي بل بم راوغورځاوه او **۴۰۰۰۰** کسان يې ووژل. پاتې **۷۰۰۰۰** کسه په ډېره وحشتناکه توگه سوي وو.

جاپان د **۱۹۴۵** ز کال د سپتمبر پر دويمه تسليم شو. د تسليمى خبر ټولې نړۍ ته مخابره شو. د

متفقينو ډېرو پلويانو د ډېرو لويو غونډو په ترڅ کې په لويو ښارونو کې خوشالي او جشنونه پيل کړل. په وروستيو اونيو کې روسيې منچوريا ونيوله. په اندونيزيا او ملايا کې جاپاني ځواکونه انګلستان ته تسليم شول. د امريکاه متحده ايالاتو ځواکونو جاپان ونيو او چين يې آزاد کړ او په دې توګه په تاريخ کې تر ټولو خونړۍ جګړه پای ته ورسېده.

د دويم نړيوالې جګړې پايلې:

دويمې نړيوالې جګړې ډېر مالي او ځاني زيانونه رامنځ ته کړل. په دې جګړه کې له **۴۰ ـ ۵۰** ميليونو پورې انسانان ووژل شول. د امريکا متحده ايالاتو خپل **۳۰۰۰۰۰** ځواکونه له لاسه ورکړل. د جګړې لګښت تر يو ټرېليون ډالرو ډېر و. **۲۳۰** ميلياره ډالر د محور هېوادونو ولګول. د امريکا متحده ايالاتو له **۳۱۷ ـ ۳۴۱** ميليارډو ډالرو پورې ولګول. لويو ښارونو لکه وارسا، لندن او برلېن ډېر درانده زيانونه وليدل. هېروشيما او ناګاساکي کابو بېخي له منځه لاړل. د اروپا او آسيا ټولو خلکو خپل کورونه، کروندې او همدارنګه دندې له لاسه ورکړې. کليساګانې، کارخانې، سړکونه، د اوسپنو لارې او بندري تاسيسات د بمباريو او د توپونو د اور له امله وران شول. د نړۍ د ډېرو هېوادونو پرمختګ او وده د خپل اصلي مسير څخه منحرفه شوه.

په ټولګي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ويشل شي لومړۍ ډله دې د رهبرانو ونډې لکه روزولت، چرچل او ستالين د محور هيوادونو په ماتې کې او دويمه ډله دې د جګړې د پايلو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پايلې دې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ د امريکې متحده ايالاتو څرنګه په جګړه کې ګډون وکړ؟
۲- جاپان ولې په دويمه نړيواله جګړه کې امريکې ته تسليم شو؟

د ټولګي څخه د باندې فعاليت:

زده کوونکي دې د اروپا نقشه رسم او پرمخ دې د محور او متفق هيوادونه په نښه کړي.

د ملګرو ملتو جوړېدنه

په دې لوست کې به د ملګرو ملتونو د سازمان د رامنځ ته کېدو او د هغه د ضرورت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د ۱۹٤٥ز کال په اوږدو کې د متفق هېوادونو استازو له جګړې څخه وروسته د نړۍ د موقعیت په اړه د تصمیم نیولو لپاره لیدنه وکړه. هغوی په دې توافق وکړ چې داسې نړیوا ل سازمان جوړ شي، چې ټول خپل ځانونه د هېوادونو په منځ کې د سولې او همکارۍ لپاره متعهد وساتي او هم د هغو خلکو په برخه کې چې د محور هېوادونو ځواک یې جوړاوه، د سرنوشت په اړه یې تصمیم ونیسي. متفقینو ملګري ملتونه جوړ کړل. د متفقو پنځوسو هېوادونو استازیو په سانفرانسیسکو کې د **۱۹۴۵**ز کا ل له اپرېل څخه تر جونه پورې سره ولیدل. هغوی د نړیوال سازمان د منشور په برخه کې توافق ته ورسېدل. دا منشور په **۱۹** فصلونو او **۱۱۱** مادو کې تدوین شو او د لاهې د نړیوالې محکمې د دیوان اساسنامه د دغو **۵۰** هېوادونو لاینفک برخه شوه. غړیو هېوادونو په دې توافق وکړ چې د سولې د ساتنې او پرمختلنې لپاره به د ټولو ملتونو حقوق او حاکمیت په مساوي توګه په پام کې ساتي او نړیواله همکاري یې هم تضمین کوی.

د ملګرو ملتونو سازمان لویه شورا لري. عمومي شورا د ټولو غړیو هېوادونو له استازیو جوړېږي، خو

رښتنيني ځواک د امنيت له شورا سره دی. د امريکا متحده ايالات، انګلستان، فرانسه، روسيه او چين په دې شورا کې دايمي څوکۍ لري. شپږ نور هېوادونه په دوراني توګه ټاکل کېږي.

د امنيت د شورا رايه په اکثريت ولاړه وي. د پرېکړې د تصويب په صورت کې د پنځو دايمي هېوادونو رايه د اکثريت رايې يوه برخه وي. په دې توګه له دغو پنځو لويو هېوادونو څخه هر يو د دې شورا د پرېکړې د ويټو حق لري. اقتصادي او اجتماعي شورا، نړيواله محکمه او سرمنشي، د ملګرو ملتونو اصلي جوړښت تشکيلوي. متفقينو پرته له ملګرو ملتونو، د جګړې د وضعيت د ژر اداره کولو او په راتلونکې کې د پراختيا او ودې لپاره نورګڼ شمېر سازمانونه هم جوړ کړل، چې بېلابېل فعاليتونه د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې تر سره کوي.

د ملګرو ملتونو د سازمان په جوړېدنه کې د ډېرو اقداماتو لاس دی، چې هر يو په کې اغېزمنه ونډه اخيستې ده. د دې اقداماتو له جملې څخه کولای شو، چې په زماني ترتيب سره د بين المتحدينو د اعلاميې خپريدل، اتلانتيک منشور، د ملګرو ملتونو اعلاميه، د مسکو او تهران کنفرانسونه، د دامبارتن اوکس او بالتا کنفرانس او په پای کې د سانفرانسيسکو کنفرانس ته اشاره وکړو.

په ټولګي کې د ننه کړنې:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د نړيوالو سازمانونو او دويمه دې د دې سازمان د موخو په برخه کې يو له بله سره خبرې او مشاجرې وکړي او پايله دې په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې:

۱ـ د ملګرو ملتونو ټولنه څنګه جوړه شوه؟

۲ـ څو هېوادونه د امنيت د شورا دايمي غړي دي؟

۳ـ د ملګرو ملتونو ټولنه په کوم کال کې جوړه شوه؟

د ټولګي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د ديرشو هيوادونو ليست ترتيب کړي چې د ملګرو ملتونو غړيتوب ولري او په ټولګي کې دې ووايي.

په یوه صنعتي ځواک باندې د جاپان بدلون

آیا پوهیږئ چې جاپان څرنگه په یو صنعتي هیواد واوښت؟ پدې لوست کې به ددې پوښتنې ځواب تر لاسه کړې.

پخوا تر دې چې د جاپان پر صنعتي بدلېدنې خبرې وکړو، ښه به دا وي، چې د هغه هیواد د تېر تاریخ په برخه کې څه یوه شو. تر میلاد ۶۶۰ کاله پخوا د جاپان لومړنی امپراتور پر تخت کېناست. په هغه وخت کې د مذهبي قوانینو (شینتو) له مخې امپراتور له فوق العاده ځواکه برخمن و. په منځنیو پېړیو کې ساموریان پر جاپان مسلط شول. پخوا د امپراتور د گارد کسان د ساموايي په نامه یادېدل. په دې وخت کې جاپان په یوه فیوډالي، کمزوري او وروسته پاتې هېواد بدل شو.

د جاپان معاصر دوران د امپراتور (موتسوهيتو) له تخت ناستې ۱۸۶۸ز څخه پيلېږي. د هغه د امپراتورۍ مودې تر ۱۹۱۲ز پورې دوام درلود، چې د (ميجي) د دورې په نامه يادېږي. په اداري او پوځي برخه کې ډېر اصلاحات رامنځ ته شول او جاپان په يوه نړيوال ځواک واوښت. د چين او جاپان او جاپان او روس په جګړې کې يې چين روس ته ماتې ورکړه او په همدې وخت کې وتوانېد، چې پر کوريا، تايوان او سخالين پر ټاپو تسلط پيدا کړي.

د جاپان هېواد له يو شمېر ورو او لويو ټاپوګانو څخه جوړ شوی دی او په لرې ختيځ کې پروت دی. سره له دې چې ځمکه يې لږه ده، د وګړو شمېر يې ۱۴۰ ميليونو ته رسېږي. تر لومړۍ نړيوالې جګړې او د المان تر ماتې وروسته، جاپان د صنعتي او لوی ځواک کېدنې لپاره ډېرې هلې ځلې وکړې او له المان او اروپايي هېوادونو څخه د فني زده کړې په لړ کې په چټکۍ سره له اقتصادي او پوځي پلوه سيمه ييزه ځواک شو. هغه و، چې تر دويم نړيوال جنګ دمخه د تکنالوجيکې همکارۍ له امله له المان سره نږدې شو او د دويم نړيوالې جګړې په پيل کې له المان او ايټاليې سره په (محور) دولتونو کې د متفقينو پر ضد شامل شو. په دويمې نړيوالې جګړې کې يې په پاسفيک (آرام) سمندر کې خپل ډېر متصرفات له لاسه ورکړل او د (هېروشيما او ناګاساکي) تر اتومي بمبارد وروسته پرته له کوم قيد و شرطه امريکا ته تسليم شو.

د جاپان د پارلمان ودانۍ

تر جګړې وروسته او د سولې په راتلو سره يې د نويو اندونو او قوي مديرانو په مټ د صنعتي کېدو او د خپل اقتصاد په جوړونه لاس پورې کړ او د امريکې متحده

ایالاتو ته یې کار پېژندونکي، تکنیشنان او اهل فن د زده کړې لپاره ولېږل او تر څنګ یې په هېواد کې معقولې، خصوصي او نوې پروژې پلې کړې. له امریکایي نویو طرحو څخه اقتباس ورځ په ورځ جاپان ته د پرمختګ لارې خلاصې کړې او تر اوسه یې دغه سیاست دوام لري.

دا څرګنده ده چې د هېوادونو د پرمختګ یو علت د هغوی فرهنګي وده ده او روښانه خبره ده هر کله چې یو هېواد په فرهنګي برخه کې پرمختګ وکړي، نو صنعتي او اقتصادي پرمختګ یې په برخه کېږي او که چېرې کوم هېواد په فرهنګي برخه کې پرمختګ نه وي کړی او غواړي چې فني پوهې او اقتصاد ته وده ورکړي، سره له هغې مناسبه پایله نه شي تر لاسه کولای. جاپان له سلو کالو وروسته په دې وتوانېد، چې د نړۍ په یوه ستر صنعتي هېواد بدل شي. که چېرته د صنعتي کېدو نېټه د انګلستان د صنعتي انقلاب د رامنځ ته کېدو نېټه وګڼو، نو پاتې ټول لوېدیځ هېوادونه دې مرحلې ته دوه سوه کاله وروسته رسېدلي دي او که چېرې وغواړو چې علت یې پیدا کړو، چې جاپان څنګه دا موده لنډه ووهله، چې په یوه صنعتي هېواد بدل شو، نو ځواب یې بنایي داسې وي:

صنعتي کېدنه یې په کرار او تدریجي ډول پیل شوه. لومړی ساده صنایع، وروسته لږې پېچلې، سپکې صنایع، منځنۍ تکنالوژي، وریسي درنې او لوړې تکنالوژۍ په کې رامنځ ته شوې. په ۲۰۰۵ز کا ل کې جاپان د (۴،۵) ټریلیونو ډالرو تولیداتو په ارزښت تر امریکا وروسته د نړۍ په اقتصادي ځواک کې دویم او په اسیا کې یې لومړی ځای درلود. که څه هم جاپان محدودې صنایع لري، خو د دولت په همکارۍ سره چې د پرمختللې تکنالوژۍ په برخه کې پانګه اچونه کوي، جاپان د صنعت او تکنالوژۍ له پلوه یو مهم هېواد ګڼل کېږي. امریکا د ۲۲،۷٪ چین ۱۳،۱٪ سهېلي کوریا په ۷،۸٪ سره د جاپان ډېر مهم سوداګریز شریکان دي او اوس جاپان په لنډه موده کې په چټکۍ سره د نړۍ په یوه پرمختللي هېواد بدل شوی دی.

د جاپان مهم صادرات، د حمل ونقل وسایل، موټرې، بریښنایي صنایع، ماشین الات، کېمیاوي

صنایع، فولادي صنایع، غیر اوسپنیز فلزات، کشتۍ جوړونه، نساجي او نور دي.

دا هېواد څو نړېوال موټر جوړونکي شرکتونه، لکه، ټویټا، هنډا، سني، نیسان، میتسوبیشي او داسې نورې کمپنۍ چې معتبر مارکونه لري، خاوند دی.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې دجاپان د تاریخ او دویم ډله دې د جاپان د صنعتي کېدنې پر لاملونو یو له بله سره خبرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پوښتنې:

۱ـ د جاپان لومړنی امپراتور څه وخت پر تخت کېناست؟

۲ـ د جاپان معاصر دوران له کومې تاریخي پېښې څخه پیلېږي؟

۳ـ جاپان په دویمه نړېواله جګړه کې د کومو هېوادونو په ګټه او پلوی په جګړې کې داخل شو؟

۴ـ د جاپان سوداګریز شریکان کوم هېوادونه دي؟

۵ـ د جاپان د لویو کمپنیو نومونه واخلئ؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د جاپان د چټکې پرمختیا په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایي.

د شوروي اتحاد له منځه تلل

یو شمېر بهرني او داخلي عوامل چې د شوروي اتحاد د له منځه تلنې سبب شول، په لاندې توګه به ورسره آشنا شئ.

الف: کورنی لاملونه:

په شوروي اتحاد کې مارکسيستي او لېنينستي نظام له ۱۹۱۷ـ ۱۹۹۱ ز پورې سره له دې چې د سوسیالېزم د تحقق لپاره ورته ډېرې هڅې وشوې، له منځه لاړ. د هغو نظریو پر بنسټ چې د مارکسېزم د پلویانو او د هغوی د مخا لفینو له خوا څرګندې شوې، نو دا ترې جوتېږي، چې د شوروي اتحاد سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام په دې ونه توانېد، چې د روسيې د خلکو اړتیاوې پوره کړي. د مارکسيستي نظریاتو څخه په روسي انقلابي بڼه او د سیاسي فرهنګ د دوام له امله داسې یو ترکیب رامنځ ته شو، چې یو له بله سره يې هيڅ ډول هماهنګي نه درلوده. سره له دې چې روسيه يې په يوه لوی څواک بدله کړه، خو د انسانانو له فطري خصوصيت سره د توپير له امله په پای کې له منځه تلو سره مخامخ شو.

د شوروي اتحاد اقتدار غوښتونکی سیاسي نظام، چې کمونیست ګوند یې د کارګر د استازي په نامه پر

هېواد واکمن کړی و، له شدید کنټرول او د ډول ډول ټکولو او اختناق سره سره، په پای کې د میلیتونو د اعتراضاتو په وړاندې چې کلونه کلونه یې د مرکزي حکومت د واکمنۍ لاندې ژوند تېر کړی و، ټینګار ونه شو کړای او هغه پراخ ټولنیز بدلونونه، په ځانګړې توګه هغه زاړه فردي روشونه او وېشنه چې ټولنه ترې جوړه شوې وه او د کمونېست ګوند منشي تطبیقوله، د ۱۹۸۰ز د لسیزې بدلونونه یې چټک کړل، چې په پای کې د میلیتونو د زندان ور پرانیستل شو.

پر شوروي اتحاد حاکم نظام چې د کمونېزم د نظریو تر رهبرۍ لاندې په ځانګړې توګه د ستالین په وسیله رامنځ ته شو، پخپله د دې نظام د له منځه تلنې سبب و. داسې نظام چې پر اداري او اقتصادي چارو یې بشپړ امرانه کنټرول درلود، د ټیټو او منځنیو طبقو فردي ګټې له منځه وړلې او د انسان د فطرت ځانګړتیاوې یې نه منلې. د شوروي اتحاد د صنعتي لاس ته راوړنو سره سره یې د خلکو عادي ورځنۍ اړتیاوې نه شوې پوره کولای او هغه اقتصادي او انساني منابع یې چې درلودې، له هغوی څخه یې په پوځي برخو کې ګټه واخیسته.

ریګن او ګورباچوف

د امریکایانو فشار او له پردیو څخه وېره چې په روسي ټولنه کې یې ریښه درلوده، د داخلي ناخوالو د پټولو لپاره به یې په افراطي توګه ورته پاملرنه کوله. فدرالي نظام به ادعا کوله چې د ټولو میلیتونو او قومونو بشپړ حقوق په پام کې نیول کېږي، خو په عمل کې یې توپیر درلود، چې دغه تبعیض په میلیتونو کې ناخوښي او نارضایتي رامنځ ته کړه. سره له دې چې

گورباچوف ډېره هڅه وکړه چې دا تبعیض له منځه یوسي، خو بریالی نه شو، تر دې چې د نظام د له منځه تلنې زمینه په تدریج سره تیاره شوه.

په پای کې په ۱۹۹۱ز کال کې د شوروي سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام سره د دې چې ۷۴ کاله یې ډېرې هڅې وکړې، خو د سوسیالېزم پر تداوم او عملي کېدنه بریالی نه شو په پایله کې له منځه لاړ.

ب ـ بهرني لاملونه:

د دویمې نړیوالې جګړې تر پای وروسته، سوړ جنګ پیل شو، څکه په دې موده کې کومه نړیواله جګړه رامنځ ته نه شوه. او لویو ځواکونو یو د بل پر ضد تبلیغات پیل کړل او تسلیحاتي سیالی پیل شوې او هر یوه هڅه کوله چې ورانوونکې وسله جوړه کړي. لوېدیځو هېوادونو د امریکا په مشرۍ د کمونېزم د خپراوي پر ضد پراخه تبلیغات پیل کړل او په شوروي اتحاد کې یې کمونیستي نظام تخریباوه.

فضایي سیالی او رقابتونه هم د شوروي اتحاد د له منځه تلنې سبب ګڼل کېږي، څکه چې د هرې فضایي بېړۍ لپاره په میلیاردونو امریکایي ډالر لګول کېده او د شوروي اتحاد لپاره د هرې مصنوعي سپوږمۍ جوړول او توغول ورته ډېر ګران تمامېده.

شوروي اتحاد افغانستان په ۱۹۷۸ز کې اشغال کړ، شوروي اتحاد دا فکر نه کاوه چې دا جګړه به اوږده شي او د غیرتمنو افغانانو له داسې مقاومت سره به مخامخ شي. د روسانو د تر اشغال وروسته افغانستان سره اسلامي او لوېدیځو دولتونو مرسته کوله او شوروي اتحاد په دې جګړې کې ډېر لګښتونه وکړل، چې د هغه کمزوري اقتصاد یې لا پسې کمزوری کړ. د شوروي اتحاد په له منځه ورنې کې ځاني تلفات هم له سترو عواملو څخه ګڼل کېږي، څکه د ځوانانو وژنه او معیوب کېدنه د خلکو د کرکې سبب شوه او له افغانستان څخه د قواوو د ویستلو غوښتونکي شول. په پای کې شوروي اتحاد په افغانستان کې ماتې وخوړه او خپل ځواکونه یې له افغانستانه بهر کړل.

پورتنيو کورنۍ او بهرني لاملو د شوروي اتحاد د له منځه وړنې لپاره مناسب شرايط برابر کړل، چې حاکم نظام په خپلو ټولو هڅو سره په دې ونه توانېد چې مخه يې ونيسي، چې په پای کې د کمونست ګوند تر اوږده حاکميت وروسته پر پنځلسو جمهوريتونو شوروي اتحاد وپاشل شو. سوسياليستي نظام له منځه لاړ او ډېرو جمهوريتونو خپله خپلواکي اعلان کړه.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د سوسياليستي نظام پر ماهيت او دويمه ډله دې د شووروي اتحاد د له منځه تلنې پر کورنۍ عواملو خبرې وکړي او پايله دې په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې:

۱- د روسيې کارګري انقلاب په کوم کال کې رامنځ ته شو؟

۲- شوروي سوسياليستي نظام په کوم کال کې له منځه لاړ؟

۳- په ۱۹۸۰ ز لسيزه کې په شوروي کې کوم بدلونونه رامنځ ته شول؟

۴- شوروي نظام څو کاله دوام وکړ او څو جمهوريتونه يې لرل؟

۵- د افغانستان مسلمان ملت د شوروي او کمونيزم په نابودي کې کومه ونډه ولوبوله په لنډه توګه ووايي.

د ټولګي څخه د باندې فعاليت:

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګي شخصيتونو څخه د شوروي اتحاد په له منځه تللو کې د بهرنيو لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولګي کې ووايي.

د المان فدرالي جمهوریت

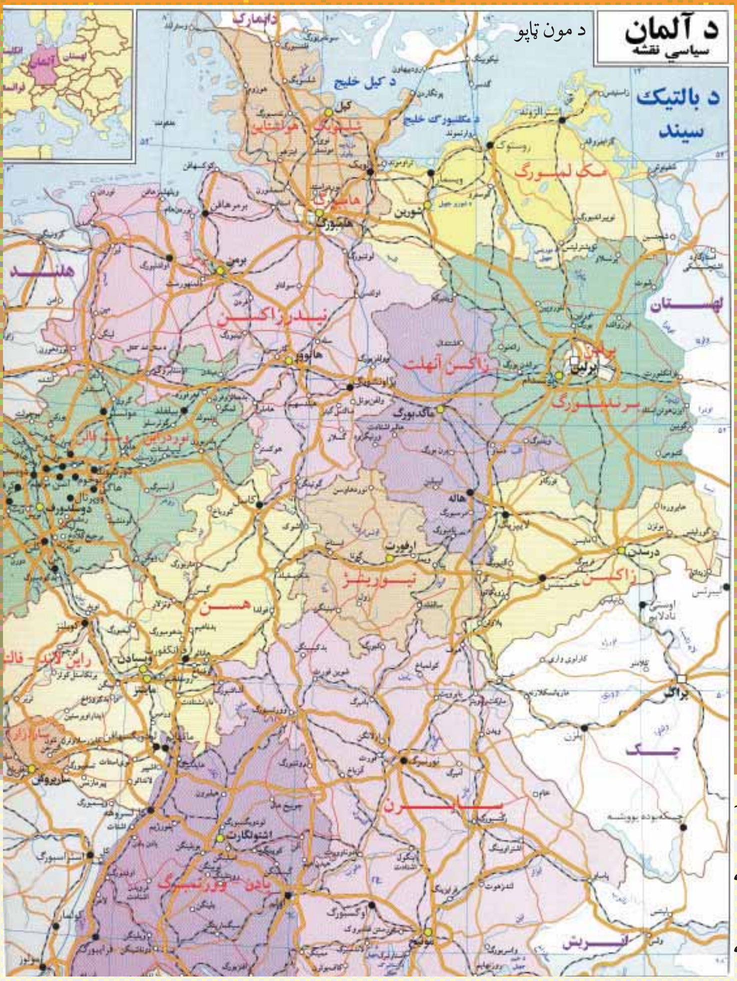

آیا پوهېږئ چې د المان جمهوریت څو ایالتونه او څه ډول سیاسي جوړښت لري؟

د آلمان فدرالي جمهوریت د نړۍ د پرمختللو صنعتي هېوادونو له ډلې څخه دی. دا هېواد چې په اروپا کې پروت دی، په شمال کې له ډنمارك او بالتیک بحیرې، ختیځ کې یې پولند او د چک جمهوریت، په سهېل کې یې له اتریش او سویس او لوېدیځ کې له فرانسې، بلژیک، لوکزامبورک او هالنډ سره پوله لري.

المان یو دېموکرات فدرالي جمهوریت دی او شپاړس ایالاتونه لري. دغه ایالات کولای شي، چې په ځینو چارو کې خپلواك عمل وکړي. المان له فرانسې او روسي سره د جگړې پر مهال په ۱۸۷۱ز کې د یوه ملت په توګه متحد شو.

د دولت اجرايي قدرت د فدرالي صدراعظم سره وي. بوند سرات(فدرال شورا) صدراعظم ټاکي. جمهور رئيس د يو ګډې ناستې د بوندسرات او د ايالتي استازو(بوند ستاګ) د مساوي غړو په ګډون د پنځو کالو لپاره ټاکل کېږي. سره له دې چې په ۱۹۹۰ز کال کې برلېن پلازمېنه وټاکل شوه، خو د المان پارلمان، وزيران، جمهور رئيس او فدرال صدراعظم د بن په ښار کې اوسي.

انګلا مرکل د آلمان لومړۍ وزيره

د المان فدرالي جمهوريت د ملګروملتونو د سازمان ، د شمالي اتلانتيک د تړون، د اوو هېوادونو له ډلې، د لوېديزې اروپا د پنځو هيوادونو د اتحاديې ، د امنيت او همکاريو کنفرانس په اروپا کې د همکارۍ او هم د اروپايي اتحاديې د بنسټ ايښودونکو څخه دی.

تر امريکا او جاپان وروسته، المان د نړۍ دريم صنعتي ځواک دی. تر دويمې نړيوا لې جګړې وروسته د المان اقتصادي ودې او پرمختګ ته د (المان اقتصادي معجزه) ويل شوي ده

المان داسې يو هېواد دی، چې ګڼ شمېر سياسي ګوندونه په کې فعاليت کوي، چې مهم يې په لاندې ډول دي:

- سوسيال دېموکرات ګوند (سوسياليست).
- دېموکرات مسيحي ګوند (محافظه کار).
- سوسياليستي مسيحي ګوند.
- آزاد دېموکرات ګوند (ليبرال).
- شين ګوند (د چاپېريال ساتنه).

ـ سوسیالېزم دېموکرات ګوند (د ختیځ الـمان پخوانی کمونیستي ګوند).

الـمان په بهرني سیاست کې یوازې لوبغاړی نه دی. د آلمان سیاست د هغه بلوک تقویت دی، چې (لوېدیځ) ورته ویل کیږي. الـمان له فرانسې سره ځانګړی نږدېوالی لري. د امریکا له متحده ایالاتو سره د الـمان نږدېوالی او همکاري د هغه د بهرني سیاست یو بل رکن دی. د الـمان بهرنی سیاست په ټوله نړۍ کې د سولې د ټینګښت، د درېمې نړۍ سره د دوستانه اړیکو د پراختیا او د هغوی د اقتصاد د ودې، او د بشر د حقوقو د رعایت پر ستنو ولاړ دی.

الـماني ژبه د هندو جرمن د ډلې یوه برخه ده. دا ژبه د ډنمارکې، ناروېژې، سوېډنې، هالنډې او همدارنګه د انګلیسي ژبې سره په کورنۍ کې شریکه ده. په الـمان کې په مختلفو لهجو خبرې کیږي. د الـمان د خلکو له اغلبو لهجو څخه کولای شو، چې محلي مبداېې ومومو. په لومړیو کې د اوسني الـمان په ځمکه کې مختلف قبایل لکه، فرانکانو، زاکس، شوابان، او بابریان اوسېدل. نن ورځ دغه قبایل په خپله لومړۍ بڼه نشته، خو رواجونه او لهجې یې د سیمې په مختلفو ډلو کې ساتلي دي.

د الـمان مهم صنایع الکترونیکي وسایل، کېمیاوي مواد، منسوجات، غذایي او ترانسپورتي وسایلو څخه عبارت دي. همدارنګه الـمان د ډېرو د سکرو ذخیرې، د اوسپنې، مسو، قلعي، نکل، سپینو زرو او مالګې کانونه لري، خو د الـمان د صنعت لپاره بسنه نه کوي او وارداتو ته یې ډېره اړتیا لري.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډلې دې د المان د موقعیت او دویمه ډله دې د المان د پارلماني نظام په اړه په خپلو کې خبرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پوښتنې:

۱ـ د المان صدراعظم څنګه ټاکل کېږي؟

۲ـ د المان پارلمان څو مجلسه لري؟

۳ـ ختیځ او لوېدیځ المان په کوم کال کې سره یو ځای شول؟

۴ـ د المان د مهمو ګوندونو نومونه یاد کړئ؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د المان د اقتصاد او ژبې په برخه کې له خپلو ښوونکو او فرهنګي شخصیتونو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایي.

د فرانسې جمهوریت

فرانسه یو اروپایي هېواد دی، چې ډېر لرغونی او پخوانی تاریخ لري، چې په دې لوست کې به په لنډه توګه ورسره آشنا شئ.

فرانسه د اروپا په لوېدیځ کې پرته ده، چې شمال لوري ته یې د مانش بحیره، سهېل ته یې د مدیترانې بحیره، ختیځ ته یې بلجیم، سویس، ایټالیه، لوکزامبورګ او موناکو، لوېدیځ ته یې د بیسکای خلیج او سهېل ختیځ ته یې اسپانیا موقعیت لري.

د دې هېواد اوسېدونکي فرانسوي سپین نژاده دي، چې د فرانسې ۹۳٪ وګړي تشکیلوي. د دې هېواد ۹۲٪ خلک د عیسوي دین پیروان دي. همدارنګه ۹۷٪ اوسېدونکي یې په فرانسوي ژبه خبرې کوي.

فرانسه داسې یو هېواد دی، چې د لرغوني تاریخ په لرلو سره له میلاد څخه پخوا د ګل Goul په نامه یادېده. سلیتیک، باسک او جرمنیان په کې اوسېدل. د ۱۲۵ ق. م په شا وخوا کې رومیانو پر ګل حمله وکړه او د مدیترانې د سمندرګي شاوخواوې یې ونیولې.

په شپږمه او اوومه زېږدیزه پېړۍ کې په ګل کې مختلفو شاهانو واک درلود او خونړۍ جګړې یې تر منځ پېښې شوې. هغه تمدن چې رومیانو یې بنسټ ایښی و، له خطر سره مخامخ شو.

په ۷۷۱ زېږدیز کې شارلمان د فرانسې پاچا شو او د واکمنۍ په ۵۰ کلنه موده کې یې فرانسې ډېر ځایونه ونیول. په ۷۷۴ز کال کې یې ایټالیه ونیوله، جرمني قبایل یې مات او د اسلام له سرښندونکو سره یې چې د فرانسې تر سویله رسیدلي ؤ کلکې جګړې وکړې. په ۸۰۰ ز کال کې د مسیحیانو رهبر (پاپ،) د روم د امپراطورۍ تاج د فرانسې د حکمران شارلمان پر سر کېښود. د شارلمان د واکمنۍ په پای کې د هالنډ، بلجیم، المان، سویس، اتریش، چک، سلواک، هنګري، یوګوسلاویا، ایټالیا او د اسپانیا سیمې د فرانسې په واک کې وې.

تر لسمې میلادي پېړۍ وروسته د فرانسې د شاهانو واک په تدریج سره ډېر شو. د کلیسا رهبران له شاهانو سره یو ځای شول. سوداګري پراخه شوه او په صلیبي جګړو کې د فرانسې ونډه ډېره شوه، چې د فرانسې اعتبار یې په لوېدیځ کې زیات کړ.

په ۱۳مه زیږدیزه پېړۍ کې فرانسه په اروپا کې یو قدرتمند هېواد ګڼل کېده، سره له ډېرو جګړو چې له انګلستان سره یې وکړې، په فرانسه کې مدني او قضایي اداري جوړې او څلورم فلیپ د هنر، فلسفې او کلتور په برخه کې غوره خدمتونه وکړل.

د څوارلسم لویي د واکمنۍ پر وخت د فرانسې کلتور ډېر پرمختګ وکړ، خو د پنځلسم لویي پر وخت فرانسه له بحران سره مخامخ شوه او په تدریج سره د فرانسې لوی انقلاب ته لاره اواره شوه.

په ۱۷۸۹ زیږدیز کې د فرانسې لوی انقلاب بري ته ورسېد، چې د فرانسې او اروپا په تاریخ کې نوی څپرکی پرانیستل شو. د فرانسې اساسي قانون تدوین شو. ولسي جرګې په کار پیل وکړ. د باستیل مشهور زندان پرانیستل شو او انقلابیونو ونیو، بندیان آزاد او شپاړسم لویي اعدام شو. د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه اعلان شوه. شاهي نظام ړنګ او د فرانسې د جمهوریت بنسټ کېښودل شو.

په ۱۸۰۴ زیږدیز کې ناپلیون د فرانسې د نظام مشر شو او د وفادارۍ لوړه یې وکړه، چې د نوموړي د حاکمیت پر وخت فرانسې ډېر ځایونه ونیول.

په معاصر وخت ۱۹۴۰ زیږدیز کې فرانسه الماني ځواکونو ونیوله، خو د متفقینو د فشار له امله یې په ۱۹۴۴ زیږدیز کال کې له فرانسې بېرته شا تګ وکړ. تر دویمې نړیوالې جګړې ۱۹۴۵ز کال وروسته فرانسې په تدریجي توګه خپلې مستعمرې له لاسه ورکړې. لومړی سوریه، وروسته لیبیا، لږ وروسته تونس،

المغرب، مدغاسکر، ، ویتنام، لاوس، او کمبودیا تر خونړیو جګړو په ترځ کې په دې وتوانېدل، چې خپلواکي تر لاسه کړي. په ۱۹۶۲ زېږدیز کال کې ورستنی افریقایي هېواد الجزایر خپله خپلواکي تر لاسه کړه او د فرانسې څلورم جمهوریت له منځه ولاړ.

په ۱۹۶۰ زکال کې فرانسې خپل لومړنی اتومي بم د افریقا په صحرا کې وازمایه او په چټکۍ سره یې د پرمختګ لاره ونیوله. نن ورځ فرانسه د جرمني او نورو اروپایي هېوادونو تر څنګ د اروپا د وحدت او یووالي لپاره هڅه کوي.

د فرانسې جمهوریت ۲۲ ولایتونه او ۹۶ ولسوالی لري. د فرانسې د نفوس ۷۵٪ خلک په ښارونو او ۲۵٪ یې په کلیو کې اوسېږي. په فرانسه کې جمهور رئیس د خلکو له خوا د پنځو کالو لپاره ټاکل کېږي.

په فرانسه کې صدراعظم دګوندونو د ائتلاف له لارې چې په پارلمان کې ډېرې چوکۍ تر لاسه کړي، ټاکل کېږي. د فرانسې پارلمان دوه جرګې لري، لومړۍ ولسي جرګه National assembly چې ۵۷۷ غړي لري، چې د خلکو له خوا ټاکل کېږي او د کار موده یې پنځه کاله ده. دویم د مشرانو جرګه Senate ده چې ۳۲۱ کسه غړي لري. د مشرانو د جرګې د غړیو انتخاب د یوه انجمن له خوا چې Electoral college نومېږي, د ۹ کالو لپاره ټاکل کېږي. په فرانسه کې ولسي او مشرانو جرګه هر یو خپل مستقل رئیس لري. جمهور رئیس کولای شي چې ولسي جرګه منحله کړي. د مشرانو جرګې رئیس د دې واک لري چې د جمهور رئیس په نه شتون کې د هغه چارې سر ته ورسوي.

په فرانسه کې ګڼ شمېر ګوندونه فعالیت کوي. د بېلګې په توګه د فرانسې کمونیست ګوند، رادیکال چپ ګوند، جمهوري غوښتونکي، د فرانسې جنبش، ملي جبهه، ملي غورځنګ، د اصلاح غوښتونکو جنبش، سوسیالیست ګوند او نور.

فرانسه د نړۍ د اوو صنعتي هېوادونو له جملې څخه ده . پرمختللی اقتصاد لري او ټولو اقتصادي سکتورونو یې په متوازي ډول پرمختګ کړی دی.

نن ورځ په فرانسه کې د اقتصاد په برخه کې د دولت ونډه لږېږي، خو له دې سره هم د فرانسې دولت د اوسپنو د کرښو،برېښنایي تاسیساتو، هوایي کرښو او مخابراتو په برخه کې پانګه اچونه کوي. غواړي

چې په بنسټيزو اقتصادي پروژو کې چې عام المنفعه بڼه لري، خپل شتون خوندي وساتي.

د صنعت په برخه کې فرانسه زراعتي ماشين الات، د اوسپنې پټلۍ، ميراژ، جگوار، ترانسال، کانکورد، ايبرس الوتکې، هيلوکپترې، موټرې، د ترانسپورتي وسايلو پرزې، د برېښنا د توليد تکنالوژي، سامان الات، ساختماني وسايل، کمپيوټر، راډيو، تلويزون، کېمياوي مواد، ځمکني وسايل، عطرونه او نور توليدوي.

فرانسه د هغه اروپايي هېوادونو له ډلې څخه ده، چې په ۱۹۹۹ ز کال کې يې د اروپا پولي واحد (ايرو) د خپل هېواد د پولي واحد په توگه منلی دی.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د فرانسې د تاريخي سابقې په برخه کې او دويمه دې د فرانسې د موقعيت، نفوس، مذهب او د فرانسې د خلکو د ژبې په برخه کې يو له بله سره خبرې وکړي او پايله دې په ټولگي کې ووايي.

پوښتنې:

۱ـ په تېرو وختونو کې فرانسه په کوم نامه يادېده؟
۲ـ په اتمه ميلادي پېړۍ کې د کوم واکمن پر وخت فرانسې ډېر اروپايي هېوادونه ونيول؟
۳ـ د فرانسې لوی انقلاب په کوم کال کې پېښ شو؟
۴ـ په دويم نړيواله جگړه کې فرانسه د کوم هېواد ځواکونو ونيوله؟
۵ـ د دويمې نړيوالې جگړې وروسته فرانسې خپلې کومې مستعمرې له لاسه ورکړې؟

د ټولگي څخه د باندې فعاليت:

زده کوونکي دې د فرانسې د لوی انقلاب په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړاندې کړي.

د انګلستان شاهي دولت

پدې لوست کې به د انګلیستان د تاریخ او نورو مهمو مطالبو سره پیژندګلوي تر لاسه کړې.

د طبعي جوړښت له پلوه انګلستان پر دریو برخو وېشل کېږي.

لومړی په شمال کې د سکاټلنډ سیمه: دا سیمه د انګلستان په شمال کې موقعیت لري او غرنۍ سیمه ده.

دویم شمالي ایرلینډ یا اولسټر : د اولسټر سیمه د ایرلېنډ د جزیرې په شمال ختیځ کې واقع ده، چې مرکز یې بلفاسټ نومېږي.

دریم د انګلنډ او وېلز سیمه ده: انګلنډ او وېلز د انګلستان د جزیرې سهیلي برخه جوړوي.

انګلستان داسې یوه ځمکه ده چې له ورو او لویو ټاپوګانو څخه جوړه شوی ده او په همدې توګه ځینې انګلستان ته د ټاپوګانو هېواد وایې.

انګلیسان سپین نژاده دي، چې د هېواد د نفوسو ۷۹،۲۱ فیصد جوړوي. د انګلیستان د اوسېدونکو له ډلې څخه ۱۵٪ انګلیسي، ۹،۶٪ سکاټلنډي، ۲۴٪ ایرلنډي، ۱،۹ اوستر، ۱،۸ ویلزي او ٪ ۲،۸ یې نور لږه کي دي. د انګلیستان د ۷۲٪ خلکو دین مسیحي دی. ۲۵٪ خلک یې د نورو دینونو پیروان دي.

له اداري پلوه انګلستان په څلورو لويو ولايتونو انګلينډ، ويلز، سکاټلينډ او شمالي ايرلينډ وېشل شوی دی.
د انګليسانو ځمکه له پخوا څخه د اوسېدو وړ وه. د يخچال تر دورې وروسته دوه ببلې قبيلې له خپلو ځارويو سره يو ځای له اوسنی اسپانيا څخه انګلينډ يا انګليستان ته مهاجرت وکړ. لرغون پېژندونکي دا قبيله د ايبري په نامه پېژني.

ډيويډ کمرون، د انګلستان لومړی وزير

په ۴-۶ ق.م پېړيو کې د سلت قومونه د ځمکو او ځارويو د تر لاسه کولو لپاره له اسپانيې څخه انګلينډ ته راغلل او ايبريان يې له هغه ځايه وشړل او پر انګلينډ باندې د سلت د قومونو اخرنی يرغل په ۷۵ ق.م کې تر سره شو.
له ميلاد څخه پنځه پنځوس کاله مخکې سزار ژويوس د ځمکو د نيولو په هيله پر انګلينډ حمله وکړه، خو د روميانو يرغلونه په ۴۳ زيږديز کې پر انګلينډ سختې شوې. په پای کې په پنځمه زيږديز پېړۍ کې د روميانو قدرت کمزوری شو، څکه نود جرمني له خاورې د انګلو او ساکسون قومونو پر انګلينډ يرغل وکړ. د انګلو او ساکسون قومونو په ۸۲۹ زيږديز کې د انګلينډ يوالي تامين کړ. او اوسېدونکي يې پر يوه پاچا راضي شول. وروسته ژرمنانو پر انګلينډ حمله وکړه او له کلک مقاومت سره مخامخ شول او يوازې يې د انګلينډ ختيځې او شمالي برخې ونيولې.
د ديارلسمې پېړۍ په لومړيو کې د انګلينډ پاچاه يو شمېر مدني او سياسي حقوق په رسميت وپېژندل او داسې فرمانونه يې صادر کړل، چې له ننيو مدني نهادونو سره يې ورته والی درلود. اشرافو، فيوډالانو او روحانيونو خپل ملاتړ له پاچا څخه اعلان کړ. د اشرافو د جرګې تر څنګ د عوامو جرګه هم جوړه شوه.
په ۱۴۸۵ م کې هانري د تيودور له کورنۍ څخه پر انګلينډ حاکم شو. د تيودور شاهانو پر انګلينډ ۱۲۰ کاله حکومت وکړ. ډېر ديني او ټولنيز اصلاحات يې رامنځ ته کړل. د روم له کليسا څخه يې خپله کليسا جلا کړه او ايرلينډ يې له انګليستان سره يو ځای کړ.
په ۱۵۵۸ م کې ملکه لومړۍ اليزابت د انګليستان حکمرانه شوه او انګليستان يې د خپل وخت يو اقتصادي او پوځي ځواک وګرځاوه.
انګلستان د پېړيو په اوږدو کې د ډېرو تاريخي پېښو ژورو او دوه معاصرو نړيوالو جګړو سره مخامخ شو. د دويم نړيوا ل جنګ تر پای وروسته په ۱۹۴۹ز کې انګلستان او امريکا د کمونېستانو د ورځ په ورځ ډېرېدونکي قدرت د مقابلې لپاره د شمالي اتلانتيک (ناتو) پيمان رامنځ ته کړ او په ۱۹۵۷ ز کې يې

خپل لومړنی اتومي بم وازمایه او په ۱۹۷۶ز کې یې د اروپا دګډ بازار غړیتوب تر لاسه کړ.

د انګلستان حکومت مشروطه شاهي constitutional Monarch دی او د نړۍ د نورو هېوادونو په څېر تصویب شوی واحد قانون نه لري، خو اساسنامې، لوایح او د ولسي جرګې پرېکړې لري، چې د اساسي قانون په څېر کار ترې اخیستل کېږي. ځکه نو ویلای شو، چې د انګلیسانو اساسي قانون داسې یو ټولګه ده، چې د سیاسي شرایطو سره سم په کې بدلونونه راتلای شي او ولسي جرګه یې ځینې برخې لغوه یا نوې کولای شي.

د انګلیس پارلماني نظام د کوم تدوین یا ترتیب شوي قانون په وسیله منځ ته نه دی راغلی، بلکې د پېړیو تدریجي تکامل بلل کیږي.

په انګلیستان کې پاچاهي میراثي ده، سره له دې چې په تېرو څلورو لسیزو کې ولسي حاکمیت، د اولسي جرګې له لارې د سلطنتي مقام امتیازات او قدرت محدود او را لږ کړی، خو بیا هم شاهي کورنۍ ډېر امتیازونه لري.

په نني انګلیستان کې ملکه د یو شمیر صلاحیتونو په لړو سره د ملي وحدت د ساتنې، د دولت د رهبرۍ، د نظام د تنظیم او د نهایي پرېکړې سمبول ګڼل کېږي. د قوانینو توشیح، د سولې او جګړې د حکم صادرول، د حکومتونو په رسمیت پېژندل، د قراردادونو اوکنوانسیونونو قبلول یا ردول، ولسي جرګه ځنډول او د صدراعظم په مشوره یې ردول، لویو او مهمو سیاسي، قضیو او ملکي دندو ټاکنه، د اشرافي القابو توزیع او د صدراعظم ټاکل. د کابینې وزیران د صدراعظم په غوښتنه د ملکې لخوا ټاکل کېږي. ډېر انګلیسي وزیران د اولسي جرګې غړیتوب لري او پاتې یې د مشرانو جرګې غړي وي.

د انګلیستان پارلمان دوه جرګې لري. لومړۍ ولسي جرګه یا د عوامو مجلس چې ۶۵۹ غړي لري چې ټول یې د پنځو کالو لپاره د ټولټاکنو له لارې ټاکل کېږي. دویم د مشرانو جرګه ده، چې ۵۰۰ کسه اشراف مادام العمر Life Peers غړي لري. دغه ارګان درې اصلي څانګې لري. ملکه، د اشرافو جرګه او د عوامو جرګه چې هر یو یې خپلواک دي. د قانون د ترتیب او تدوین په وخت کې د درې واړو توافق لازمی او حتمی ګڼل کیږي. انګلیسي پارلمان په هېواد کې د قانون جوړونې ډېر لوړ ارګان ګڼل کېږي.

په انګلېستان کې مختلف سیاسي ګوندونه فعالیت کوي، چې د بېلګې په توګه د متحد محافظه کار ګوند Conservative and Unionist Party، دېموکرات متحد ګوندParty

Democratic Unionist، کارگر گوند Labor Party، د ویلز گوند Party of Wales او د سکاټلینډ ملي گوند Scotland National Party نومونه یادولای شو.

انگلیستان د نړۍ د لویو صنعتي هېوادونو څخه گڼل کېږي، چې مهمې صنایع یې لویې او کوچنۍ فابریکې، مختلف ماشین الات او د هغو پرزې، اتومات سامان الات، نقلیه سامان الات، الوتکې، لویې او وړې بېړۍ، کرنیز وسایل، د اورگاډي پټلۍ، د انرژۍ تولید او د هغې تاسیسات، د مخابراتو وسایل، کېمیاوي او غیر کېمیاوي توکي، ساختماني او نور وسایل دي.

انگلیستان د ۱۹۴۵ ز کال د اکتوبر په ۲۴ مه د ملگرو ملتونو د امنیت شورا غړیتوب تر لاسه کړ او د ویتو حق لري.

په ټولگي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې په انگلېنډ کې د لومړنیو اوسېدونکو په اړه او دویمه ډله دې د انگلیستان د اداري تشکیلاتو او ټاپوگانو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي او د هغې پایله دې په ټولگي کې ووایي.

پوښتنې:

۱ـ انگلیستان په څو ولایتونو ووېشل شوی دی؟

۲ـ په ۱۳ مه میلادي پېړۍ کې کوم بدلونونه په انگلیستان کې رامنځ ته شول؟

۳ـ په انگلیستان کې ملکه کوم واک او صلاحیتونه لري؟

۴ـ په انگلیستان کې صدراعظم کوم واکونه لري؟

۵ـ د انگلیستان د مهمو صنایعو نومونه یاد کړئ؟

د ټولگي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې له فرهنگي شخصیتونو او له خپلو مشرانو څخه د انگلیستان د پارلماني نظام په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې ووایي.

د څلورم څپرکي ارزونه

د دولسم ټولګي د تاريخ درسي کتاب په څلورم څپرکي د شلمې پيړۍ مهمو پيښو تر سرليک لاندې ځينې مطالب او موضوګاني تاليف شوي دي لکه لومړۍ او دويمه نړيواله جګړه او د هغوی لاملونه، د ملګرو ملتونو جوړښت, د جاپان اوښتنه په يو صنعتي ځواک، د پخواني شوروي ټوټې کيدل, د المان، فرانسې او انګليس سياسي جوړښت چې په دې کتاب کې د امکان تر حده پوري دغه عناوين په پام کې نيول شوی دي چې د ۱۹۱٤- ۱۹۱۸ او ۱۹۳۳- ۱۹٤٥ زيږديز کلونو تر مينځ اقتصادي، سياسي بحرانونه پکې څيړل شوي او ګټور معلومات وړاندې شوي. همدارنګه هغه زيانونه، ناوړې اغيزې، او بشري تلفات چې د دوو نړيوالو جګړو رامنځ ته کړي پکې انعکاس مومي او هم په دې توګه لنډ معلومات د آلمان، فرانسې او انګليس د تاريخ فرهنګ، ژبې او سياسي جوړښتونو په اړوند وړاندې شوي دي. بله موضوع چې د زده کونکو ذهن ته وده ورکولای شي لکه د پخواني شوروي ټوټه کيدل دي چې د قوې حاکميت په درلودو سره ټوټه کيږي. بل په لنډه موده کې د جاپان بدليدل په يو صنعتي ځواک باندې ، همدارنګه د ملګرو ملتونو جوړښت د دويمې نړيوالې جګړې وروسته چې څرنګه نړيوالې اړيکې تنظيم کيږي او له انساني فاجعو او کړيليچونو څخه مخ نيوی کوي. دغه ټول مطالب زده کوونکو ته د انګيزو په را مينځ ته کولو او د مهارتونو په لوړوالي کې مرسته کوي.